Een onderzoek naar de relatie tussen muziek en profetie in Kronieken

Zieners en zangers

JUNI 2005

Jaco van der Knijff

Afstudeerscriptie Theologische Universiteit Apeldoorn
Hoofdvak: Oude Testament
Docent: prof. dr. H. G. L. Peels

Zieners en zangers

Een onderzoek naar de relatie tussen muziek en profetie in Kronieken

Jaco van der Knijff

Afstudeerscriptie
Theologische Universiteit Apeldoorn
Hoofdvak: Oude Testament
Docent: prof. dr. H. G. L. Peels

20 juni 2005

Aan allen die mij de afgelopen jaren stimuleerden met kerkmuziek bezig te zijn

Voor Hanna, Gerhard, Leonard en Willemijn

© 2005 Jaco van der Knijff
Omslagontwerp Albert Bloemert
Omslagillustratie Naomi Spiers, *Levites at the Temple*

Toelichting omslagillustratie:
Kunstenares Naomi Spiers is afkomstig uit Canada en thans werkzaam in Israël. *Levites at the Temple* is gemaakt met de zogenaamde papercut-techniek. De vertaling van de tekst op de afbeelding luidt:
לשרת ולהדות ולהלל: om te dienen en om te loven en om te prijzen
בשערי מחנות יהוה: in de poorten van de legerplaatsen van de HERE

WOORD VOORAF

Aan een groot project is een einde gekomen. Dankbaar ben ik dat het is gelukt om de scriptie waarmee ik vorig jaar begon, nu af te ronden. Dankbaar ben ik ook voor het feit dat het onderwerp dat ik van meet af aan graag wilde behandelen, werkelijk mijn onderwerp geworden is: muziek in de Bijbel. Daarmee ben ik verdergegaan op de weg die ik een aantal jaren geleden insloeg, toen ik ervoor koos om me op het snijvlak van theologie en muziek te gaan specialiseren.

Het thema dat in deze scriptie centraal staat –muziek en profetie in het bijbelboek Kronieken– heeft zich bij me vastgehaakt. Enerzijds kon ik me volop bezighouden met de bijbelse gegevens over de tempelmuziek, anderzijds speelden ook steeds de vragen naar de vertolking van de boodschap van Kronieken door m'n hoofd. Ik kon het dan ook niet laten om achter in deze scriptie in een epiloog enkele suggesties te doen voor het doortrekken van de lijnen naar het Nieuwe Testament en de christelijke gemeente. Daarmee is de uitkomst van dit onderzoek niet alleen voor oudtestamentici van belang, maar evenzeer voor ieder die zich betrokken weet bij de christelijke eredienst in het algemeen en de kerkmuziek in het bijzonder.

Graag spreek ik mijn dank uit aan het adres van mijn begeleider, prof. dr. H.G.L. Peels, die op betrokken wijze en met grote kundigheid mijn tocht heeft meegelopen. Ook dr. Jan R. Luth uit Groningen, die als deskundige op het terrein van de kerkmuziek meelas, ben ik zeer erkentelijk. Collega-student Jonathan ten Brinke bedank ik voor zijn bereidwilligheid om de tekst van dit onderzoek grondig door te nemen.

Ik spreek de wens uit dat dit onderzoek een bijdrage mag leveren aan de bezinning van de christelijke kerk op de invulling van haar eredienst. Uiteindelijk gaat het er immers om dat de gemeente en haar leden toekomen aan wat de illustratie op de omslag uitbeeldt: het dienen, loven en prijzen van God – met zang en muziek.

Apeldoorn, 1 juni 2005

Jaco van der Knijff

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf

I. Inleiding

I.1. Onderwerp

I.2. Probleemstelling

I.3. Opzet

II. Schets van het recente Kronieken-onderzoek

II.1. Algemeen

II.2. Profetie

II.3. Muziek

II.4. Muziek en profetie

Excurs: Continuïteit pre-exilische en post-exilische cultusprofetie (Mowinckel)

II.5. Conclusie

III. Zangers in Kronieken

III.1. Levieten

III.2. Zangers

III.2.1. Algemeen

III.2.2. Oude Testament

III.2.3. Kronieken

Excurs: Ontwikkeling?

III.2.4. Asaf

III.2.5. Heman

III.2.6. Jeduthun

III.3. Conclusie

IV. 1 Kronieken 25,1-8

IV.1. Tekstafbakening

IV.2. Context

IV.2.1. 1 Kronieken 25,1-31

IV.2.2. 1 Kronieken 23-27

IV.3. Exegese

IV.3.1. Tekst en vertaling

IV.3.2. Uitleg

Excurs: Muziekinstrumenten
IV.4. Conclusie

V. Muzikale profetie in breder verband
V.1. Profetie en muziek in Kronieken
V.1.1. Taakomschrijving zangers
V.1.2. Profetische titel zangers
V.1.3. Instelling zangdienst door David, profeten en zieners
V.1.4. Composities van David en Asaf
V.1.5. Profetie, muziek en Geest
V.1.6. Uitwerking levitische muziek
V.1.7. Tussenbalans
V.2. Profetie en muziek buiten Kronieken
V.2.1. Oude Testament
V.2.2. Nieuwe Testament
V.2.3. Vroegjoodse literatuur
V.2.3.1. LXX
V.2.3.2. Qumran
V.2.3.3. Apocriefen
V.2.3.4. Targoem
V.2.3.5. Midrasj en talmoed
V.2.4. Tussenbalans
V.3. Conclusie

VI. Evaluatie

Epiloog

Bijlage: Vertalingen 1 Kronieken 25

Geraadpleegde literatuur
Commentaren
Literatuur
Afkortingen

I. INLEIDING

I.1. Onderwerp

In dit onderzoek staat het bijbelboek Kronieken[1] centraal. In Kronieken wordt, zoals in het vervolg zal worden aangetoond, veel aandacht besteed aan de oudtestamentische tempeldienst. Die werd volgens de schrijver van Kronieken (in het vervolg: de Kronist[2]) door David en Salomo ingesteld. In de beschrijving die de Kronist geeft, is de nadruk op het muzikale aspect van de oudtestamentische eredienst opmerkelijk. Op tal van plaatsen haalt de schrijver de musici die bij de tempeldienst betrokken waren voor het voetlicht. In een aantal teksten legt de schrijver daarbij een verband tussen het fenomeen profetie en de muzikale activiteiten rond de tempeldienst.

In 1 Kronieken 25,1-8 komt dit het duidelijkst naar voren. Deze perikoop, waarop dit onderzoek zich vooral richt, luidt als volgt[3]:

> 1. Voorts zonderden David en de legeroversten tot de dienst af de zonen van Asaf, Heman en Jedutun, die profeteerden bij het spel van citers, harpen en cimbalen. De lijst der mannen die dit dienstwerk verrichtten, was de volgende.
> 2. De zonen van Asaf: Zakkur, Jozef, Netanja, Asarela, zonen van Asaf, onder leiding van Asaf, die profeteerde, daartoe door de koning aangewezen.
> 3. Jedutun: de zonen van Jedutun: Gedalja, Seri, Jesaja, Chasabja en Mattitja, zes, onder leiding van hun vader Jedutun, die bij het spel van de citer profeteerde onder het loven en prijzen van de HERE.
> 4. Heman: de zonen van Heman: Bukkiahu, Mattanja, Uzziël, Sebuël, Jerimot, Chananja, Chanani, Eliata, Giddalti, Romamti-Ezer, Josbekasa, Malloti, Hotir en Machaziot.
> 5. Deze allen waren zonen van Heman, de ziener des konings, die de woorden Gods vertolkte, om de hoorn te verhogen; God had Heman veertien zonen en drie dochters gegeven.
> 6. Die allen namen, onder leiding van hun vader, deel aan het gezang in het huis des HEREN met cimbalen, harpen en citers, bij de dienst in het huis Gods, op aanwijzing van de koning – Asaf, Jedutun en Heman;
> 7. en hun aantal bedroeg, met inbegrip van hun broeders die onderricht waren in de zang voor de HERE, allen die volleerd waren: tweehonderd achtentachtig.
> 8. Zij wierpen het lot voor de regeling der diensten, de jongste evenzeer als de oudste, de volleerde zowel als de leerling.

Een aantal dingen met betrekking tot het onderwerp van deze studie valt op: (de zonen van) Asaf, Heman en Jeduthun *profeteren* bij muziekinstrumenten (vers 1); Asaf *profeteert* op instigatie van David (vers 2); Jeduthun *profeteert* bij citerspel en gezang (vers 3) en Heman is de *ziener* van David, die de woorden van God vertolkt (vers 5). De Kronieken-schrijver lijkt dus het werk van profeten (*profeteren*) toe te schrijven aan de genoemde musici. En een van de zangers, Heman, krijgt de titel (*ziener*) die voorbehouden is aan een profetische figuur (vgl. 1Sam.9,9). Dat wil zeggen dat de Kronist óf de musici als profeten ziet, óf hun werkzaamheden als profetisch beschouwt. In ieder geval ziet de schrijver een nauw verband tussen musiceren en profeteren.

---

[1] De benaming Kronieken wordt in dit onderzoek gebruikt voor de beide bijbelboeken met die naam. Zie voor een verantwoording van het behandelen van beide boeken als eenheid hoofdstuk II.
[2] De aanduiding van de schrijver(s) van Kronieken als Kronist is algemeen gangbaar in de literatuur. Zie voor een (korte) behandeling van de vragen rond het auteurschap van dit bijbelboek hoofdstuk II.
[3] Zie voor de afbakening van dit gedeelte hoofdstuk IV.1. In deze scriptie worden bijbelteksten, tenzij anders vermeld, weergegeven in de vertaling van het NBG uit 1951.

I.2. Probleemstelling

Het is binnen het geheel van het Oude Testament uniek dat de term profeteren wordt gebruikt om de taak van de tempelmusici aan te duiden. Weliswaar wordt er ook op andere plaatsen een nauw verband gelegd tussen profeten en muziek –zoals ik in hoofdstuk V zal nagaan–, maar de expliciete formulering die Kronieken bezigt, komt zo niet voor buiten dit bijbelboek. Dat roept de vraag op welke redenen de Kronist heeft om deze woorden te gebruiken en wat hij daarmee wil aangeven.

Doel van dit onderzoek is daarom helder te krijgen *wat* Kronieken nu precies zegt over de (tempel)muziek, *waarom* de schrijver de dingen zo zegt, en welke *betekenis* dat heeft voor zijn visie op de muziek. Zoals gezegd komt in 1 Kronieken 25,1-8 een en ander het duidelijkst naar voren. Daarom is deze perikoop uitgangspunt voor en zwaartepunt van het onderzoek. Om deze verzen scherp te stellen, is het echter nodig ook de andere teksten van de Kronist na te gaan op het punt van muziek en profetie.

De vraagstelling voor dit onderzoek luidt als volgt:
Hoe is het binnen het geheel van Kronieken en in het licht van andere bronnen te verklaren dat er in 1 Kronieken 25,1-8 sprake is van musici die profeteren, en wat is de betekenis daarvan?

I.3. Opzet

De opzet van deze studie is als volgt: In het tweede hoofdstuk geef ik allereerst een globale schets van de stand van zaken in het huidige Kronieken-onderzoek. De nieuwe waardering van dit bijbelboek sinds het midden van de vorige eeuw komt hier aan de orde, evenals een aantal thema's die momenteel gezien worden als typerend voor de Kronist. Speciale aandacht vragen daarbij de thema's profetie en muziek. Hoofdstuk III is gewijd aan de zangers zoals die in Kronieken naar voren komen, waarbij de drie die in 1 Kronieken 25 genoemd worden (Asaf, Heman en Jeduthun) speciale aandacht krijgen. In hoofdstuk IV geef ik eerst een schets van de context van 1 Kronieken 25,1-8, om vervolgens in de exegese na te gaan wat de perikoop nu precies zegt. In hoofdstuk V ga ik op zoek naar andere teksten binnen Kronieken die licht kunnen werpen op de vraag hoe 1 Kronieken 25 geïnterpreteerd moet worden. In een tussenbalans (V.1.7) haal ik de oogst binnen en is in principe een antwoord gegeven op de vraag hoe 1 Kronieken 25 binnen het geheel van Kronieken uitgelegd moet worden.

Toch zet ik mijn zoektocht nog even voort door te speuren naar tekstgedeelten buiten Kronieken waarin eveneens de combinatie van muziek en profetie voorkomt: allereerst in het Oude Testament, dan in het Nieuwe Testament, tot slot in de vroegjoodse literatuur. Na een tussenbalans (V.2.4) volgt het antwoord op de vraag of de gegevens van buiten Kronieken nieuw licht werpen op de kwestie van de interpretatie van onze perikoop (V.3). In de evaluatie (VI) maak ik de uiteindelijke balans op.

Na de afsluiting van het onderzoek doe ik tot slot in een epiloog een poging vanuit Kronieken de lijnen door te trekken naar het Nieuwe Testament en de christelijke gemeente.[4]

[4] De verwijzing naar literatuur is als volgt vormgegeven. Achterin zijn in twee lijsten (één van commentaren en één van overige literatuur) de complete titels weergegeven, voorafgegaan door een verkorte weergave – bijvoorbeeld: Schelling 1986 = P. Schelling, *Loven met muziek. Zang en spel in Bijbel en kerk*, Kampen 1986. In de voetnoten wordt gebruikgemaakt van de verkorte weergave, gevolgd door de pagina waarnaar verwezen wordt – bijvoorbeeld: Schelling 1986, 123.

II. SCHETS VAN HET RECENTE KRONIEKEN-ONDERZOEK

In dit hoofdstuk komen beknopt de belangrijkste zaken uit het recente onderzoek naar Kronieken aan de orde (II.1).[5] Vervolgens schets ik de stand van zaken met betrekking tot de voor dit onderzoek belangrijke thema's profetie (II.2) en muziek (II.3), waarna ik het onderzoek naar de relatie tussen muziek en profetie kort weergeef (II.4). Na een excurs over de these van Mowinckel ten aanzien van de cultusprofetie geef ik in een conclusie (II.5) aan wat de uitgangspunten voor het verdere onderzoek zijn.

II.1. Algemeen

De naam Kronieken, die in de bijbelvertalingen gangbaar is, gaat via Luther terug op Hieronymus, die dit bijbelboek aanduidt als een "χρονικον totius divinae historiae" (kroniek van de gehele goddelijke historie). De Hebreeuwse Bijbel (MT) duidt het boek aan als דברי הימים (woorden/gebeurtenissen van de dagen), de Septuaginta (LXX) heeft Παραλειπομενων (de dingen die zijn weggelaten/overgebleven). In de rabbijnse traditie wordt Kronieken ook wel ספר יוחסין (boek van de genealogieën) genoemd.

In de christelijke canon is het boek in tweeën gesplitst en staat het als onderdeel van de zogenaamde historische boeken direct achter Samuël/Koningen – beide ontwikkelingen in navolging van de LXX. In de MT hoort Kronieken bij de derde en jongste groep bijbelboeken, de Geschriften, en staat het los van Samuël/Koningen. De plaatsing binnen de Geschriften is niet altijd dezelfde: óf als eerste (vóór de Psalmen), óf als laatste (waarmee Kronieken de Hebreeuwse canon afsluit).[6]

Zowel naam als plaatsing heeft ervoor gezorgd dat de waardering van Kronieken lange tijd negatief was. Het boek werd weinig becommentariëerd omdat het weinig zou toevoegen aan wat we vanuit Samuël/Koningen al weten. Tevens zou het onbetrouwbare informatie bieden.[7] In de vorige eeuw kwam er echter een omslag in de waardering van dit bijbelboek: men ging het al meer vanuit de

[5] De volgende auteurs bieden een min of meer recent overzicht van de stand van zaken in het Kronieken-onderzoek: Dirksen 1993; Kleinig 1994; Williamson 1996; Vriezen 2000; Steins 2001; Beentjes 2002, 4-13; Japhet 2002, 26-78; Willi 2002; Beentjes 2003; Dirksen 2003, 21-48.

[6] Zie Beentjes 2002, 5, die meent dat de plaatsing vóór de Psalmen het meest recht lijkt te doen aan het karakter van Kronieken, omdat het bijbelboek zo functioneert als samenvatting van Pentateuch en Vroege Profeten. Deze plaatsing staat volgens hem ook in de meeste gezaghebbende Hebreeuwse handschriften. Vgl. Japhet 2002, 27, die stelt dat voor beide opties goede argumenten zijn te geven.

[7] Vgl. K. Peltonen, *History Debated. The Historical Reliability of Chronicles in Pre-Critical and Critical Research*, 2 bd., Helsinki 1996, die een indrukwekkend overzicht geeft van hoe men in de geschiedenis van de exegese van Kronieken is omgegaan met de historische betrouwbaarheid van dit bijbelboek. Beroemd voorbeeld van de negatieve kijk op Kronieken zijn de woorden van J. Wellhausen in zijn *Prolegomena zur Geschichte Israels*, Berlin 1899[5], 181: „Was hat die Chronik aus David gemacht! Der Gründer des Reichs ist zum Gründer des Tempels und des Gottesdienstes geworden, der König und Held an der Spitze seiner Waffengenossen zum Kantor und Liturgen an der Spitze eines Schwarmes von Priestern und Leviten, seine so scharf gezeichnete Figur zu einem matten Heiligenbilde, umnebelt von einer Wolke von Weihrauch."

eigen achtergrond van de schrijver(s) benaderen, waarbij de literaire eenheid en de eigenheid van het boek steeds meer aandacht kregen.[8]

De kwestie van het auteurschap hangt nauw samen met de vraag of Kronieken samengenomen moet worden met Ezra/Nehemia. Het geheel, het zogenaamde Kronistisch Geschiedwerk, zou geschreven zijn door één auteur, volgens een oude traditie Ezra. Momenteel gaan de meeste wetenschappers er echter van uit dat Kronieken behandeld moet worden als een zelfstandige literaire eenheid, los van Ezra/Nehemia. Kronieken is in die opvatting het werk van één auteur, die gebruikmaakte van veel bronnen.[9]

De datering van Kronieken is niet eenvoudig. Het boek zelf geeft weinig informatie over de tijd waarin het boek werd geschreven. De meningen van wetenschappers lopen dan ook sterk uiteen, van 527 (net na de ballingschap) tot 165 v.Chr. (de Makkabese tijd). Momenteel kiezen de meesten voor een datering tussen 400 en 300 v.Chr., vooral op basis van drie argumenten: 1. In Kronieken ontbreken hellenistische invloeden; 2. Het boek lijkt een stabiele politieke situatie te suggereren; 3. In de genealogieën (hoofdstuk 1-9) worden zes of zeven generaties na Zerubbabel genoemd, zodat we ruwweg uitkomen bij de eerste helft van de vierde eeuw.[10]

Op de vraag uit welke kring Kronieken stamt, kan al evenmin een eenduidig antwoord gegeven worden. Vrij algemeen wordt aangenomen dat dit bijbelboek uit levitische kring afkomstig is, vanwege de grote aandacht die het heeft voor de tempel, voor de stam van Levi en voor de levitische diensten. Veelal stelt men dat de schrijver van Kronieken als oogmerk had de situatie in zijn eigen tijd te legitimeren. Een (gekleurde) beschrijving van het (geïdealiseerde) verleden zou de tijdgenoten van de Kronist hebben moeten overtuigen van de juistheid van de bestaande situatie.[11]

---

[8] De omslag zet ongeveer in bij de studies van G. von Rad (*Das Geschichtsbild des chronistischen Werkes*, 1930) en M. Noth (*Überlieferungsgeschichtliche Studien I*, 1943). In de jaren '70 krijgt dit een vervolg in studies van T. Willi, R. Mosis en P. Welten. Zie Dirksen 1993, 6-7. Op een drietal punten is sindsdien een verschuiving waar te nemen: in plaats van een historisch-kritische benadering komt de literaire analyse, een redactiekritische omgang maakt plaats voor de canonieke analyse, en een thematische analyse wordt vervangen door een theologisch-synthetische benadering. Zie Kleinig 1994, 68-69.

[9] Vgl. voor een recente verdediging van de eenheid van Kronieken en Ezra/Nehemia Vriezen 2000, 380-381. De overeenkomsten tussen Kronieken en Ezra zijn frappant, bijvoorbeeld het einde van Kronieken en het begin van Ezra. Na een studie van L. Zunz uit 1832 was de eenheid van deze bijbelboeken dan ook de standaardopvatting. Daarin kwam verandering na studies van S. Japhet (1968) en H.G.M. Williamson (1977), die vooral wezen op de verschillen op het gebied van taal, stijl en theologie tussen Kronieken en Ezra/Nehemia. Een tussenpositie vertegenwoordigen degenen die stellen dat het wel om één auteur gaat, maar dat het twee losse werken zijn (o.a. T. Willi) én degenen die rekenen met de mogelijkheid dat de auteur van het Kronistisch Geschiedwerk het reeds bestaande Ezra/Nehemia invoegde in zijn werk (o.a. P.R. Ackroyd en M. Oeming). Zie hiervoor o.a. Dirksen 1993, 8-9; Japhet 2002, 28-33. Een en ander hangt ook samen met de vraag hoe men de omvang van Kronieken beoordeelt. Een aantal onderzoekers gaat ervan uit dat de hoofdstukken 1-9 (genealogieën) en 23-27 (ambten) losse tekstblokken zijn die later werden ingevoegd.

[10] Zie voor een overzicht van de voorgestelde dateringen Kalimi 1993, die zelf opteert voor een datering tussen 400 en 375 v.Chr. Vgl. Dirksen 2003, 25-26.

[11] Sommigen zien in het bijbelboek een legitimatie van de cultusgemeente te Jeruzalem, o.a. tegenover de Samaritanen (M. Noth, W. Rudolph). Anderen denken aan een klerikale, schriftgeleerdenkring die Kronieken schreef om de Hebreeuwse canon af te sluiten en de joodse gemeenschap te beschermen tegen hellenistische invloeden (G. Steins – zie ook Steins' studie *Die Chronik als kanonisches Abschlußphänomen. Studien zur Entstehung und Theologie von 1/2 Chronik*, Bodenheim 1995). Weer anderen menen dat de davidische dynastie door Kronieken gelegitimeerd wordt (D.N. Freedman). Japhet 2002, 71-72, stelt dat er niet één enkele motivatie te noemen is. Volgens haar gaat het in Kronieken om het nieuwe zicht op Israëls geschiedenis, waarin Gods leiding uitkomt. Dat vormt de basis van Israëls voortbestaan. Volgens Dirksen 2003, 31-33, wilde de Kronieken-schrijver zijn tijdgenoten een hart onder de riem steken door hen erop te wijzen dat de tempel het culminatiepunt is van Gods heilshandelen. Impliciet roept de schrijver volgens hem de Joodse gemeenschap ertoe op in het immense Perzische wereldrijk vast te houden aan de tempeldienst.

Vooral de laatste decennia is er meer en meer aandacht gekomen voor de literaire kant van Kronieken. Het werk wordt over het algemeen als een literaire compositie gezien waarin met behulp van stijlfiguren een theologische visie op Israëls geschiedenis wordt gegeven: een vorm van thematische en theologische geschiedschrijving. De laatste jaren krijgen zaken als intertekstualiteit en de relatie van Kronieken met de Pentateuch veel aandacht.[12]

Binnen Kronieken is een groot aantal thema's aan te wijzen die het eigensoortige en de eigen theologie van dit bijbelboek benadrukken. Veel aandacht is er (geweest) voor de eerste negen hoofdstukken, de zogenaamde genealogische Vorhalle. Werd dit gedeelte vroeger vaak als een saai stuk tekst gezien, tegenwoordig beschouwt men het als een sterk staaltje van literaire vormgeving waarbij in de eerste hoofdstukken reeds de boodschap van het hele boek is neergelegd.[13] Ook de toekomstverwachting van de Kronist was/is vaak onderwerp van studie. De schrijver zou met zijn vorm van geschiedschrijving een bepaald toekomstperspectief schetsen waarin vooral de davidische dynastie een rol speelt.[14]

De opbouw van Kronieken levert niet veel problemen op. Het bijbelboek is eenvoudig in drieën te verdelen. In onderstaand onderzicht wordt alleen het tekstblok waarvan de te onderzoeken perikoop deel uitmaakt verder opgesplitst.[15]

---

[12] Kronieken is in deze visie niet (langer) als een vervanging van of aanvulling op Samuël/Koningen te zien, maar als een zelfstandig geheel met eigen accenten. De vraag naar een synopsis van Samuël/Koningen en Kronieken lijkt dan ook af te nemen. Wel is er veel aandacht voor het zogenaamde kronistische Sondergut. Juist het materiaal dat alleen in Kronieken te vinden is, biedt aanknopingspunten om het eigene van dit bijbelboek te bepalen. Over de stijl(figuren) van de Kronist verscheen een aantal studies (van o.a. M.A. Throntveit, R.K. Duke, R. Mason), waarin bijvoorbeeld de zogenaamde Königsreden, het appèl of het hergebruiken van oude tradities in Kronieken centraal staan. Zie Willi 2002, 81vv. De intertekstuele relaties met andere bijbelboeken vormen eveneens een aandachtspunt. Bewust gecreëerde parallellen tussen bijvoorbeeld David/Salomo en Mozes/Jozua zouden aangeven hoe de Kronist David en Salomo achteraf idealiseerde. Zie o.a. Beentjes 2003, 442-446.

[13] Zie vooral Oeming 1990.

[14] Zie Dirksen 2003, 35-36. Voorbeelden van andere thema's en termen binnen Kronieken die door het onderzoek voor het voetlicht zijn gehaald, zijn: Jeruzalem, oorlog en vrede, het beeld van David, het theocratisch ideaal, de centrale plaats van Levi, de (profetische) toespraken, messiaanse tendensen, vergelding, het vragen naar God en het verlaten van Hem, volk en land, de afwezigheid van de uittocht-, woestijn- en intochttraditie, koningschap en theocratie, de wet, rust en vrede, de tempel, profetie, muziek en vreugde. Zie voor een overzicht Kleinig 1994, 53-68; Japhet 2002, 71-78; Willi 2002, 69-94; Dirksen 2003, 33-48.

[15] Zie voor mogelijke indelingen o.a. Steins 2001, 225-226; Beentjes 2003, 436; Dirksen 2003, 7-9.

A. I/1,1-I/9,44: Genealogieën
B. I/10,1-II/9,31: Saul, David, Salomo
I/10,1-10,14: Saul
I/11,1-29,30: David
11,1-12,40: David wordt koning
13,1-16,43: Ark naar Jeruzalem
17,1-27: Natans profetie, Davids gebed
18,1-20,8: Davids overwinningen
21,1-22,1: Pest, God kiest plaats van tempel
22,2-22,19: Voorbereidingen tempel, Salomo krijgt opdracht
23,1-27,34: Organisatie tempelpersoneel
23,1-32: Indeling levieten
24,1-19: Indeling priesters
24,20-31: Overige levieten
25,1-7: Aanstelling zangers
25,8-31: Telling zangers
26,1-19: Indeling poortwachters
26,20-32: Andere taken levieten
27,1-15: Davids legeroversten
27,16-24: Stamhoofden
27,25-34: Andere beambten
28,1-29,30: Davids afscheid
II/1,1-9,31: Salomo
C. II/10,1-II/36,23: Koningen van Juda

II.2. Profetie

Het thema ”profeten en profetie in Kronieken” heeft in de afgelopen eeuw steeds meer aandacht gekregen. Het betreft vooral studies en artikelen over deelonderwerpen.[16]

Veel is er geschreven over de profetische toespraken in Kronieken: Welke bronnen gebruikte de Kronist? Waar komen de verhalen van profetenfiguren vandaan die in de parallelle gedeelten in Samuël/Koningen niet voorkomen? Waarom ‘vergeet’ Kronieken een aantal klassieke profeten in zijn

[16] Zie o.a. Petersen 1977, 55-96; Micheel 1983; Blenkinsopp 1984; Then 1990; Tournay 1991; Kegler 1993; Kleinig 1994, 63-64; Van Rooy 1994; Schniedewind 1995; Schniedewind 1997; Kuntzmann 1998; Hanspach 2000; Beentjes 2001; Mathys 2001; Luiten 2003. Vrij algemeen laat men de aandacht voor profetie en profeten in Kronieken beginnen met G. von Rads studie ”Die levitische Predigt in den Büchern der Chronik” (1934), waarin deze de redes in Kronieken onderzoekt en ze als levitische preken betitelt. Na de studie van A. Welch *The Work of the Chronicler* (1939), met een hoofdstuk over profetie in Kronieken, bleef het lange tijd stil rond dit thema. De afgelopen drie decennia begonnen wetenschappers het werk van Von Rad uit te bouwen.

geschiedschrijving? Anderen zochten naar de functie en het doel van de profetentoespraken. Het zou vooral om waarschuwingsboodschappen aan het adres van de koning gaan.

Uitgebreide vergelijkingen met Samuël/Koningen moeten aangeven wat het Sondergut van de Kronist is op het punt van de profetie.[17] Daaruit zouden allerlei conclusies te trekken zijn over het eigen beeld dat Kronieken heeft van profeten. In veel gevallen meent men dat het kronistisch profetenbeeld meer zegt van de ontstaanstijd van Kronieken dan van de tijd waarover het bijbelboek schrijft. Het zou om projectie van eigen ideeën op gebeurtenissen uit het verleden gaan. De Kronist zou zijn eigen visie in de mond van fictieve profeten hebben gelegd.[18]

Ook de titels die binnen Kronieken worden gegeven aan profetische figuren zijn voorwerp van onderzoek geweest. In het bijbelboek worden vier aanduidingen voor profetische personen gegeven: נביא (profeet), ראה (ziener), חזה (ziener) en איש האלהים (man Gods). Daarnaast is er een aantal keer sprake van mensen op wie de Geest komt.[19] Iedere titel zou zijn eigen connotatie hebben.

Veel is geschreven over de vraag of de voor-exilische profeten na de ballingschap zijn vervangen door de levieten. Terwijl sommigen in dit kader spreken van het einde van de profetie na de ballingschap, stellen anderen dat de profetische traditie bij de levieten –onder andere in de praktijk van de tempelzang– zou zijn bewaard en geactualiseerd.

Er kwam eveneens meer en meer aandacht voor de rol van de profetie bij de binnenbijbelse uitleg van de traditie: de Kronist zou de profeten neerzetten als exegeten en interpreten van de traditie. De profetie zou niet meer gericht zijn op de toekomst –zoals in het Deuteronomistisch Geschiedwerk– maar op de uitleg van de geschiedenis en de vermaning in het heden.

De laatste twee decennia is een viertal studies verschenen waarin het thema ”profetie in Kronieken” een uitgebreidere en systematischer behandeling krijgt. De Kronieken-gegevens worden daarbij in het brede raam van de na-exilische tijd geplaatst:

> In 1983 verscheen de eerste monografie over de profetische figuren in Kronieken, die van *R. Micheel*.[20] Zij komt tot de conclusie dat de Kronist in de synoptische profetenverhalen weinig verschilt van de versie in Samuël/Koningen. De profeten in het Sondergut van Kronieken interpreteren vooral de (politieke) gebeurtenissen in het kader van de relatie koning-God. Het schema daad-gevolg is hier duidelijk aanwezig, volgens Micheels.
>
> De tweede studie is van de hand van *R. Then* (1990).[21] Deze toetst aan de hand van Kronieken de rabbijnse visie dat de profetie na de ballingschap is opgehouden. Volgens Then is er wel degelijk een voortzetting van de profetie na de ballingschap te zien, maar was er sprake van een herformulering van het begrip profetie. De Kronist zou figuren uit het verleden hebben omgevormd tot profeten (bijvoorbeeld de zangers). Zo zou de profetie in een andere gedaante zich toch hebben voortgezet.

[17] Zie voor tabellen met vergelijkingen bijv. Kegler 1993, 484-487.
[18] Zie voor een recent voorbeeld van deze benadering Beentjes 2001. Vergelijk voor een recente kritische benadering van deze zienswijze Luiten 2003, die meent dat het bij de Kronist niet gaat om projectie maar om receptie, waarbij de Kronist de geschiedenis in een eigen theologisch perspectief plaatst en in eigen woorden weergeeft, maar wel recht doet aan de profeten die hij sprekend invoert.
[19] Zie voor een overzicht in tabellen Schniedewind 1997, 216, 218, 220. Vgl. Beentjes 2001, 45-47.
[20] R. Micheel, *Die Seher- und Profetenüberlieferungen in der Chronik* (BET 18), New York 1983
[21] R. Then, *Gibt es keinen mehr unter den Propheten? Zum Fortgang der alttestamentlichen Prophetie in frühjüdischer Zeit*, Frankfurt am Main 1990

De derde monografie betreft die van *W.M. Schniedewind* uit 1995.[22] Hij komt met de stelling dat er binnen Kronieken onderscheid moet worden gemaakt tussen de traditionele ”prophets” en de ”inspired messengers”. De eerste groep richtte zich tot de koning, de tweede groep, die ad hoc optrad, sprak tot het volk. De ”profeten” zouden gebeurtenissen interpreteren en verklaren, terwijl de ”boden” er waren om het volk aan te moedigen. De Kronist zou zichzelf zien in de rol van ”inspired messenger”.

Recent (2000) heeft *A. Hanspach* in een brede studie opnieuw het profetenbeeld van de Kronist onderzocht.[23] Hij staat kritisch ten opzichte van de indeling die Schniedewind geeft en stelt dat diens studie roept om criteria voor wie wel of niet tot de profeten gerekend moet worden. Zelf wil hij het onderzoek nog breder opzetten. Zo betrekt hij ook de literaire functie van profeten en het beeld van profeten in de tweede-tempeltijd buiten Kronieken bij zijn studie. Hij komt tot de conclusie dat er na de ballingschap twee traditielijnen zijn aan te wijzen als het gaat om de profetie: 1. Profetie als aankondiging van de toekomst (in het schema belofte-vervulling). Deze vorm is vanaf het Deuteronomistische Geschiedwerk tot en met Flavius Josephus te vinden. 2. Profetie als geïnspireerde interpretatie en vermaning. Deze vorm is te vinden in meerdere teksten van de tweede-tempelperiode. Er ontstaat door middel van deze profetie een zelfstandige uitlegtraditie, die onder andere tot uitdrukking komt in het verder schrijven van profetenboeken en in interpretatie van bestaande teksten (zoals bijvoorbeeld in de geschriften van Qumran). Ook apocalyptische geschriften, die teksten willen interpreteren en de geschiedenis willen duiden, horen bij deze categorie. De uitleggers, die door de Geest worden geïnspireerd, genieten hoog aanzien: een vorm van profetische autoriteit. De Kronist staat in zijn visie op profetie volgens Hanspach in de tweede traditielijn. Voor de Kronist zouden profeten nauw verwant zijn aan redacteuren van profetenboeken, apocalyptici en leraars der gerechtigheid.

II.3. Muziek

Het thema ”muziek in Oud-Israël” mag zich al lang in een brede belangstelling verheugen. Er verschenen diverse studies over de oudtestamentische eredienst, waarbij ook de muziek in het algemeen aan bod kwam.[24] Uitgebreide verhandelingen zijn er geschreven over de verschillende muziekinstrumenten die in de Bijbel genoemd worden.[25] De tempelmuziek was onderwerp van bestudering.[26] En in het kader van het onderzoek van de Psalmen werd er gezocht naar de plaats van de psalmen in de cultus en naar de muziek die daar mogelijk bij hoorde.[27] Bij al deze studies vormde Kronieken een van de bronnen waaruit geput werd.

Bij de nieuwe waardering voor Kronieken (zie boven) kwam ook de vraag naar het eigene van dit bijbelboek op het punt van de muziek aan de orde. Men maakte studie van een bepaald gedeelte van Kronieken[28] of men onderzocht een aspect van het spreken van de Kronist over muziek. Voorbeelden daarvan zijn: a. De vraag of het historisch juist is als de Kronist David tekent als de grondlegger van de tempelmuziek in Jeruzalem. b. De vragen over de achtergrond en de ontwikkeling van de drie muziekgilden (zonen van Asaf, Heman en Jedutun) die we in Kronieken vinden: zijn die voor of na de ballingschap ontstaan? c. De vragen van redactiecritici of de passages over de zangers in Kronieken al dan niet later zijn toegevoegd. d. Het onderzoek naar de taak van de zangers en de rangschikking van

[22] W.M. Schniedewind, *The Word of God in Transition. From Prophet to Exegete in the Second Temple Period* (JSOTSup 197), Sheffield 1995
[23] A. Hanspach, *Inspirierte Interpreten. Das Prophetenverständnis der Chronikbücher und sein Ort in der Religion und Literatur zur Zeit des Zweiten Tempels* (ATS 64), St. Ottilien 2000
[24] Zie o.a. Mowinckel 1962; Rowley 1967; Endres 2001.
[25] Zie o.a. Walbe 1975; Schelling 1986; Seidel 1989; Seidel 1994; Braun 2002; Gillingham 2002.
[26] Zie o.a. Büchler 1899/1900; Köberle 1899; Gese 1963; Wohlenberg 1967; Seidel 1981.
[27] Zie o.a. Mowinckel 1923; Seidel 1983.
[28] Zie o.a. Hausmann 1987, die studie maakte van 1Kron.16,8-36.

de levieten. e. De studie naar de achtergrond, de aard en de functie van de instrumenten die in Kronieken worden genoemd.[29] Anderen gingen in op de rituele functie van de muziek. Zo stelde S. Mowinckel[30] dat de zangers in Kronieken de nakomelingen zijn van de pre-exilische cultusprofeten en dat ze hun functie in de tempeldienst overnamen.

Vaak ging men ervan uit dat de aandacht die de Kronist heeft voor het muzikale gedeelte van de eredienst meer de tijd van de schrijver dan de tijd die beschreven wordt weerspiegelt. Ook zou er sprake van zijn dat de Kronist door de aandacht voor de muziek de rangorde onder de levieten wilde legitimeren. Bijna niemand deed echter systematisch onderzoek naar de muziekteksten in Kronieken om de aard van de tempelzang, zijn plaats in het geheel van de cultus, zijn functie in de rituelen en het rituele doel ervan helder te krijgen, aldus J.W. Kleinig.[31] Zijn eigen dissertatie handelt over de plaats en de functie van het gezang binnen het geheel van de offerrituelen in Kronieken.[32] Kleinig stelt dat de musici door hun gezang Gods aanwezigheid bij zijn volk in het dagelijkse offer verkondigden. De tempelmuziek wordt volgens hem door de Kronist gezien en gerechtvaardigd als een integraal onderdeel van het offerritueel dat door David en Salomo werd ingesteld.[33]

> Kleinig komt in zijn brede en fundamentele studie tot een zestal conclusies als het gaat om de waardering van de "sacred song" in Kronieken.[34]
> 1. Kronieken beschrijft de oorsprong en ontwikkeling van het gezang als (de uitvoering van) een rituele verordening door koning David, die haar culminatiepunt vindt in de reformatie door koning Hizkia. Het gezang krijgt daarmee een koninklijk fundament.
> 2. Kronieken bewijst de legitimiteit van de zang door hem te beschrijven als instelling van God die naadloos aansluit bij de verordeningen van Mozes in de Pentateuch aangaande de cultus.
> 3. Kronieken wijst op de prioriteit van de tempelzang door te spreken van een gehoorzamen van een gebod van God. Reformaties –o.a. door Hizkia– gaan altijd weer terug naar dit uitgangspunt.
> 4. Kronieken gebruikt het priesterlijke systeem om de muziek in Kronieken als een rituele verordening te presenteren. De zang vindt plaats bij het altaar en de instrumenten zijn onderdeel van het tempelgereedschap. Gods gezalfde, David, stelt priesters en levieten aan om tussen God en volk te staan.
> 5. Kronieken beschrijft de tempelzang als vast onderdeel van het dagelijks brandofferritueel van zowel volk als particulieren. De verzoening wordt zodoende door de muziek geproclameerd.
> 6. De theologie van de tempelzang wordt verklaard door de brede context van het offerritueel. De zangers proclameren Gods daden, fungeren als profeten, bemiddelen tussen volk en God, roepen Gods aanwezigheid op, beantwoorden die en mengen zich met hun gezang in de strijd tegen Gods vijanden.

Sinds de dissertatie van Kleinig is er geen studie meer verschenen waarin de muziekgegevens van Kronieken in zo'n breed kader worden behandeld.

---

[29] Zie voor een overzicht Kleinig 1993, 15.
[30] Mowinckel 1923. Zie de excurs na paragraaf II.4.
[31] Kleinig 1993, 15. Hij noemt (19-21) een drietal pogingen „to draw together at least some of these points into a more comprehensive synthesis": 1. S. Zalewski's dissertatie uit 1968, die stelde dat het gezang in de tempel ervoor zorgde dat God aanwezig was bij het offer. 2. A. Arens' monografie uit 1961, die stelde dat het gezang Gods komst en aanwezigheid garandeerde. 3. J. Hausmanns artikel uit 1987, die stelde dat offer en lofprijzing onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn.
[32] J.W. Kleinig, *The Lord's Song. The Basis, Function and Significance of Choral Music in Chronicles* (JSOTSup 156), Sheffield 1993
[33] Zie ook Kleinigs artikel uit 1992 (Kleinig 1992) over de goddelijke instelling van de tempelzang in Kronieken. Vgl. Mathys' opmerking over Kleinigs boek (Mathys 2001, 282): „Scharfsinnig und umfassend ist die erste Darstellung der musica sacra in den Paraleipomena aus neuer Zeit: J.W. Kleinig, The Lord's Song etc."
[34] Kleinig 1993, 185-191

II.4. Muziek en profetie

Het is velen opgevallen dat in Kronieken profetie en muziek nauw aan elkaar verbonden zijn. De vraag hoe de schrijver het verband tussen profetie en muziek precies ziet en, meer in het bijzonder, hoe het te verklaren is dat er in 1 Kronieken 25 van profeteren sprake is, heeft al vele antwoorden gekregen. In de meeste gevallen gaat men er daarbij van uit dat alle zangers als profeten worden aangeduid; een kleine minderheid meent echter dat alleen de drie hoofden, Asaf, Heman en Jeduthun, als profeet worden gezien.[35] Er is globaal te onderscheiden in een vijftal meningen.[36]

A. Men gaat ervan uit dat de aanduiding profeteren betrekking heeft op de composities die de zangers uitvoerden. De liederen zouden qua inhoud profetisch zijn, ook omdat ze afkomstig zijn van profeten (Asaf/David) en het resultaat zijn van goddelijke inspiratie. Als voorbeeld wijst men vaak op 1 Kronieken 16,8-36, waar door de zangers een lied wordt gezongen dat is samengesteld uit delen van psalmen.[37]
B. Men meent dat de Kroniekenschrijver de zangers ziet als intermediair tussen God en volk. Ze zouden enerzijds namens God tot het volk spreken en zo Gods wil bekendmaken, anderzijds zouden ze het volk voorgaan in het loven van God en door middel van hun gezang God grootmaken en zijn daden verkondigen. Men verwijst voor deze bemiddelende rol vaak naar Deuteronomium 33,9-10, waar van de levieten gezegd wordt: „Zij onderhouden uw woord en bewaren uw verbond; zij onderwijzen Jakob uw verordeningen, Israël uw wet." Ook wijst men erop dat profeteren zich vanouds openbaarde in het zingen van een lied op Gods grote daden (Ex.15; Rich.4-5). Profeteren zou identiek zijn aan verkondigen en proclameren.[38]

---

[35] Zie voor de zogenaamde smalle opvatting vooral Dirksen 1997. Dirksen legt 1Kron.25,1-8 op een eigenzinnige manier uit. Volgens hem, „nowhere in this passage is there an equation of temple music with prophecy; they are rather strictly separated; prophecy serves as a handy asset for preparing for temple music" (260). Er zou hier onderscheid gemaakt moeten worden tussen het drietal Asaf, Heman en Jedutun, en hun zonen. De vaders zouden een profetische functie hebben gehad aan Davids hof waarbij ze instrumenten gebruikten, maar dit stond los van de tempeldienst. Hun zonen nu worden aangewezen als musici voor de toekomstige tempeldienst. Ze worden voor deze taak getraind door de vaders, die immers ervaring hadden met het vereren van God. De auteur had de professie van de vaders (profeten) nodig om de lijn te trekken van de tempelmuziek in zijn tijd naar koning David. Op hun beurt worden de vaders de instrumenten van de toekomstige tempelmuziek toegeschreven. Zo wordt de keus van David voor deze drie groepen musici verklaard, aldus Dirksen. Vgl. Schniedewind 1995, 186-188; Hanspach 2000, 168; Beentjes 2002, 217-219; Dirksen 2003, 306-313.

[36] Vgl. voor een andere indeling van de meningen Kleinig 1993, 153-157. Kleinig onderscheidt in een figuurlijke en een letterlijke opvatting van het profeteren.

[37] Zie voor deze opvatting Köberle 1899; Henry 1912; Rothstein 1927; Allen 1999; Mathys 2001; Mazzinghi 2001; Japhet 2002; Knoppers 2004. Velen grijpen terug op H. Gunkel, die in zijn *The Psalms. A Form-Critical Introduction*, Philadelphia 1967 stelt dat de psalmisten afkomstig zijn van de profeten.

[38] Zie voor deze opvatting Born 1960; Roubos 1969; Braun 1986; Kruis 1987; Kleinig 1993; Thompson 1994; Laubach 2000; Mazzinghi 2001; Hill 2003; Knoppers 2004. Vooral Kleinig 1993 heeft deze visie uitgewerkt. Het profeteren heeft volgens hem betrekking op de rituele functie en betekenis van de „sacred song." De zangers proclameerden (de daden van) God aan het volk. Om vier redenen wordt dat als profetie aangeduid: 1. De zangers staan in Gods tegenwoordigheid en bemiddelen tussen Hem en het volk. 2. De manier van proclameren is profetisch: evenals de klassieke profeten spreken de zangers het volk aan door middel van poëzie en gezang. 3. In combinatie met het brandoffer heeft het gezang profetische waarde: het vertelt het volk dat God hen met hun offer accepteert. 4. Het gezang heeft profetische kracht omdat het door God zelf gemachtigd is. „Thus the proclamation of the singers was prophetic in status, manner, function and power. (...) In 1 Chron. 25.1-6 the Chronicler explains the significance of the choral service by treating it as a species of prophecy. All the singers exercised a prophetic role in their singing at the temple. Even though the singers did not usually act as prophets by communicating divine oracles to the people, their regular musical performance was regarded by the Chronicler as a kind of ritualized prophecy in wich God spoke to his people" (156).

C. Men stelt dat de Kronist de zangers als profeten schetst vanwege de profetische legitimatie van de zangdienst. De instelling van de tempelzang wordt immers gezien als een gebod van David en zijn profeten (2Kron.29,25.30; 35,15). Daarmee krijgt de levitische muziek een goddelijke autoriteit.[39]
D. Men suggereert dat de Kronist, die zelf uit de kring van de zangers zou stammen, de levitsche zangers een profetische status wil geven en hen daarom als profeten tekent.[40]
E. Men denkt dat het profeteren betrekking heeft op de manier van muziek maken. Profetie zou duiden op extase en vervoering en op een bezielde manier van spelen, geïnspireerd door de Geest. Men verwijst daarvoor vooral naar 1 Samuël 10, waar sprake is van profeten met muziek die in vervoering raken. De Kronist zou met zijn terminologie een herinnering aan het oude cultusprofetendom van Israël levend houden; hij zou de levitische tempelzangers van zijn tijd hebben gezien als legitieme erfgenamen daarvan, waarbij het ongebreidelde van vroeger in Kronieken een vaste vorm heeft gekregen.[41]

Excurs: Continuïteit pre-exilische en post-exilische cultusprofetie (Mowinckel)

In aansluiting bij de laatste opvatting moet wat uitgebreider bij de visie van S. Mowinckel worden stilgestaan.[42] Deze heeft met zijn these over de doorgaande lijn van de pre-exilische cultusprofetie naar de post-exilische cultusprofetie grote invloed uitgeoefend. Volgens Mowinckel zijn de profetengroepen van Israël ontstaan uit extatische profeten die in Kanaän voorkwamen. Pas later kwamen de individuele profeten. Daarnaast nam Israël delen van Kanaäns cultus en feesten over. Zo stonden de openbaring door priesters enerzijds en de openbaring door profeten anderzijds naast elkaar; Samuël verenigde beide. Profetengroepen waren aan de tempel verbonden, zoals zieners in Babylonië bij de tempelpriesters hoorden. In Jeruzalem ontstond op een bepaald moment het fenomeen tempelprofeten (Neh.6,11vv.; Jer.29,36; Elia die offert), ondanks negatieve uitlatingen over de cultus (Am.7,10vv.).

In de joodse tijd is deze lijn duidelijk te zien: de Kronist spreekt van „master of the oracles", een leviet (1Kron.15,22.27). Ook 2 Kronieken 20,14vv. toont dat profetisch geïnspireerde mannen tot het tempelpersoneel behoorden, ondergeschikt aan priesters. „It is a pointer in the same direction that the

[39] Zie voor deze opvatting Then 1990; Schniedewind 1995; Dirksen 1997; Japhet 2002; Dirksen 2003. Bij deze categorie valt ook de visie van Mathys 2001 onder te brengen, die stelt dat in de tijd van de Kronist de cultusmuziek gelegitimeerd moest worden, omdat daarvoor geen voorschriften te vinden zijn in de thora. Daarom verbindt de Kronist de muziek aan de profetie, die die legitimatie wél heeft. Op deze manier dragen de levitische musici de (inhoud van de) profetie verder door die in hun dagelijks werk te continueren en te actualiseren. De zangers zouden ook nauw verbonden zijn aan de canonisering van de (profetische) traditie.

[40] Zie voor deze opvatting Kittel 1902; Curtis 1910; Petersen 1977; Booy 1978; Braun 1986; Steins 1995. Vooral Petersen 1977, 62-87.97-102, heeft deze visie uitgewerkt en daarmee veel invloed uitgeoefend. Hij stelt (87) dat „the Chronicler and his redactors have gone to great trouble to argue that the Levitical singers of Israel's past were really prophets and that there heritage is preserved by the Levitical singers of the second temple." De Kronist deed dat o.a. doordat hij „subtly worked with genealogies so that it would appear that David had appointed the Levitical singers as prophets (1 Chr 25)." Volgens Petersen was er na de ballingschap veel verzet tegen de levieten. Daarom claimden dezen de functies van de klassieke profeten om hun prestige te vergroten. Pogingen van de asafieten en de korachieten om een vorm van post-exilische cultusprofetie te creëren, mislukten echter.

[41] Zie voor deze opvatting Keil 1870; Kittel 1902; Ehrlich 1914; Rothstein 1927; Noordtzij 1937; Elmslie 1954; Booij 1978; Dächsel 1981; Blenkinsopp 1984; Becker 1986; Selman 1994; Mazzinghi 2001. Vooral Booij 1978 heeft dit uitgewerkt. Volgens hem bestond er tussen dichters, zangers/musici en profeten een soort natuurlijke affiniteit. Alle drie de groepen werden gezien als geïnspireerd. Waarschijnlijk leidde een toenemende weerstand tegen razernij (Jer.29,26) in combinatie met een verambtelijking van de zang tot institutionalisering van de extase: binnen het kader van de tempelzang was vervoering legitiem: hymnisch profeteren. De stimulerende functie van profetessen en profeten bij de lofprijzing werd nu een taak van de tempelkoren en hun leiders.

[42] Zie Mowinckel 1923, III, 14-22; vgl. Mowinckel 1962, II, 53-73. Anderen die in deze lijn denken zijn Von Rad 1930; Rudolph 1955; Myers 1965; Rowley 1967; Gese 1974; Johnson 1979; Williamson 1982; De Vries 1989; Schniedewind 1995; Pratt 1998.

Chronicler considers the Levitical temple singers to be somehow inspired, and uses the term 'prophecy' about their official singing, meaning that their singing arises from an *ex officio* inspiration (I Chron. 25.1ff.). This means that it was the old prophetic guilds that had been organized into the order of the temple servants (the 'Levites'), and had thus transferred to the latter a show of the inspiration of the old prophets. The statements of the Chronicler show too, that it was among these 'singers' that the prophetic guilds were taken up" (1962, II, 56). Dat is niet verwonderlijk: het is al een oude gedachte dat zowel poëten als zangers geleid worden door goddelijke inspiratie.

Vervolgens vindt een institutionele incorporatie van profeten in het cultische systeem plaats. Als het gaat om de inspiratie, gaat het nu anders dan bij de vroegere profeten: eerst gebeurde dat tijdens een moment van extatische ervaring, later door middel van spirituele oefeningen, in combinatie met muziek en dans of meditatie. „With the organized temple prophets inspiration is rather what we should call an official, occupational inspiration, a permanent charismatic equipment belonging to the office itself, just as in Roman Catholic opinion the priest receives such a charismatic official equipment through the act of his ordination" (1962, II, 57). Nu ontstonden vaste formules/psalmen, gekoppeld aan vaste momenten in de liturgie.

„Wir müssen demnach annehmen, dass die nachexilische Zeit die Kultpropheten in die Reihen der Lewiten (Sänger) aufgenommen hat, um dadurch ihre Ligitimität zu retten. Sie sind von da an in erster Linie Sänger, in zweiter prophetisch begabte Männer. (...) So wird das Institut der Kultprophetie allmählich ausgestorben sein. An ihre Stelle trat allmählich und fast unmerkbar das Vorsingen gewisser längst fixierten prophetischen Psalmen. Die ganze Tempelmusik wurde mehr oder weniger ein Werk einer, freilich sehr abgeblassten göttlichen Inspiration (I Chr. 25, 1-3), innerhalb welcher das Vortragen der Orakelpsalmen sich nicht mehr als etwas Besonderes abhob" (1923, 21-22).[43]

II.5. Conclusie

De in dit hoofdstuk gegeven ruwe schets van het recente Kronieken-onderzoek, toegespitst op de thema's profetie en muziek, biedt het materiaal om de uitgangspunten voor het vervolg van deze studie als volgt per paragraaf te formuleren:

Ad II.1 – Het bijbelboek Kronieken ontstond in de na-exilische periode, grofweg tussen 400 en 300 v.Chr. De auteur wordt aangeduid als Kronist, van wie verder niets met zekerheid te zeggen is; wellicht stamt hij uit de kring van de levieten. In zijn boek zien we een duidelijke concentratie op David en diens dynastie, op Jeruzalem en vooral op de tempel aldaar. De Kronist geeft op een geheel eigen manier de geschiedenis van Juda weer, waarbij hij eigen accenten legt in vergelijking met de parallelle geschiedenissen in Samuël/Koningen. Dit behoeft echter niet in mindering te komen op de historische betrouwbaarheid van het beeld dat de Kronist schetst. Verschillen tussen en tegenstrijdigheden bij de vergelijking van beide bronnen dienen daarom in eerste instantie vanuit de eigen focus van de schrijver te worden verklaard. Kronieken is daarbij te zien als een literaire eenheid, die vanuit de 'eindgestalte' van het boek moet worden benaderd.

Ad II.2 – Het thema profetie neemt een belangrijke plaats in in Kronieken. Enerzijds kent de Kronist de traditionele profeten zoals die ook in Samuël/Koningen voorkomen, anderzijds stuiten we in dit bijbelboek op 'nieuwe' figuren die –al dan niet incidenteel– als profeet optreden, onder wie de (stamvaders van de) zangers. Dat duidt de eigen focus van de Kronist aan; tegelijk is duidelijk dat de

[43] Zie voor een kritische bespreking van Mowinckels visie Rowley 1967, 144-175, die zeer terughoudend wil zijn als het gaat om het bestaan van cultusprofeten. Vgl. De Vaux 1961, die stelt dat de na-exilische zangers afkomstig zijn van de pre-exilische tempelzangers.

ontwikkeling van het profetiebegrip binnen de Bijbel niet stil heeft gestaan. De tijd van de Kronist en de opvattingen die toen golden hebben hun invloed gehad op de manier waarop de historie beschreven wordt.

Ad II.3 – De Kronist geeft veel aandacht aan de liturgische kant van de tempeldienst, vooral de plaats die zang en muziek daarbij innemen. David is in zijn beschrijving de grondlegger van de tempelmuziek, terwijl God zelf de instelling ervan verordende. Het feit dat we in Kronieken op dit punt allerlei gegevens tegenkomen die we elders in de Bijbel niet aantreffen, moet enerzijds verklaard worden uit de eigen accenten van de Kronist. Anderzijds heeft de invulling van de eredienst ten tijde van de auteur waarschijnlijk invloed gehad op de manier waarop deze de gegevens op dit punt weergeeft.

Ad II.4 – In Kronieken worden profetie en muziek aan elkaar gekoppeld. De vraag hoe dat verband precies te zien is, wordt verschillend beantwoord. Eigen onderzoek zal moeten uitwijzen welke interpreatie de juiste is.

Met bovenstaande conclusies als uitgangspunt kan ik nu starten met mijn eigen onderzoek. Allereerst ga ik in het volgende hoofdstuk na wat er te zeggen is over de zangers die in Kronieken voorkomen.

III. ZANGERS IN KRONIEKEN

De perikoop die in dit onderzoek centraal staat (1Kron.25,1-7), spreekt van drie zangers die met hun zonen worden aangesteld om te musiceren: Asaf, Heman en Jeduthun. Het is nuttig om voorafgaand aan de exegese van deze perikoop weer te geven op welke manier er in Kronieken gesproken wordt over de levitische zangers. Na een algemene paragraaf over de levieten in Kronieken (III.1) volgen drie subparagrafen over de zangers in het algemeen (III.2.1), de zangers in het Oude Testament (III.2.2) en de zangers in Kronieken (III.2.3). Na een excurs over de vermeende ontwikkeling van het instituut van de zangers volgen er drie subparagrafen over Asaf (III.2.4), Heman (III.2.5) en Jeduthun (III.2.6). Een conclusie (III.3) sluit dit hoofdstuk af.

III.1. Levieten

De nakomelingen van Levi nemen in Kronieken een belangrijke plaats in, vooral in vergelijking met Samuël/Koningen.[44] Direct al in de zogenaamde genealogische voorhal (1Kron.1-9)[45] heeft het geslachtsregister van de stam van Levi (6,1-81)[46] een centrale positie (na die van Juda), wat een weerspiegeling is van de centrale plaats die de levieten innamen in het godsdienstige leven van Israël: het ware Israël is weliswaar geografisch gegroepeerd rond Juda en Jeruzalem, etnisch gezien zijn de twaalf stammen echter neergezet rond de stam van Levi.[47] Opvallend is dat de Kronist, na de 'gewone' levieten 'behandeld' te hebben (6,16-30), de levitische zangers apart noemt (6,31-47), waaruit blijkt dat deze groep levieten zijn bijzondere aandacht heeft. Eveneens opmerkelijk is de aandacht voor de steden van de verschillende groepen levieten (6,54-81; cf. Joz.21,5-39). Bij de beschrijving van belangrijke fases in Israëls geschiedenis geeft de Kronist de levieten duidelijk een vooraanstaande positie: David bepaalt uitdrukkelijk dat alleen de levieten de ark mogen dragen (1Kron.15,2), waarbij expliciet wordt vermeld dat God de levieten helpt (1Kron.15,26). Dit werk is niet meer nodig als de tempel eenmaal is gebouwd (1Kron.23,26; 2Kron.35,3). Daarom krijgen de levieten andere taken

[44] In Ezra/Nehemia is een soortgelijke aandacht voor de levieten waar te nemen. Bij de eerste groep teruggekeerden zijn 4289 priesters (Ezr.2,36-39; Neh.7,39-42) en 74 levieten (Ezr.2,40; Neh.7,43). Ezra's appèl (Ezr.8,15-19) levert 38 levieten op. De levieten hebben een rol bij de uitleg van de thora (Neh.8,7-9; vgl. 2Kron.35,3). In de lijsten van Ezr.2 en Neh.7 wordt onderscheid gemaakt tussen priesters, levieten, zangers (zonen van Asaf), poortwachters en tempeldienaars. Vaak stelt men dat tempeldienaren langzamerhand de status van leviet kregen. Een andere uitleg is dat de term leviet flexibel gebruikt werd: meer om de functie dan om de afstamming weer te geven. Zie Jenson 1996, 775-776.

[45] Hoofdstuk 1 overbrugt de tijd van Adam tot Jakob/Israël. Hoofdstuk 2-8 vertelt de genealogie van de zonen van Jakob. Hoofdstuk 9 geeft de inwoners van Jeruzalem (en de taken van de levieten).

[46] In de BHS 5,27-6,66.

[47] Zo Oeming 1990. Hoofdstuk 6 is als volgt in te delen: 1-15: hogepriesters tot aan de ballingschap; 16-30: afstammelingen van Levi via de oudste zoon van Gersom, Kehat en Merari; 31-47: stamboom van Heman, Asaf en Ethan; 48-49: taken van priesters en levieten; 50-53: hogepriesters tot aan David; 54-81: woonplaatsen van de levieten. Het voert in het kader van deze scriptie te ver om in te gaan op de vragen die spelen rond hoofdstuk 6 (auteur, redacteur, latere invoegingen etc.). Zie daarvoor o.a. Oeming 1990, 142-157; Dirksen 2003, 109-111.

(1Kron.23,24-32), die gerelateerd worden aan instellingen van David (1Kron.23-27).[48] De grote aantallen die genoemd worden (1Kron.23,3-4: 24.000 toezichthouders, 6000 opzieners en rechters, 4000 poortwachters en 4000 zangers), lijken hyperbolisch-symbolisch te zijn, om het belang van de functies aan te geven. In Joas' tijd worden de levieten ingezet bij het ophalen van geld voor de restauratie van de tempel (2Kron.24,5-6.11), terwijl Josia hun de leiding geeft bij het werk aan de tempel (2Kron.34,12-13). Verder functioneren levieten als rechters (1Kron.26,29; 2Kron.19,8), als schrijvers (1Kron.24,6; 2Kron.34,13), als bewakers (2Kron.23,7) en worden ze ingeschakeld bij het onderwijs in de thora (2Kron.35,3). Duidelijk is dat naar de wet van Mozes de levieten ondergeschikt zijn aan de priesters (2Kron.30,16-20).[49]

> In het kader van deze scriptie zou het te ver voeren om dieper in te gaan op de onwikkelingen die aan te wijzen zijn als het gaat om het levitisme. Zowel binnen het Oude Testament als in de tijd erna is er het nodige veranderd met betrekking tot de positie van de levieten.[50] Het betreft een complexe materie omdat een en ander samenhangt met de datering van teksten (bijvoorbeeld de bijbelboeken Numeri en Deuteronomium) en de (historische) waarde die men hecht aan bepaalde gegevens, bijvoorbeeld in Kronieken. Voor dit onderzoek is belangrijk te constateren dat de Kronist veel aandacht besteed aan de levieten, wat zou kunnen wijzen op zijn verwantschap met die groep. Ook zegt de belangstelling voor de levieten iets over hun status c.q. positie in de tijd van het ontstaan van Kronieken (400-300 v.Chr.).[51]

III.2. Zangers

In dit onderzoek concentreer ik me op de levieten die als zangers worden aangeduid. Daarbij moet eerst iets gezegd worden over zangers in het algemeen in het Oude Testament en in Kronieken. Vervolgens komt het drietal dat in Kronieken veelvuldig voorkomt aan de orde.

III.2.1. Algemeen

De muziekcultuur van Oud-Israël was onlosmakelijk verbonden met die van de omliggende volken. Reeds in het oude Sumerië (tot 2000 v.Chr.) was de muziekcultuur hoog ontwikkeld. Landen als Babylonië, Assyrië en Kanaän zijn hierdoor beïnvloed, wat ook doorwerkte in Israël.[52] Er is een aantal algemene kenmerken van de oudoosterse muziek te geven: Muziek (en ook dans) was vaak nauw verbonden met de cultus óf met de hofcultuur in de paleizen van de vorsten. Muziek was gekoppeld aan woord of gezang; muziek om de muziek was onbekend. Muziek had een diepere, religieuze

[48] 23,1-32: de indeling en taken van de levieten; 24,1-19: de afdelingen van de priesters; 24,20-31: de families van de levieten; 25,1-31: de aanstelling/indeling van de zangers; 26,1-19: de aanstelling/indeling van de poortwachters; 26,20-32: overige taken van levieten. Zie het schema in paragraaf II.1.

[49] Vgl. de manier waarop Aäron en zijn zonen in de genealogie (1Kron.6,2-15.54-60) een eerste plaats krijgen, terwijl Gerson en niet Kehath de eerstgeborene is.

[50] Zo is in de tijd van Flavius Josephus een groeiende invloed van de levieten te zien. Enkele jaren voor de verwoesting van de tempel kregen de zangers van Agrippa II verlof om evenals de priesters linnen kleren te dragen; andere dienstdoende levieten werden bevorderd tot zanger (Flavius Josephus, *Ant*.XX, 9, 6). Zie De Vaux 1960/1961, II, 292.

[51] Zie voor de ontwikkeling van het levitisme o.a. De Vaux 1960/1961, II, 241-249; Gleßmer 1994; Laato 1994; Jenson 1996, 776-777; Willi 1999.

[52] Vgl. Schelling 1986, 13, die zegt dat ongetwijfeld ook Egypte door het oude Sumerië is beïnvloed op het gebied van de muziekcultuur. Dat is echter onwaarschijnlijk gezien Egyptes geïsoleerde positie in de vroege Bronstijd. Later in de Bronstijd was er wel sprake van een wederzijdse beïnvloeding tussen Egypte en Kanaän; vgl. Braun 2002, 85-94.

betekenis: ze had een magisch karakter, ze kon het contact met de godheid bevorderen en de godheid gunstig stemmen, ze hield verband met de verhoudingen in het universum (kosmologie) en ze had de kracht om demonen te verdrijven.

Ook groepen musici en/of zangers die betrokken waren bij tempel en/of paleis zijn een algemeen bekend verschijnsel in het Oude Nabije Oosten. Al bij de Sumeriërs komen we liturgen, psalmisten, musici en zangers tegen die de dienst in de tempel moesten verrichten. De functies werden meestal overgedragen van vader op zoon; op afbeeldingen zijn overigens ook vrouwen te zien. Hun opleiding kregen de musici aan muziekscholen die aan de grote tempels waren verbonden. Geliefde instrumenten bij de Sumeriërs waren de harp, de lier en de luit. Ook bij de Assyriërs en de Babyloniërs stonden de musici in hoog aanzien. Bij tempels en paleizen waren muziekscholen gevestigd. De leiders van de zang en de muziek behoorden tot de hoogste priesterklasse. De vocale en instrumentale muziek werd steeds verfijnder. In Egypte waren er eveneens een goedgeorganiseerde tempelzang en -muziek. Zangers en beroepsmusici waren in vaste dienst van de tempel en konden hun ambt overdragen op hun kinderen. Van de tempelmuziek bij de Kanaänitische volken (o.a. in Fenicië, Biblos en Ugarit) is minder bekend. Wel is het waarschijnlijk dat er een aanzienlijke invloed van deze (muziek)culturen is uitgegaan op omringende volken, waaronder Oud-Israël.[53]

III.2.2. Oude Testament

In het Oude Testament komen we naast individuen die muziek maakten en losse groepen die musiceerden, groepen musici tegen die aangeduid worden met de term ”zangers” (Hebreeuws: שׁרים / משׁורר / משׁררים, Aramees: זמריא) en soms ”zangeressen” (שׁרות / בנות השׁיר / משׁוררה). Vooral in Kronieken en Ezra/Nehemia komen ze voor[54]; daarbuiten gaat het om een beperkt aantal teksten.[55] Uit de gegevens blijkt dat de koningen in Israël aan hun hof zangers en zangeressen hadden, onder andere om de maaltijden op te vrolijken.[56] Daarnaast waren er beroepsmusici die ingehuurd konden worden, bijvoorbeeld bij sterfgevallen.[57] Ook na de ballingschap komen in de lijsten van teruggekeerden zangers en zangeressen voor die waarschijnlijk een niet-cultische functie hadden.[58]

---

[53] Zie voor de muziek in Oud-Israël en de Umwelt Walbe 1975; Schelling 1986, 13-27; Seidel 1989; Matthews/Jones 1992; Seidel 1994; Braun 2002; Gillingham 2002. Vgl. Mowinckel 1962, II, 81: „Beyond all doubt the temple singing in Israel can be traced back to Canaanite patterns.”

[54] De zangeres (enkelvoud) komt in het Oude en Nieuwe Testament niet voor. In het Nieuwe Testament is slechts één keer sprake van zangers (μουσικων), namelijk in Openb.18,22. In de deuterocanonieke boeken (in de Nieuwe Bijbelvertaling) is alleen in Sirach twee keer sprake van zangers (47,9; 50,18) en één keer van een zangeres (9,4).

[55] Zangers: 2Sam.19,35; 1Kon.10,12 (=2Kron.9,11); Ps.68,26; 87,7; Pred.2,8 (en misschien Ez.40,44). Zangeressen: 2Sam.19,35; Pred.2,8.

[56] Vgl. De Vaux 1960/1961, I, 218, die David (2Sam.19,35) en Salomo (Pred.2,8) als voorbeelden noemt. Misschien gaat het in 1Kon.10,12 (=2Kron.9,11) eveneens om deze soort zangers. De Vaux weet verder te melden dat Sanherib in zijn annalen spreekt van zangers en zangeressen die hij van Hizkia als schatting kreeg.

[57] Zie 2Kron.35,25; vgl. Matth.9,23.

[58] In Ezra/Nehemia is sprake van 200 (Ezr.2,65) of 245 (Neh.7,44) zangers en zangeressen, die waarschijnlijk als beroepszangers buiten de cultus functioneerden. Zie Schelling 1985,169; vgl. De Vaux 1960/1961,II,274-277, die stelt dat het hier gaat om profane dienaars van rijke ballingen.

De meeste gegevens betreffen echter de groep zangers die een cultische functie had ten dienste van het heiligdom.[59] In Ezra/Nehemia[60] komen deze zangers voor als zonen van Asaf (בני אסף), die met de ballingen uit Babel zijn teruggekeerd.[61] Ze worden hier apart van de levieten genoemd (Ezr.2,40-42) en lijken op zichzelf te staan. In hun onderhoud wordt voorzien krachtens een koninklijk besluit (Neh.11,23; 12,47), wat niet altijd vlekkeloos verloopt (Neh.13,10). In Kronieken is sprake van de groep zangers die door David is aangesteld voor de dienst bij de te bouwen tempel.[62]

III.2.3. Kronieken

Bekijken we gegevens over de zangers in Kronieken beter, dan valt op dat reeds in de genealogie van Levi (1Kron.6,1-81) een grote plaats wordt ingeruimd voor de musicerende levieten (31-48).[63] Er wordt gezegd dat David hen als zangers aanstelde om de zang in Gods huis te leiden, eerst vóór de tabernakel, later in de tempel die Salomo bouwde (31-32). Vervolgens geeft de Kronist de families van de drie zangleiders weer: Heman (33-38), Asaf (39-43) en Ethan (44-47). Opvallend daarbij is dat Heman in het midden wordt geplaatst, terwijl Asaf aan zijn rechterhand en Ethan aan zijn linkerhand staat, wat kan wijzen op een erepositie voor Heman. Heman wordt door middel van 21 namen en via Levi's tweede zoon Kehath herleid tot Jakob/Israël. Bij Asaf noemt de Kronist 13 namen tot Levi, via Levi's oudste zoon Gersom. Ethan wordt door middel van 12 namen en via Levi's derde zoon Merari in verband gebracht met Levi.[64] Dat hier sprake is van literaire vormgeving, ligt mijns inziens voor de hand. Dat is echter iets anders dan dat de genealogieën van de zangers een kunstmatig en fictief karakter zouden hebben.[65]

In het vervolg van Kronieken komen we de zangers voortdurend tegen: ze zijn betrokken bij het overbrengen van de ark naar Jeruzalem (1Kron.15,16vv.); ze worden aangesteld voor hun dienst bij de

---

[59] Het is niet waarschijnlijk dat in Israël vrouwen in dezen een cultische functie hebben gehad. Vrouwen dansten en zongen wel bij godsdienstige feesten (Ex.15,20; Rich.21,21; Ps.68,26) en konden ook dienstdoen bij de ingang van de tent der samenkomst (1Sam.2,22), maar ze functioneerden voorzover bekend niet binnen de cultusmuziek. Zie De Vaux 1960/1961, II, 274-277.

[60] Ezr.2,41.70; 3,10; 7,7.24; 10,24; Neh.7,1.44.72; 10,28.39; 11,17.22.23; 12,28.29.35.42.45.46.47; 13,5.10

[61] Hun aantal varieert: 128 (Ezr.2,41) of 148 (Neh.7,44).

[62] 1Kron.6,32; 9,33; 15,16.19.27; 16,42; 2Kron.5,12; 9,11; 20,21; 23,13; 35,15; vgl. 1Kron.6,33, de enige plaats waar het enkelvoud zanger voorkomt.

[63] Overigens moeten we goed onderscheiden tussen levieten die moesten musiceren en aäronitische priesters die moesten trompetten (zie bijv. Num.10,8-10). Het laatste was meer dan een muzikaal iets: trompetten waren heilige instrumenten; waar trompetten zijn, is God (2Kron.13,12). David combineerde de trompettende priesters met de levitische musici (1Kron.16,4-6; vgl. 16,39-42), waardoor het gezang extra kracht kreeg om Gods aanwezigheid te bemiddelen. Dat David de levieten uitkoos voor de zangersdienst was overeenkomstig de Pentateuch, omdat het een dienst betrof die verwant was aan de zorg voor de ark. Bij deze taken van de levieten is dan ook verondersteld wat er in Numeri staat, namelijk dat levieten representanten van het volk zijn. Zo representeren de zangers ook in Kronieken David en het volk (1Kron.16,7; 2Kron.7,6). Daarbij heeft hun positie iets dubbelzinnigs: aan de ene kant is er soms een overlap met de poortwachters, anderzijds staan ze vlak bij de priesters en zijn ze ook heilig (2 Kron.35,3), wat in Numeri alleen de priesters zijn. Zie Kleinig 1993, 89-94.

[64] De gewone levieten (1Kron.6,16-30) worden gekoppeld aan de eerste zoon van de drie zonen van Levi, resp. Libni, Amram en Mahli. De zangers komen voort uit de tweede zoon van de zonen van Levi, resp. Simeï, Jizhar en Musi (zie 16-19).

[65] Zo bijv. Dirksen 2003, 118. Vgl. Williamson 1982, 72-74, die in de lijsten van de zangers een claim van de Kronist ziet om het zangersgilde van zijn tijd direct te verbinden aan een uitvinding van David. Ik kan hier niet gedetailleerd ingaan op allerlei suggesties die gedaan zijn m.b.t. de genealogieën van de zangers. Zie hiervoor o.a. Oeming 1990; Japhet 1993, 156-158; Laato 1994; Japhet 2002, 173-175; Beentjes 2002, 55-57; Dirksen 2003, 116-119.

tabernakel (16,4vv.); terwijl Asaf in Jeruzalem dient, blijven Heman en Jeduthun bij de tabernakel te Gibeon (16,37-43); hun aanstelling wordt uitvoerig beschreven (23,5.30-31; 25,1-7); bij de inwijding van de tempel vervullen ze een sleutelrol (2Kron.5,12-14; 7,6); naar Davids gebod regelt Salomo hun dienst (8,14); tijdens de oorlog van Josafat tegen onder anderen de Moabieten nemen ze een belangrijke plaats in (20,19-29); Hizkia geeft hun weer de plaats die hun toekomt bij zijn tempelreformatie (29,25-30; 31,2) en zet hen in bij de viering van het Paasfeest (30,21-22); ten slotte worden ze ook bij Josia's hervorming weer ingeschakeld (34,12-13; 35,15).

De hoofden of vaders van de zangers komen in verschillende combinaties voor, wat geleid heeft tot allerlei speculaties over ontwikkelingen en verschuivingen binnen de groep zangers. Feit is dat er eerst sprake is van het drietal Heman, Asaf, Ethan (1Kron.6,31-47; 15,17-19). Daarna verschijnt het drietal Asaf, Heman, Jeduthun (1Kron.16,37-42[66]; 25,1-7; 2Kron.5,12; 35,15). Soms komt Asaf alleen voor (1Kron.16,5.7; 2Kron.29,30).[67] Vaak wordt aangenomen dat het bij Ethan en Jeduthun om dezelfde persoon gaat.[68] Verder lijkt Asaf de belangrijkste zangvader te zijn (geworden). Het feit dat Heman in de genealogie (1Kron.6,33-38) duidelijk de eerste plaats inneemt, kan een aanwijzing zijn dat de Kronist meerdere bronnen gebruikte die verschillende tijden dan wel verhoudingen binnen de groep zangers weerspiegelden.

Excurs: Ontwikkeling?

Er is veel discussie geweest over de vraag hoe het instituut van de zangers zich ontwikkeld heeft ten tijde van het Oude Testament.[69] Invloedrijk was de opvatting van S. Mowinckel dat de post-exilische zangers voortkwamen uit de pre-exilische cultusprofeten.[70] Nog belangrijker was in 1963 het artikel van H. Gese, die, voortbouwend op het werk van J. Köberle[71] en G. von Rad[72], stelde dat er vier stadia zijn te onderscheiden in de ontwikkeling van de zangers: (I) de fase van de niet-levitische asafieten; (II) de fase van de levitische asafieten; (IIIA) de fase waarin Asaf vooropstaat, materiaal van de hand van de Kronist; (IIIB) de fase waarin Heman vooropstaat, materiaal van later hand.[73] De indeling van Gese heeft veel navolging gevonden, bijvoorbeeld bij D.L. Petersen[74] en H.G.M. Williamson.[75]

Onder anderen R. de Vaux ging hier tegenin met te stellen dat de post-exilische levitische zangers een voortzetting zijn van de pre-exilische tempelzangers, die geen levieten waren; het eerste zangkoor werd volgens hem gerekruteerd van buiten Israël.[76] Volgens De Vaux kwam alleen het gilde van Asaf terug uit de ballingschap (wat weerspiegeld wordt in Ezra/Nehemia); de gilden van Heman en Jeduthun stamden af van de pre-exilische tempelzangers die niet waren weggevoerd en die na de ballingschap opgingen in de levieten. De Kronist plaatst ze alledrie echter in de tijd van David, aldus De Vaux.[77] Ook anderen zijn kritisch over de indeling van Gese. P.B. Dirksen stelt dat de these van

[66] Waarbij er wordt onderscheiden tussen Asaf enerzijds en Heman en Jeduthun anderzijds.
[67] Vgl. Ezra/Nehemia, waar de zangers steeds zonen van Asaf worden genoemd (Ezr.2,41; 3,10; Neh.11,22). Zie echter ook Neh.11,17, waar een achterkleinzoon van Asaf samenwerkt met een achterkleinzoon van Jeduthun.
[68] Zie onder III.2.6.
[69] Zie o.a. Büchler 1899/1900; Köberle 1899; De Vaux 1960/1961, II, 274-292; Mowinckel 1962, II, 79-84; Gese 1963; Wohlenberg 1967; Williamson 1982, 72-74.
[70] Mowinckel 1923, 14-22; Mowinckel 1962, II, 53-58. Zie de excurs na paragraaf II.4.
[71] Köberle 1899
[72] Von Rad 1930, 98-115
[73] Gese 1963
[74] Petersen 1977
[75] Williamson 1982, 120-121
[76] De Vaux 1960/1961, II, 274-277. Volgens De Vaux wijst de benaming ezrahiet die aan Heman en Ethan gegeven wordt, op een Kanaänitische oorsprong van de tempelzangers.
[77] De Vaux 1960/1961, II, 288-289

Gese is gebaseerd op zijn datering van voor hem relevante passages. Echter, die dateringen zijn zeer onzeker. Volgens Dirksen weten we zo goed als niets over de indeling van de zangers, laat staan over een mogelijke rivaliteit tussen de gilden.[78]

In deze studie ga ik ervan uit dat de gegevens van de Kronist een betrouwbaar beeld schetsen van de oorsprong van de tempelzang. David en Salomo hebben dus in hun tijd een belangrijk aandeel gehad in het organiseren van de tempelmuziek. Daarbij sluit ik niet uit dat de inkleuring van het beeld dat de Kronist geeft in grote mate is bepaald door de tijd waarin de Kronist leefde.[79] Het feit van de verschillende combinaties van zangers, de verwisseling van de namen Jeduthun en Ethan en de erepositie van Heman respectievelijk Asaf wijst op het gegeven dat de Kronist verschillende bronnen gebruikte. Meer is er op grond van de bijbelse gegevens niet over te zeggen.

III.2.4. Asaf

Asaf de zanger is een van de drie personen in het Oude Testament met die naam (אסף).[80] Ondanks het feit dat vaak wordt gesuggereerd dat deze stamvader van de zangers een legendarisch figuur is, een van de eponiemen[81] van de zangers, die door de Kronist in de tijd van David is geplaatst, ga ik ervan uit dat Asaf een historische figuur betreft uit de tijd van David.[82] Buiten Kronieken wordt deze Asaf slechts genoemd in Ezra/Nehemia en in de Psalmen.

In Ezra/Nehemia gaat het vooral om de zonen van Asaf die uit de ballingschap mee terug zijn gekomen en nu de dienst van de tempelzang verzorgen; een achterkleinzoon van Asaf, Mattanja, heeft de leiding (Neh.11,17). Opvallend is de vermelding dat de zangers in de tijd van Nehemia naar het gebod van David bezig waren, omdat in de dagen van David én Asaf de oorsprong van de zangers, van het loflied en van de lofzangen lag (Neh.12,45-46). Daaruit blijkt dat Asaf in die tijd hoog stond aangeschreven.

In de Psalmen vinden we twaalf psalmen met in het opschrift de vermelding לאסף. Dat hoeft niet per se te betekenen dat ze van de hand van Asaf zijn, maar het geeft wel een nauwe relatie van deze

[78] Dirksen 2003, 117-118. Vgl. Schelling 1985, 168, die tot voorzichtigheid maant bij het trekken van conclusies aangaande ontwikkelingen binnen de tijdsfase waarover Ezra/Nehemia en Kronieken spreken.

[79] Ook J. W. Kleinig lijkt ervan uit te gaan dat de tempelzangers 'gewoon' zijn ingesteld door David, zoals de Kronist vertelt. Zie Kleinig 1993, 27: „The basic contention of this study is that the Chronicler included all the material on the origin, organization and work of the temple singers in his narrative (...)."

[80] (I) Asaf de vader van Joah de kanselier (2Kon.18,18,37); (II) Asaf de houtvester van de koning (Neh.2,8); (III) Asaf de zanger (passim). Het is waarschijnlijk dat het om drie verschillende personen gaat. Zie voor Asaf: Mowinckel 1962, II, 85-103; Buss 1963; Schelling 1985; Rogers 1992; Alden 1996.

[81] Een eponiem is een „persoonsnaam die gebruikt wordt om een land, plaats, instituut of uitvinding mee te benoemen" (Van Dale).

[82] Zie bijv. Mowinckel 1923, VI, 41-42, die over de Asaf-traditie stelt: „Die chronistische Legende ist als ungeschichtlich zu betrachten. (...) Ob überhaupt dieser Asaf jemals gelebt hat, das können wir nicht mehr wissen. Für uns ist er der *heros eponymos* der Tempelsänger (...)." Vgl. Mowinckel 1962, II, 96, waar hij stelt dat áls Asaf al historisch was, hij dan wellicht ten tijde van Zerubbabel als lid van het tempelpersoneel functioneerde, of laat in de pre-exilische tijd leefde. Schelling, 1985, 204, is van mening dat de historiciteit van Asaf niet ontkend behoeft te worden, maar vindt het wel merkwaardig dat de naam Asaf pas in teksten uit de periode van na de ballingschap opduikt. Hij acht het waarschijnlijk dat de naam in de periode van de ballingschap is opgekomen en sluit een Babylonische invloed op de naam Asaf niet uit. Vgl. Dirksen 2003, 117, die met betrekking tot Heman, Asaf en Ethan spreekt van „de eponiemen van de groepen van zangers." Ik ga er echter van uit dat Kronieken en Ezra/Nehemia, ondanks eigen accenten, een historisch juist beeld schetsen.

psalmen met (het gilde van) Asaf aan.[83] Het betreft de Psalmen 50 en 73-83, die niet alleen qua opschrift, maar ook qua stijl, thema's en motieven overeenkomst vertonen.[84]

In Kronieken komt Asaf veelvuldig voor, allereerst in de genealogie van zijn geslacht (1Kron.6,39-43). Vervolgens treedt hij met Heman en Ethan op bij het overbrengen van de ark naar Jeruzalem (1Kron.15,16-21). David stelt in het volgende hoofdstuk Asaf en zijn broeders aan om met een groep musici die harp en citer bespelen –en samen met priesters met trompetten– voortdurend voor de ark te spelen (1Kron.16,4-7.37). Asaf bespeelt de cimbalen (bekkens).[85] Uitdrukkelijk wordt hij hier het hoofd (ראש) van de musici genoemd. Na het bericht over de instelling van de zangers (1Kron.25,1-7) treedt Asaf nog één keer op de voorgrond, namelijk bij de inwijding van de tempel (2Kron.5,11-14) onder leiding van Salomo. Na die tijd komen enerzijds zijn zonen voor (2 Kron.20,14; 35,15), anderzijds blijkt de herinnering aan deze zanger in de tijd van Hizkia en Josia (2Kron.29,30; 35,15) nog springlevend te zijn: met de woorden van David en de ziener (חזה) Asaf moeten de levieten de Here loven en naar hun gebod staan de asafieten op hun post.

Zowel bij zijn leven –ten tijde van David en Salomo– als na zijn dood was Asaf een belangrijke figuur, vertellen Ezra/Nehemia en Kronieken. Zijn naam is in Israëls traditie voor altijd verbonden met het begin van de tempelzang én met de latere ontwikkeling daarvan.

III.2.5. Heman

De naam Heman (הימן) komt een aantal keer in de Bijbel voor.[86] Er is discussie over de vraag of het steeds om dezelfde persoon gaat. Het lijkt het meest waarschijnlijk dat er sprake is van twee verschillende figuren: Heman de wijze en Heman de musicus.

Allereerst komen we Heman tegen als een van de drie zonen (naast Kalkol en Darda) van Mahol die samen met Ethan de ezrahiet genoemd worden als wijzen in Israël, van wie Salomo het echter in wijsheid wint (1 Kon.4,31). In 1Kron.2,6 –waar Zimri, Ethan, Heman, Kalkol en Dara als zonen van Zerach, zoon van Juda, worden genoemd– lijkt het om dezelfde wijzen te gaan. Daarnaast vermeldt het opschrift van Psalm 88 dat het in deze psalm om een leerdicht (משכיל) van Heman, de Ezrahiet (האזרחי) gaat. Het lijkt hier om dezelfde wijze te gaan.

---

[83] Zie Schelling 1985, 208-209, die vier mogelijkheden van uitleg van לאסף geeft: (1) van Asaf; (2) voor/aan Asaf; (3) behorend tot (het gilde/geslacht van) Asaf; (4) naar de wijze/het voorbeeld van Asaf. Schelling kiest voor een combinatie van (1) en (3): vermoedelijk behoorden de twaalf psalmen tot het repertoire van de zangers. Dat betekent niet dat hun oorsprong per se bij hen ligt, maar wel dat ze al heel snel werden beschouwd als behorend tot de asafieten.

[84] Zie Schelling, 1985, 245-247, die de volgende overeenkomsten noemt: woordgebruik, woordcombinaties, aandacht voor Gods daden in de geschiedenis als onderdeel van een vermaning dan wel klacht, de hechte relatie tussen God en zijn volk, het gericht van God. Vgl. Buss 1963. Op de datering van de asafspsalmen kan ik hier niet verder ingaan. Schelling 1985, 219-230, gaat ervan uit dat de psalmen in en vooral na de ballingschap zijn te dateren. Hij baseert dat op het gegeven dat de psalmen qua vorm en inhoud goed in die periode passen.

[85] Het instrument van de leiders, dat in de boeken Ezra/Nehemia en Kronieken een voorname plaats inneemt. Zie ook 1Kron.15,17.19; Ezr.3,10. Vgl. Schelling 1986, 76-77.

[86] Zie voor Heman o.a. Mowinckel 1923, VI, 42-43; Ridderbos 1958, 362-364 (op Ps. 88); Mowinckel 1962, II, 95-97; Matthews 1992.

Met uitzondering van 1 Kronieken 2,6 moeten we, wanneer we Heman in Kronieken tegenkomen, denken aan de levitische zanger/musicus. In de geneaologieën wordt hij genoemd als een van de nakomelingen van Levi die door David werden geïnstrueerd als zangers (1Kron.6,31-47). Heman wordt als eerste van het drietal Heman, Asaf en Ethan genoemd. Hij wordt beschreven als zoon van Joël en via Kehat als nazaat van Levi. Opvallend is dat in de lijst van 22 voorvaders de richter Samuël voorkomt. Heman is verder met Asaf en Ethan (opnieuw in deze volgorde) betrokken bij het overbrengen van de ark naar Jeruzalem (1Kron.15,17-19), waarbij dit drietal de koperen cimbalen hanteert. Vervolgens wordt verteld dat Heman en Jeduthun bij de tabernakel op de offerhoogte te Gibeon als musici worden ingezet, terwijl Asaf in Jeruzalem dienstdoet (1Kron.16,37-42). Heman en Jeduthun cum suis moeten het "Looft de HERE" aanheffen en gebruiken daarbij trompetten en cimbalen. In 1 Kronieken 25,1-8 worden onder anderen de zonen van Heman voor de muziek bij Gods huis aangewezen. Heman heeft volgens dit gedeelte veertien zonen en drie dochters. Opvallend is dat de Kronist Heman hier de ziener van de koning (חזה המלך) noemt (vers 5). Ook in de tijd van Salomo is Heman actief, namelijk bij het binnenbrengen van de ark in de nieuwe tempel van Salomo (2Kron.5,11-14). In de tijd van Hizkia zijn het onder anderen twee zonen van Heman die in opdracht van de koning de tempel reinigen (2Kron.29,14). Als Josia het Paasfeest weer laat vieren, wordt er gezegd dat de zonen van Asaf op hun post staan naar het gebod van David, Asaf, Jeduthun en Heman (2Kron.35,15).

De problematiek over de vraag of het om één of twee figuren gaat die Heman heten, kan samengenomen worden met die rond Ethan (hieronder, in III.2.6, stel ik dat Ethan geïdentificeerd moet worden met Jeduthun). De gegevens zijn als volgt: In 1 Kon.4,31 wordt Heman de zoon van Mahol genoemd, terwijl Ethan de ezrahiet heet. In 1Kron.2,6 wordt zowel Ethan als Heman als zoon van Zerah genoemd, die weer de zoon van Juda is. Het opschrift van Psalm 88 noemt Heman de ezrahiet (האזרחי) terwijl het in Psalm 89 om een משכיל (leerdicht) van Ethan de ezrahiet (האזרחי) gaat. Heman de zanger echter wordt beschreven als zoon van Joël uit de stam van Levi (1Kron.6,33), terwijl van Ethan (Jeduthun) de zanger wordt gezegd dat hij een zoon is van Kisi uit de stam van Levi (1Kron.6,44).

Uitleggers van de Psalmen 88 en 89 gaan er vaak voetstoots en zonder argumentatie van uit dat het in de opschriften om de zangers uit Kronieken gaat. Uitzondering is J. Ridderbos[87], die een apart exposé wijdt aan deze kwestie. Zijn pleidooi voor een onderscheid tussen twee wijzen en twee zangers is overtuigend. Het belangrijkste argument daarbij is dat de wijzen Heman en Ethan uit de stam van Juda komen, terwijl de zangers als levieten worden beschreven. Ook de aanduiding ezrahiet (האזרחי) wijst in deze richting. Het lijkt waarschijnlijk dat deze toevoeging aangeeft dat de wijzen Heman en Ethan behoren tot de zonen van Zerach (בני זרח), wat overeenkomt met 1Kron.2,6.[88]

Het feit dat het in de Psalmen 88 en 89 om een משכיל (leerdicht, onderwijzing) van Heman en Ethan gaat, zou een aanwijzing kunnen zijn dat het hier om gedichten uit de wijsheidskring gaat, maar meer dan een aanwijzing kan het niet zijn. Weliswaar is משכיל een participiumvorm van het werkwoord שכל, dat vooral gebruikt wordt in de wijsheidsliteratuur.[89] Anderzijds echter vinden we naast de Psalmen 88 en 89 de aanduiding משכיל nog elf keer in de opschriften van de Psalmen, zes keer van/voor David (Ps.32, 52, 53, 54, 55, 142), drie keer van/voor de koorleider (Ps.42, 44, 45) en twee keer van/voor Asaf (Ps.74,78). Dat wil zeggen dat de משכיל vaak met zangers wordt verbonden van wie we niet weten dat ze (ook) wijzen waren (David, Asaf).

[87] Zie Ridderbos 1958, 363-364.

[88] Zo Koehler-B. Ook Ridderbos 1958, 363, wijst in deze richting. Mowinckel 1923, VI, 43, verbindt de judaïstische clan Zerah aan de Edomieten, met een verwijzing naar Gen.36,13.17.33. Vgl. de suggestie, genoemd bij Ridderbos 1958, 364, dat אזרחי zou samenhangen met אזרח, wat inboorling betekent. Ethan en Heman zouden een niet-Israëlitische oorsprong hebben.

[89] Zie T.E. Fretheim, art. "שכל", in *NIDOTTE*, vol. 3, 1243.

> Dat in Kronieken enerzijds sprake is van Ethan en Heman uit het geslacht van Juda (1Kron.2,6), anderzijds van Heman en Ethan uit Levi's geslacht (1Kron.6,33-38.44-47), lijkt me een sterk bewijs tegen de stellingname van Mowinckel dat de zangers in een latere fase hun stamvaders Heman en Ethan identificeerden met de wijzen, waarbij de eerdere aanduiding ezrahiet plaatsmaakte voor leviet.[90] Aan die stellingname ligt mijns inziens een onverantwoorde opdeling van Kronieken in allerlei verschillende en elkaar tegensprekende tradities ten grondslag.
>
> Wel is het waar wat Ridderbos zegt, namelijk „dat de door ons gevolgde opvatting ons plaatst voor een merkwaardig verschijnsel, nl. dit, dat er moeten hebben bestaan enerzijds twee Levietische zangmeesters Heman (de Korachiet) en Ethan (de Merariet) en anderzijds twee Judese wijzen Heman en Ethan (beiden Ezrachieten)."[91]

Heman de musicus, te onderscheiden van Heman de wijze, is volgens de Kronist een historische figuur uit de tijd van David en Salomo.[92] Het is waarschijnlijk dat hij een tijdlang een erepositie heeft gehad onder de zangers. Ook in later tijd wordt zijn naam nog altijd met de tempelmuziek verbonden.

III.2.6. Jeduthun

De naam dan wel term Jeduthun (ידותון, ידתון, ידיתון) komt in de Bijbel buiten Kronieken alleen in Ezra/Nehemia en in de Psalmen voor.[93] Er is discussie over de vraag of het steeds de aanduiding van een persoon is. Het meest waarschijnlijk lijkt echter te zijn dat de term steeds naar de zanger verwijst.

In Ezra-Nehemia wordt één keer melding gemaakt van Jeduthun (Neh.11,17). Een zekere Abda, die naast de asafiet Zabdi een vooraanstaande functie bij de lofzegging heeft, is een achterkleinzoon van Jeduthun.

In de Psalmen is op drie plaatsen sprake van de naam/term Jeduthun. Psalm 39 is een psalm van David (לדוד), maar ook "van/voor Jeduthun" (לידיתון). Psalm 62 is eveneens van David (לדוד), maar krijgt de toevoeging "over Jeduthun" (על־ידותון). Psalm 77 staat op naam van Asaf (לאסף), maar heeft ook de aanduiding "over Jeduthun" (על־ידיתון).

In Kronieken komt Jeduthun een aantal keer voor. Obadja, een van de levieten die zich na de ballingschap weer in Juda vestigden, is een nakomeling van Jeduthun (1Kron.9,16). Obed-Edom, zoon van Jeduthun, is een van de poortwachters bij de ark in Jeruzalem (1Kron.16,38), terwijl Jeduthun zelf met Heman en anderen als musicus dienstdoet bij de tabernakel in Gibeon; zonen van Jeduthun staan daar bij de poort (1Kron.16,39-42). In het bericht dat David musici voor de dienst afzondert, wordt Jeduthun met Asaf en Heman genoemd. Hij blijkt zes (of vijf) zonen te hebben (1Kron.25,1.3.6). Ten tijde van Salomo is Jeduthun met zijn zonen betrokken bij de inwijding van de tempel (2Kron.5,12). Als koning Hiskia de tempel wil reinigen, zijn er naast asafieten en hemanieten ook twee jeduthunieten die zich hiervoor reinigen: Semaja en Uzziël (2Kron.29,14). In de dagen van Josia ten

[90] Mowinckel 1923, VI, 42-43
[91] Ridderbos 1958, 364
[92] Vgl. Mowinckel 1923, VI, 42-43, die ook van Heman en Ethan stelt dat ze geen historische figuren zijn geweest: „Als Sängerstammväter sind Heman und Etan somit keine geschichtlichen Personen, sondern Legende; auch in I Kg. 5,11 werden sie (...) nicht als geschichtliche Personen, sondern als Typen der Weisen, die aus Literatur ider Sage bekannt waren, erwähnt."
[93] Zie over Jeduthun: Mowinckel 1923, IV, 16-17; VI, 42; Ridderbos 1955, 341-342 (op Psalm 39); Mowinckel 1962, II, 95vv.; Gese 1963; Kraus 1978, 25-26; Barnes 1992; Görg 1995.

slotte wordt Jeduthun genoemd als een van de grondleggers van de tempelzang. Hij wordt hier zelfs ziener van de koning (חוזה המלך) genoemd (2Kron.35,15).[94]

De kwestie לידיתון, על־ידותון en על־ידיתון in de Psalmen vraagt aparte aandacht. Reeds S. Mowinckel heeft gezegd dat deze aanduidingen geen eigennaam kunnen zijn. Hij beschouwt de termen als een opschrift dat zou zijn afgeleid van het werkwoord voor belijden: de bewuste psalm zou een „Psalm zum Bekenntnis" zijn.[95] Ook anderen stellen dat genoemde termen niet naar een persoon verwijzen.[96] Toch is er ook de opvatting die de drie termen verbindt aan de persoon van de zanger uit Kronieken. De aanduiding לידיתון zou dan "van/voor Jeduthun" betekenen, de termen על־ידותון en על־ידיתון zouden staan voor "naar/op de manier van Jeduthun".[97] Hoewel de kwestie twijfelachtig blijft, sluit ik me in dit onderzoek aan bij de laatste visie. De drie genoemde psalmen hebben dan op een of andere manier een relatie tot (het gilde van) Jeduthun.[98]

Hier moet ten slotte ook aan de orde komen hoe de relatie is te zien tussen Jeduthun en Ethan.[99] In de vorige paragraaf heb ik geconcludeerd dat er in het Oude Testament twee mannen met de naam Ethan zijn: een wijze en een musicus. Beiden komen in Kronieken voor in de genealogieën van respectievelijk Juda en Levi. Ook heb ik erop gewezen[100] dat in Kronieken de namen van het drietal zangvaders wisselt. Is er eerst sprake van Heman, Asaf en Ethan (1Kron.6,31-47; 15,17-19), later komen we het trio Asaf, Heman en Jeduthun tegen (1Kron.16,37-42; 25,1-7; 2Kron.5,12; 35,15). Het is nu de vraag of er én een Ethan én een Jeduthun actief geweest is als zanger.

---

[94] Het feit dat een aantal keer sprake is van zonen van Jeduthun als poortwachters (vooral de figuur van Obed-Edom), heeft aanleiding gegeven tot suggesties over vloeiende grenzen tussen de verschillende levietengroepen. Ook zouden allerlei elkaar tegensprekende tradities binnen het boek Kronieken in dergelijke passages zichtbaar worden.[94] Mijns inziens geven passages als die over Obed-Edom inderdaad aan dat de groepen levieten niet zo streng afgebakend waren als het soms lijkt. Dat er sprake zou zijn van allerlei fasen, lijkt me niet noodzakelijk.

[95] Zie Mowinckel 1923, IV, 16-17. De aanduiding לידיתון of על־ידיתון kan volgens hem geen eigennaam zijn, want (1) ze staat naast een andere naam (David of Asaf) en (2) eigennamen komen wel voor met ל, maar nooit met על. Mowinckels oplossing: De term komt van ידה, dat in de hif'il lofprijzen/danken betekent en in de hitpa'el belijden/biechten; ידיתון betekent dan belijdenis, zodat de psalm een „Psalm zum Bekenntnis" is. Dat komt volgens Mowinckel overeen met de inhoud van de Psalmen 39, 62 en 77. Vgl. Mowinckel 1962, II, 213.

[96] Zie o.a. Görg 1995. Gese 1963, 228, noot 1, ziet helemaal af van ידיתון als aanduiding van een persoon, ook in Kronieken: „Es wird nicht nötig sein, in dem Namen ידיתון (...) eine Nominalbildung zu suchen." Vervolgens spreekt hij over een etiologie, een mythe waarmee een verschijnsel wordt verklaard. Vgl. Williamson 1979, 263, die Gese grotendeels volgt. Zie ook Koehler-B, die spreekt van ידותון in de psalmen als een „unerklärtes Fachwort." Barnes 1992 suggereert dat als de aanduidingen in de Psalmen geen naam aangeven, ze misschien een muzikale term vormen of een muzikale setting aangeven, die een latere traditie aan de zanger toeschreef.

[97] Zo Ridderbos 1955 (op Psalm 39); Kraus 1978, 25-26; Noordtzij 1985 (op Psalm 62 en 77); Ridderbos 1985 (op Psalm 39). Ook Barnes 1992 kiest voor de persoonsnaam. Vgl. Ridderbos 1955, 342: „Wij houden ons daarom aan de verklaring, volgens welke Jeduthun (...) een nadere aanduiding van de muziekmeester is. Misschien kan men het onderscheid tussen ל en על omschrijven met de woorden van Delitzsch: „mit ל wird Jeduthun als derjenige bez., dem das Lied zum Ausführen übergeben, und mit על als derj., dem die Ausführung aufgegeben wird". In aansluiting daaraan vertalen wij ל hier met „voor" en על in 62 : 1 en 77 : 1 met „aan"."

[98] Vaak hangt de opvatting over deze psalmopschriften samen met een visie op de ontwikkeling van (de beschrijving van) de zangers die ik niet deel. Zo stelt Mowinckel 1923, IV, 16-17, dat het psalmopschrift er eerder was dan de Kronist, en niet andersom, zoals vaak wordt beweerd. De Kronist heeft het opschrift volgens Mowinckel misverstaan en heeft daaruit een levitische zanger geconstrueerd naast Asaf, Heman en Ethan. De laatste heeft hij zelfs met Jeduthun geïdentificeerd.

[99] Zie voor Ethan: Mowinckel 1923, VI, 41-43; Ridderbos 1958 (op Psalm 88); Mariottini 1992.

[100] In paragraaf III.2.3.

S. Mowinckel stelt dat Jeduthun een variant is op Ethan. Jeduthun als zanger zou op een oudere traditie teruggaan, die ten onrechte uit de psalmopschriften met על־ידיתון is afgeleid.[101] H. Gese meent dat de Jeduthun-groep, die na de ballingschap naast de Asaf-groep verscheen, in later tijd een inferieure klank kreeg, waardoor het aantrekkelijk was die naam te verruilen voor Ethan, die –net als Heman– werd gekoppeld aan een van de zonen van Levi, namelijk Merari (1Kron.6,44-47).[102] Anderen wijzen de identificatie van Jeduthun met Ethan af, omdat Jeduthun (en zijn zonen) in nauwe relatie wordt gebracht met de poortwachters, terwijl dat van Ethan niet geldt.[103]

Er moeten hier keuzes gemaakt worden terwijl de argumentatie niet meer dan flinterdun is. Mijns inziens heeft de identificatie van Jeduthun met Ethan de sterkste papieren. Het blijft namelijk opmerkelijk dat de Kronist veel aandacht besteed aan de genealogie van alle zangers en zangvaders, terwijl de stamboom van Jeduthun geheel ontbreekt. Dat zou een aanwijzing kunnen zijn dat de 'vaderloze' Jeduthun in verband moet worden gebracht met Ethan de leviet uit de lijn van Levi. Zo kan ook verklaard worden waarom er bij het overbrengen van de ark naar Jeruzalem (1Kron.15,17-19) sprake is van Heman, Asaf en Ethan, terwijl een hoofdstuk verder (1Kron.16,37-42), als David de muziek bij de ark installeert, sprake is van Asaf, Heman en Jeduthun. Het is waarschijnlijk dat het voorkomen van twee varianten vlak naast elkaar duidt op de verschillende bronnen waarvan de Kronist gebruikmaakte. Waarom een en ander niet geëgaliseerd is, zal wel altijd een vraag blijven.[104]

Jeduthun de zanger leefde ten tijde van David en Salomo. In Kronieken wordt hij gekoppeld aan Ethan de musicus, die is te onderscheiden van Ethan de wijze. Ook in later tijd gold Jeduthuns invloed nog steeds. Aan een drietal psalmen is zijn naam verbonden.

III.3. Conclusie

De levieten hebben de bijzondere aandacht van de Kronist. Van de verschillende groepen levieten krijgen de zangers opmerkelijk veel aandacht. Musici en zangers waren dan ook een bekend verschijnsel in het Oude Nabije Oosten. Naar de gegevens van de Kronist zijn het David en Salomo geweest die de organisatie van de tempelmuziek voor hun rekening namen. Drie zangers worden er door de Kronist uitgelicht: Asaf, wiens naam ook aan een aantal psalmen is verbonden; Heman, die te onderscheiden is van Heman de wijze op wiens naam Psalm 88 staat; en Jeduthun, die in het eerste deel van Kronieken als Ethan wordt aangeduid (te onderscheiden van Ethan de ezrahiet, wiens naam in Psalm 89 voorkomt) en wiens naam aan drie psalmen (Ps.39, 62, 77) is verbonden.

---

[101] Mowinckel 1923, VI, 42

[102] Gese 1963, 226-229. De verandering van Jeduthun in Ethan zou hebben plaatsgevonden bij de overgang van de vierde naar de derde eeuw v.Chr.

[103] Zo Barnes 1992.

[104] Vgl. Dirksen 2003, 235, die de suggestie van G. von Rad doorgeeft, dat deze overgang in de keuze van de Kroniekschrijver te maken heeft met het feit dat het nu gaat om de officiële zangdienst in de tempel.

Na deze uiteenzetting van de gegevens over de drie zangers kan ik nu de perikoop waarin dit drietal centraal staat, 1 Kronieken 25,1-8, gaan exegetiseren.

IV. 1 KRONIEKEN 25,1-8

In dit hoofdstuk staat de uitleg van de perikoop die ik onderzoek centraal. Na een verantwoording van de afbakening van het gedeelte (IV.1) besteed ik eerst aandacht aan de context van 1 Kronieken 25,1-8: zowel hoofdstuk 25 als geheel (IV.2.1) als de grotere teksteenheid 1 Kronieken 23-27 (IV.2.2). Dan volgt de exegese van de perikoop, onderverdeeld in een eigen vertaling met aantekeningen (IV.3.1) en een uitleg vers voor vers (IV.3.2). Een conclusie sluit dit hoofdstuk af (IV.4).

IV.1. Tekstafbakening

Inhoudelijk is 1 Kronieken 25 duidelijk af te bakenen ten opzichte van de hoofdstuken 24 en 26. Hoofdstuk 24 beschrijft eerst de verdeling van de priesters (vers 1-19) en vervolgens de indeling van een aantal zonen van Levi (vers 20-31). In hoofdstuk 25,1 en verder komt het afzonderen van de zangers aan de orde, terwijl vanaf hoofdstuk 26,1 de poortwachters beschreven worden. De 31 verzen van het 25e hoofdstuk worden in veel commentaren als één geheel behandeld. Daar is veel voor te zeggen, omdat het hoofdstuk inhoudelijk een eenheid vormt.[105] Toch is er vaak een onderscheid gemaakt tussen het eerste deel van het hoofdstuk en het laatste. Het eerste deel, veelal de verzen 1-6 of 1-7, beschrijft dan de aanstelling van de zonen van Asaf, Heman en Jeduthun, terwijl het laatste deel, de verzen 7-31 of 8-31, het dienstrooster van de 24 afdelingen weergeeft. Vers 7 vormt in dat geval de overgang:

> **1 Kronieken 25,7**: en hun aantal bedroeg, met inbegrip van hun broeders die onderricht waren in den zang voor den HERE, allen die volleerd waren: tweehonderd acht en tachtig.

Enerzijds wordt in vers 7 het voorgaande afgerond, anderzijds vormt dit vers de opening naar het vervolg, waar het aantal van 288 onderverdeeld wordt in 24 afdelingen van 12 zangers.

Inhoudelijk is deze indeling sterk. Echter, bij een dergelijke tweedeling wordt geen rekening gehouden met de paragraafindeling van de massoreten. In de MT vinden we namelijk op drie plaatsen een afbakening van een kleinere of grotere teksteenheid, gemarkeerd door de setumah (ס) en petuchah (פ). De eerste kleine teksteenheid wordt gevormd door vers 1-3, afgesloten door een ס. Een tweede „closed section" begint bij vers 4 en wordt in vers 6 na „op aanwijzing van de koning" en voor „Asaf, Heman en Jeduthun" afgesloten (ס). Tussen vers 8 en 9 vinden we de afbakening van een grote teksteenheid, gemarkeerd door een פ, waarna de verdere regel leeg is.[106] Willen we rekening houden met deze massoretische onderverdeling van hoofdstuk 25, dan is het niet juist om de cesuur tussen vers 6 en 7 of tussen vers 7 en 8 aan te brengen.

---

[105] Zie paragraaf IV.2.1.

[106] Zie voor de waardering van de massoretische paragraafindeling E. Tov, *Textual criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis 1992; M.C.A. Korpel, "Introduction to the Series Pericope", in M.C.A. Korpel en J.M.Oesch (eds.), *Delimitation criticism. A New Tool in Biblical Scholarship*, Assen 2000, 1-50. Vgl. E. Tov, "De tekst van het Oude Testament", in A.S. van der Woude e.a. (red.), *Bijbels Handboek. Deel 1: De wereld van de Bijbel*, Kampen 1981, 223.

Inhoudelijk zou er wat voor te zeggen zijn om vers 1-6c als eenheid te zien, waarbij het laatste deel van vers 6 („Asaf, Heman en Jeduthun") bij vers 7 wordt getrokken.[107] Qua inhoud vormt dit tekstgedeelte namelijk een tamelijk afgerond geheel en kan het zelfs als een inclusio gezien worden.[108] Het is mijns inziens echter beter om de massoretische indeling in twee grote teksteenheden te volgen en de cesuur aan te brengen tussen vers 8 en 9. Vandaar dat ik in dit onderzoek uitga van de perikoop 1 Kronieken 25,1-8.[109]

IV.2. Context

De afgebakende perikoop staat niet op zichzelf. Enerzijds is dit tekstgedeelte nauw verbonden aan de verzen die erop volgen (1Kron.25,9-31), anderzijds maken deze verzen onderdeel uit van het tekstblok 1 Kronieken 23-27.

IV.2.1. 1 Kronieken 25,1-31

Al op het eerste gezicht is duidelijk dat de verzen 1-8 van 1 Kronieken 25 alles te maken hebben met de verzen die erop volgen, 9-31.[110] De zonen van Asaf, Jeduthun en Heman die in de verzen 2-4 genoemd worden, komen in de verzen 9-31 weer terug. Elk van de 24 zonen van het drietal wordt met „broeders en zonen" ingeschakeld, zodat er 24 afdelingen van 12 mannen ontstaan[111], samen goed voor 288 volleerde zangers (vers 7). Door loting krijgt iedere afdeling haar plaats in het dienstrooster toegewezen (vers 8-31).

Bekijken we hoofdstuk 25 als geheel, dan valt een aantal zaken op. De zangers worden hier twee keer gepresenteerd, eerst naar afstamming (vers 2-4), dan naar afdeling (vers 9-31). Bij de weergave naar afstamming gaat Asaf met vier zonen voorop, gevolgd door Jeduthun met vijf (zes) zonen, terwijl Heman met veertien zonen de rij sluit. De weergave naar afdeling lijkt minder systematisch (zie onderstaande tabel[112]). Weergegeven met letters[113]: A-J-A-J-A-H-A-J-H-J-H-J-H-J-H-H-H-H-H-H-H-H-H-H-H. Zoeken we naar een systeem in deze reeks, dan lijkt de suggestie juist dat er twaalf keer tussen twee personen werd geloot. Eerst werden de zonen van Asaf 'opgeloot', vervolgens die van Jeduthun,

[107] De NBG-vertaling 1951 heeft in de vertaling van vers 6 deze indeling verdisconteerd.
[108] Zie paragraaf IV.2.1.
[109] In paragraaf IV.3.1 is de Hebreeuwse tekst inclusief paragraafindeling weergegeven.
[110] Zie voor 1Kron.25 als geheel o.a. Hummelauer 1904; Böhmer 1934; Rudolph 1955, 165-171, die een overzicht geeft van het oudere onderzoek; Then 1990, 226-245; Kleinig 1993, 55-60; Steins 1995, 320-327; Beentjes 2002, 216-223; Japhet 2002, 396-399.404-406; Dirksen 2003, 304-313; Knoppers 2004, 850-856.
[111] Japhet 2002, 406, wijst erop dat het aantal van 12 ook in de misjna voorkomt: er waren nooit minder dan 12 levieten met instrumenten: 9 lieren, 2 harpen en 1 cimbel. Vergelijk 1Kron.16,5-6: 9 harpen/lieren, 2 trompetten, 1 cimbel (voor de leider, vgl. 15,19). Het blijft volgens Japhet de vraag of de misjna de praktijk van tweede tempel beschrijft.
[112] Achter de namen staat tussen haakjes het vers waarin de naam voorkomt. De laatste kolom geeft de volgorde na de loting aan.
[113] Asaf=A, Jeduthun=J, Heman=H.

waarna er alleen nog zonen van Heman overbleven.[114] De volgorde lijkt duidelijk: Asaf-Jeduthun-Heman, wat overeenkomt met vers 2-4.[115]

Zonen van Asaf				
Zakkur	(2)	Zakkur	(10)	3
Jozef	(2)	Jozef	(9)	1
Nethanja	(2)	Nethanja	(12)	5
Asarela	(2)	Jesarela	(14)	7
Zonen van Jeduthun				
Gedalja	(3)	Gedalja	(9)	2
Zeri	(3)	Jizri	(11)	4
Jesaja	(3)	Jesaja	(15)	8
Hasabja	(3)	Hasabja	(19)	12
Mattithja	(3)	Mattithja	(21)	14
???		Simeï	(17)	10
Zonen van Heman				
Bukkia	(4)	Bukkia	(13)	6
Mattanja	(4)	Mattanja	(16)	9
Uzziël	(4)	Azareël	(18)	11
Sebuël	(4)	Subaël	(20)	13
Jerimoth	(4)	Jeremoth	(22)	15
Hananja	(4)	Hananja	(23)	16
Hanani	(4)	Hanani	(25)	18
Eliatha	(4)	Eliatha	(27)	20
Giddalti	(4)	Giddalti	(29)	22
Romamti-Ezer	(4)	Romamti-Ezer	(31)	24
Josbekasa	(4)	Josbekasa	(24)	17
Mallothi	(4)	Mallothi	(26)	19
Hothir	(4)	Hothir	(28)	21
Mahazioth	(4)	Mahazioth	(30)	23

De formulering van het loten tussen de 24 zonen in vers 9-31 is steeds identiek: „de ... (rangtelwoord) was ... (naam), zijn zonen en zijn broeders: twaalf." Alleen vers 9 vormt hierop een uitzondering: „Het eerste lot –voor Asaf– viel op Jozef; Gedalja was de tweede: hijzelf, zijn broeders en zijn zonen: twaalf." Bij de nummer één –Jozef– wordt duidelijk de afstamming van Asaf genoemd, terwijl de karakteristieke formulering „zijn zonen en zijn broeders: twaalf" ontbreekt. Bij de nummer twee –Gedalja– wijkt de zinsnede „Gedalja was de tweede: hijzelf, zijn broeders en zijn zonen" af: "hijzelf"

[114] Zie voor een uitgebreide analyse van de 24 namen Hummelauer 1904. Deze vraagt zich in zijn artikel af wat de functie van het lot is bij deze verdeling. Duidelijk is volgens hem de volgorde Asaf-Jeduthun-Heman. Hij ziet 12 paren, waarbij het opvalt dat Jeduthun steeds op de tweede plaats komt. Het is volgens hem moeilijk te bepalen wat lot of opzet is. Speuren we naar wetmatigheden in de volgorde, dan valt op dat de eerste zes zonen van Heman in 9-31 dezelfde zijn als de eerste zes in vers 4. Vervolgens gaat Hummelauer speculeren: de oorspronkelijke koren van Asaf, Jeduthun en Heman (4+6+14 zangers) worden expres gemixt, waarbij de leider (de eerste van de rij) van elk van de drie nieuwe koren (groepen van 9+6+9 zangers) door het lot worden bepaald, want een oude dirigent staat een muziekreformatie immers altijd in de weg! Voor de eerste groep wordt uit Asafs zonen Zakkur geloot, i.p.v. Jozef; voor de tweede uit Jeduthun Simeï i.p.v. Gedalja; voor de derde uit Heman Hananja i.p.v. Bukkia. Hummelauers conclusie: zowel opzet als het lot speelt een rol („das Los habe mit der Sache auch etwas zu tun gehabt"). Vergelijk de terechte kritiek van Kleinig 1993, 58, noot 4: „Hummelauer (...) fails to make complete sense of his data, because he gives undue weight to the placement of Shime-i, Jerimoth and Hananiah in the same relative positions in both lists (...)." Hummelauers analyse wordt grotendeels gevolgd door o.a. Kleinig 1993, 58-59; Japhet 2002, 405-406; Dirksen 2003, 313.

[115] Vergelijk echter Rudolph 1955, 168-169, die meent dat hoofdstuk 25 niet van de Kronist kan zijn omdat Asaf niet meer de hoofdrol speelt. Er zou hier sprake zijn van een voorliefde voor Heman. Steins 1995, 322-323, meent dat zowel Asaf als Heman belangrijk is in beide delen van hoofdstuk 25, wat erop zou duiden dat het hoofdstuk relatief laat gedateerd moet worden. Vergelijk Japhet 2002, 399, volgens wie eveneens Heman de voorliefde van de auteur had: hij krijgt de meeste kinderen toebedeeld evenals de titel visionair; sowieso wordt hij het uitvoerigst behandeld.

is toegevoegd en broeders en zonen komen in een andere volgorde. Is er in het begin van vers 9 iets weggevallen?[116] Het ligt meer voor de hand dat hier sprake is van een stijlmiddel, om het verband met het voorgaande te markeren en het begin van een reeks te accentueren.[117]

Hoewel er gesproken wordt van een regeling van diensten door middel van het lot (vers 8), menen velen dat er sprake is van een vooropgezet plan of van literaire vormgeving in vers 8-31.[118] De indeling in 24 klassen zou slechts een wens van de schrijver zijn om de zangers gelijk te stellen met de priesters en de cultuslevieten.[119] Een en ander hangt samen met de suggestie dat de laatste 9 à 10 zonen van Heman „künstlich geschaffen" zouden zijn.[120] Voor velen zijn de verzen 7/8-31 dan ook een latere uitbreiding.

In dit onderzoek ga ik echter uit van de eenheid van het gehele hoofdstuk. Ondanks bijvoorbeeld de kleine verschillen tussen de namenlijst in vers 2-4 en die in 9-31[121], is juist de grote mate van overeenkomst tussen de beide delen frapant.[122] De verzen 6 en 7 in het algemeen en het getal 288 in het bijzonder vormen duidelijk de brug tussen de twee delen van hoofdstuk 25.

IV.2.2. 1 Kronieken 23-27

De hoofdstukken 23 tot 27 van 1 Kronieken bestaan uit berichten over de indeling van het personeel van de te bouwen tempel. De volgende zaken komen aan de orde:

- Organisatie van de levieten en hun taken 23,3-32
- Indeling van de priesters in 24 afdelingen 24,1-19
- Indeling van de overige levieten 24,20-31
- Indeling van de zangers in 24 afdelingen 25,1-31
- Indeling van de poortwachters 26,1-19
- Indeling van de schatbewaarders, beambten, rechters 26,20-32
- Indeling van het leger in 12 afdelingen 27,1-15
- Hoofden van de 12 stammen 27,16-22
- Overige ambtenaren en raadgevers 27,23-34

[116] Zo Dirksen 2003, 313. Vergelijk de LXX, die het ontbrekende aanvult: και εξηλθεν ο κληρος ο πρωτος υιων αυτου και αδελφων αυτου τω ασαφ τω ιωσηφ γοδολια ο δευτερος ηνια αδελφοι αυτου και υιοι αυτου δεκα δυο.

[117] Zo Japhet 2002, 405: „All diese Abweichungen scheinen mir eher bewußt eingesetzte Stillmittel als Textverderbnisse. (...) Die erste Zeile mit ihren Eigenheiten und Auslassungen entspricht in der Länge den folgenden, wordurch ein gewisses rhythmisches Gleichgewicht geschaffen wird."

[118] Vergelijk Beentjes 2002, 216-223, die spreekt van een hoog fictief gehalte van vers 8-31. „Mij dunkt dat er meer van een literair-theologische loting sprake is dan van een historisch betrouwbare gebeurtenis" (223). Kleinig 1993, 59, stelt dat het enerzijds duidelijk is dat Asaf vooropstaat en dat de omvang van de clan meespeelt, „but that the final choice of leader for each watch was made by the Lord himself through the fall of the lots."

[119] Zo Rudolph 1955, 171: Het werpen van het lot is volgens hem blote fictie, wat niet wil zeggen dat er nooit 24 klassen hebben bestaan. Het valt echter op dat in het latere jodendom nooit sprake is van 24 klassen van zangers. De indeling in 24 klassen was een „Wunschtraum des Verfassers." Vergelijk Japhet 2002, 398, die stelt dat heel hoofdstuk 25 in hoge mate kunstmatig gevormd is. „Es wäre vieleicht zu viel, ihm jeglichen historischen Kern absprechen zu wollen, aber das Kapitel trägt insgesamt literarischen Charakter." De levitische en priesterlijsten lijken volgens haar op een praktijk terug te gaan, de zangerslijst echter niet. De weergave van de priesters zou model hebben gestaan, waaruit een theologische motivatie spreekt om een duidelijke analogie tussen offerdienst en muzikale godsdienst te zien.

[120] Zie de titel van het artikel van Boehmer 1934. Bij de uitleg van vers 4 ga ik dieper in op deze kwestie.

[121] Vergelijk de verzen 2 en 14, 3 en 11, 4 en 18, 4 en 20, 4 en 22. Zie voor de verschillen in de precieze spelling in de MT de opmerkingen bij de vertaling (IV.3.1). Dat de verzen 9-31 24 zonen vermelden, terwijl er in 2-4 maar 23 worden genoemd, is een tekstkritisch probleem. Blijkbaar is Simeï uit vers 17 ook een zoon van Jeduthun. Vergelijk de aantekeningen bij de werkvertaling van vers 3 (IV.3.1) en de uitleg van vers 3 (IV.3.2).

[122] Vergelijk Knoppers 2004, 853.

Opvallend is de grote nadruk op de verschillende orden en indelingen, waarbij de getallen 12 en 24 veelvuldig een rol spelen. Ook opmerkelijk is dat het lopende verhaal over de maatregelen die David treft voordat hij sterft, onderbroken schijnt te worden door de hoofdstukken 23-27. Hoofdstuk 23,1-2 lijkt naadloos aan te sluiten bij 28,1:

> **1 Kronieken 23,1-2**: Toen David oud geworden was en van het leven verzadigd, maakte hij zijn zoon Salomo koning over Israël, en hij vergaderde alle oversten van Israël, de priesters en de Levieten.
> **1 Kronieken 28,1**: David riep te Jeruzalem samen alle oversten van Israël, de oversten der stammen, de oversten van de afdelingen die den koning dienden, de oversten over duizend, de oversten over honderd en de beheerders van alle have en vee van den koning en van zijn zonen, tezamen met de hovelingen, de helden en alle weerbare mannen.

Deze opmerkelijke zaken hebben ertoe geleid dat velen de hoofdstukken 23-27 hebben gezien als een latere invoeging.[123] Niet iedereen gaat daarbij even ver. Terwijl de ene groep het geheel van 23-27 aan de Kronist ontzegt[124], gaan anderen ervan uit dat een deel van de Kronist is en een ander deel van later hand.[125] Beide groepen menen dat 23-27 in z'n geheel niet van de Kronist kan zijn. Naast de vermeende aansluiting van 23,1-2 bij 28,1 stelt men dat 23-27 inhoudelijk niets met de overdracht van het koningschap aan Salomo te maken heeft. Ook de terminologie zou anders zijn. In 23-27 zouden de levieten ondergeschikt zijn aan de priesters (23,28.32), terwijl de Kronist juist de zelfstandige positie van de levieten benadrukt.[126] Dat er allerlei teksten buiten 23-27 deze hoofdstukken veronderstellen (2Kron.8,14; 23,18; 35,4) pleit in deze optiek niet voor de echtheid van 23-27, maar geeft juist aan dat deze teksten ook secundair zijn.[127] Daarbij zou 23-27 ook zelf geen homogeen geheel zijn en allerlei interne spanningen bevatten. Een jongere tekstlaag toont volgens deze visie een bijzondere interesse voor musici en poortwachters.[128] Allerlei oneffenheden zouden stilistisch in evenwicht gebracht zijn.[129]

Anderen menen dat de hoofdstukken 23-27 wel degelijk het werk van de Kronist is.[130] In deze optiek is 23-27 helemaal niet marginaal in de David-vertelling, maar completeren deze hoofdstukken juist de geschiedenis: David als de goede koning zorgt dat hij het koninkrijk goed georganiseerd

---

[123] Zie voor de opvattingen over de hoofdstukken 23-27 o.a.: Büchler 1899/1900; Williamson 1979; Wright 1991; Wright 1992; Schniedewind 1995, 165-170; Steins 1995, 283-335; Beentjes 2002, 194-196; Japhet 2002, 370-373; Dirksen 2003, 284-286. Wright 1992 geeft een overzicht van de opvattingen over Kronieken in de 19e eeuw aan de hand van de interpretatie van 23-27: in de 19e eeuw zag men deze hoofdstukken eerst als een integraal onderdeel van Kronieken, aan het eind van de eeuw waren velen hier sceptisch over. Vooral Büchler heeft daarin een belangrijke rol gespeeld. Volgens hem voegde de Kronist in zijn bronnen overal levieten toe, waarmee hij zijn eigen situatie terug projecteerde in de tijd van David. Voor Büchler is dit historisch ongeloofwaardig.

[124] Bijvoorbeeld Steins en Dirksen, in navolging van Büchler en M. Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, 1943.

[125] Bijvoorbeeld Williamson, die meent dat er twee redactionele lagen in 23-27 zijn te onderscheiden. Zo ziet hij een duidelijk onderscheid binnen hoofdstuk 25 (zie 255-257). Vers 1-6 zou origineel zijn, vers 7-31 een latere toevoeging.

[126] Williamson, 259, 261, spreekt van een „pro-priestly reviser."

[127] Zo Steins en Dirksen. Steins, 301, wijst zelf op de grote gevolgen van zijn stellingname, want in deze visie heeft een redactionele hand vijf hoofdstukken toegevoegd: een kwart van de Davidsgeschiedenis!

[128] Steins, 320-335, spreekt van een „Musiker-Torwächter-Bearbeitung." Volgens hem is hoofdstuk 25 op dezelfde manier gestructureerd als 24,1-19 (priesterverdeling): een latere auteur van 25 gebruikte de priesterindeling als model. Steins' conclusie, 331-332: Een ouder tekstbestand dat tussen 23,1 en 28,1 is gevoegd heeft later een omvangrijke bewerking ondergaan: „der Musiker-Torwächter-Bearbeitung" (vgl. de „Musiker-Torwächter-Bearbeitung" in Ezr.3,8b-11, dat ook secundair is); 25,1-31 hoort in z'n geheel bij deze uitbreiding. Overigens ziet Steins hoofdstuk 23-26 als eenheid, terwijl 27 volgens hem hier helemaal los van staat.

[129] Volgens Dirksen zijn 9 van de 14 zonen van Heman (25,4) fictief, omdat de bewerker tot 24 wilde komen.

[130] Onder anderen Wright 1991, Schniedewind, Beentjes en Japhet.

overdraagt; 23-27 vervult juist een spilfunctie in de beschrijving van Davids regering.[131] In Kronieken wordt dan ook zeven keer verwezen naar de hoofdstukken 23-26, als legitimatie van de ordening van het tempelpersoneel in een tijd van nationale en cultische vernieuwing. De Kronist zou met een exegetische creativiteit verschillende bronnen hebben gebruikt. Men wijst erop dat 28,1 niet echt een herhaling is van 23,2. Daarbij komt dat 28,1 refereert aan de indeling zoals die in 23-27 is gegeven. Weliswaar zijn de hoofdstukken 23-27 anders, maar dat betekent nog niet dat ze secundair zijn. De opvatting dat teksten buiten 23-27 die naar dit tekstblok verwijzen secundair zijn, bevat een vicieuze-cirkelredenering: eerst is 23-27 van later hand, dan zijn teksten die ernaar verwijzen het ook.[132]

Mijns inziens hebben degenen die ervan uitgaan dat de hoofdstukken 23-27 een integraal onderdeel vormen van 1 Kronieken de sterkste papieren. Dat de Kronist allerlei verschillende bronnen gebruikt heeft, ligt voor de hand. Dat de inbreng van latere redacteuren soms te zien is, hoeven we ook niet tegen te spreken. Voor de uitleg van de tekst is echter de uiteindelijke vorm van 1 Kronieken uitgangspunt. Het bijbelboek presenteert zichzelf als een eenheid. Daarom mag ook hoofdstuk 25 niet losgemaakt worden van de grotere context van de hoofdstukken 23-27.[133]

Vooral hoofdstuk 23 is van belang voor de uitleg van hoofdstuk 25. Blijkens vers 3-5 worden de levieten van 30 jaar en ouder door David geteld: 38.000. Ze worden in vier groepen verdeeld: 24.000 moeten toezicht houden op het werk van het huis des HEREN, 6.000 fungeren als opzichters en rechters, 4.000 werken als poortier en 4.000 „zullen den HERE prijzen op de instrumenten, die ik [David] voor het lofprijzen heb laten maken." In vers 25-31 wordt de taak van de groep zangers omschreven:

> **1 Kronieken 23,25-26.28.30-31**: Want David had gezegd: De HERE, de God van Israël, heeft zijn volk rust geschonken, en Hij woont voor immer te Jeruzalem; nu behoeven de Levieten den tabernakel en al zijn dienstgerei niet meer te dragen. (...) Zij stonden dan den zonen van Aäron terzijde bij de dienst in het huis des HEREN (...) en moesten voorts elken morgen en avond gereedstaan om den HERE te loven en te prijzen, en evenzeer bij het brengen van alle brandoffers aan den HERE, op de sabbatten, de nieuwe maanden en de feesten, gedurig voor het aangezicht des HEREN staande in een aantal, als hun voorgeschreven was.

Wat opvalt, is dat de zangers een relatief kleine groep vormen, die ook nog als laatste genoemd wordt (vers 5). Tegelijk wordt duidelijk gezegd dat ze de zonen van Aäron ter zijde staan (vers 28), wat op

[131] Zie Wright 1991, 229-233. „1 Chronicles 23-27 emerges as a pivotal passage within the Chronicler's account of the reign of David" (233).

[132] Zie vooral Japhet 2002. Volgens haar vormt 23,1 de inleiding van 23-29 en het uitgangspunt voor 23-27. Nader gepreciseerd: 23,1-5 is de inleiding op 23-29: vers 1 is de inleiding op de tekst tot 29,25; vers 2 vormt de inleiding op 23-27; vers 3-5 geeft de inleiding op de levietenorden in de hoofdstukken 23 en 25-26. David geeft Salomo een goedgeorganiseerd koninkrijk, zowel seculier (militair, stamverbanden, centraal bestuur) als geestelijk (priesters en levieten). „Eine unvoreingenommene Untersuchung von Kap. 23-27 ergibt jedoch, daβ sie durchsichtig aufgebaut sind, sich ohne weiteres ins literarische Muster des Werkes einfügen, ähnliche Auffassungen widerspiegeln und klare Berührungspunkte zu anderen Teilen von Chr aufweisen" (371).

[133] Vergelijk Beentjes 2002, 195: „Immers, zelfs wanneer er –hetgeen niet het geval is– volledige consensus zou bestaan over het feit dat 1 Kronieken 23-27 een latere invoeging is, dan nóg maken deze hoofdstukken thans deel uit van de uiteindelijk vastgestelde tekst van het boek Kronieken. De auteur, wie het ook geweest moge zijn –een individu dan wel een (geloofs)gemeenschap– heeft ooit de intentie gehad dat ook deze sectie van het geschrift als een integraal deel van het boek gelezen en uitgelegd zou worden. (...) Dus zelfs wanneer zou blijken dat 1 Kronieken 23-27 (of een gedeelte ervan) onmiskenbaar als latere invoeging(en) beschouwd zouden moeten worden, wil de uiteindelijke auteur/redacteur dat het als een wezenlijk onderdeel van het complete werk wordt gelezen."

onderschikking aan de priesters wijst. Ook het getal 4.000 roept vragen op in vergelijking met het aantal van 288 in 25,7. Verder is het opmerkelijk dat in één hoofdstuk sprake is van zowel een leeftijdsgrens voor de levieten van 30 jaar en ouder (vers 3) als een grens van 20 jaar (vers 24 en 27). Een en ander heeft ertoe geleid dat velen heel hoofdstuk 23 ontzeggen aan de Kronist, omdat voor hem levieten primair priesters zouden zijn. Vers 3-5 zou daarbij weer een andere bron zijn.[134]

De problemen zijn minder groot dan ze lijken. Of er nu sprake is van onderschikking of nevenschikking van de levieten ten opzichte van de priesters, feit is dat in vers 30-31 hun taak precies omschreven wordt, om conflicten met de priesters te voorkomen. De levitische zangers krijgen een plaats toegewezen in de tempel, voor het altaar van de Here, waar ze op vaste tijden bij de publieke offers de Here moeten loven en prijzen.[135] Het is goed om te zien dat heel hoofdstuk 23 grote overeenkomst vertoont met Numeri 1-4, waar zowel het volk als de levieten geteld worden. Sterker nog, het heeft er alle schijn van dat David in 1 Kronieken 23-26 de cultus reorganiseert naar het model van de indeling van het legerkamp in Numeri 1-4 en naar het stramien van de landverdeling in Numeri 26 en Jozua 13-19.[136] Wellicht is hierdoor ook het verschil in leeftijdsgrens van de levieten (1Kron.23,3 naast vers 24 en 27) te verklaren.[137] Het verschil in aantal zangers –4.000 in hoofstuk 23 en 288 in hoofdstuk 25– is gemakkelijk te verklaren. Waarschijnlijk zijn de 288 volleerde zangers van wie in hoofdstuk 25 sprake is geselecteerd uit de groep van 4.000 levieten die beschikbaar moesten zijn voor de zangdienst in de tempel.[138] Hoofdstuk 23 vormt hiermee de directe achtergrond van 1 Kronieken 25, waar een en ander nader uitgewerkt wordt.

IV.3 Exegese

Na een eigen werkvertaling van 1 Kronieken 25,1-8 geef ik hieronder per vers een eigen uitleg.

IV.3.1. Tekst en vertaling

In mijn vertaling volg ik de Hebreeuwse tekst op de voet. In aantekeningen attendeer ik op de belangrijkste tekstkritische kwesties die in dit hoofdstuk aan de orde zijn. Daarbij betrek ik ook de Griekse (LXX)[139] en Latijnse (Vulgata) vertaling. Tevens verwijs ik in voorkomende gevallen naar drie

[134] Zie bijv. Dirksen 2003, 288-296. Ook vers 25-26 zou niet van de Kronist kunnen zijn, want deze ziet de tempelzang als voortzetting van het dragen van de ark (zie 1Kron.6,31).
[135] Zie Kleinig 1993, 56.
[136] Zo Kleinig 1993, 40; Beentjes 2002, 198.
[137] De leeftijd van 20 jaar voor levieten vinden we ook in 2Kron.31,17 en Ezr.3,8. De leeftijd van 25 komt voor in Num.8,24. De 30-jarige leeftijd wordt genoemd in Num.4,3.23.30. De verklaring voor het verschil in 1Kron.23 die Dirksen 2003, 291, geeft –de auteur gaat uit van de leeftijd van 20, maar heeft bij het overnemen van vers 3-5 uit zijn bron „geen aandacht geschonken aan dit verschil"– is al te eenvoudig. Misschien is de leeftijd van 20 te verklaren uit de overeenkomsten met Numeri 1 (bijv. vers 3). Vgl. Beentjes 2002, 199-200.
[138] Zo o.a. Keil 1870, 202; Curtis 1910, 279; Kleinig 1993, 57; Laubach 2000, 244.
[139] Van de Griekse vertaling van Kronieken is uitvoerig studie gemaakt. Zie L.C. Allen, *The Greek Chronicles. The Relation of the Septuagint of I and II Chronicles to the Massoretic Text (I: The Translator's Craft, II: Textual Criticism)* (VTSup 25/27), Leiden 1974.

Nederlandse vertalingen, namelijk de Statenvertaling (1637, SV), de NBG-vertaling (1951, NBG) en de Nieuwe Bijbelvertaling (2004, NBV). De vertalingen zijn achterin in een bijlage terug te vinden.

1 Kronieken 25,1-8

וַיַּבְדֵּל דָּוִיד וְשָׂרֵי הַצָּבָא לַעֲבֹדָה	1	En David zonderde[A] samen met de leiders van het leger[B] voor de dienst af
לִבְנֵי אָסָף וְהֵימָן וִידוּתוּן		van de zonen van Asaf en Heman en Jeduthun,
הַנִּבְּיאִים בְּכִנּרוֹת בִּנְבָלִים וּבִמְצִלְתָּיִם		die profeteerden[C] met lieren, harpen en cimbalen;
וַיְהִי מִסְפָּרָם אַנְשֵׁי מְלָאכָה לַעֲבֹדָתָם :		en hun getal[D], namelijk van de mannen van dienst, voor hun dienst, was:
לִבְנֵי אָסָף זַכּוּר וְיוֹסֵף וּנְתַנְיָה וַאֲשַׂרְאֵלָה	2	Aangaande de zonen van Asaf: Zakkur en Josef en Netanjah[A] en Asarelah[B],
בְּנֵי אָסָף עַל יַד-אָסָף		zonen van Asaf, onder leiding[C] van Asaf,
הַנִּבָּא עַל-יְדֵי הַמֶּלֶךְ :		die profeteerde[D] onder leiding[C] van de koning.
לִידוּתוּן בְּנֵי יְדוּתוּן גְּדַלְיָהוּ וּצְרִי	3	Aangaande Jeduthun: de zonen van Jeduthun: Gedaljahu en Zeri[A]
וִישַׁעְיָהוּ חֲשַׁבְיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ שִׁשָּׁה		en Jesjajahu[B] [en Sjimi en] Chasjafjahu[C] en Mattitjahu: zes
עַל יְדֵי אֲבִיהֶם יְדוּתוּן בַּכִּנּוֹר הַנִּבָּא		onder leiding van hun vader Jeduthun[D], die op de lier profeteerde[E]
עַל-הֹדוֹת וְהַלֵּל לַיהוָה :		om de lofzang aan te heffen en te prijzen voor de HERE.
ס		
לְהֵימָן בְּנֵי הֵימָן בֻּקִּיָּהוּ מַתַּנְיָהוּ עֻזִּיאֵל	4	Aangaande Heman: de zonen van Heman: Bukkijahu, Mattanjahu, Uzziëel[A],
שְׁבוּאֵל וִירִימוֹת חֲנַנְיָה חֲנָנִי אֱלִיאָתָה		Sjevuëel[B] en Jerimot[C], Chananja[D], Chanani[E], Eliatah[F],
גִּדַּלְתִּי וְרֹמַמְתִּי עֶזֶר יָשְׁבְּקָשָׁה מַלּוֹתִי		Gidalti en Romamti Ezer[G], Joshbekasjah, Maloti,
הוֹתִיר מַחֲזִיאוֹת :		Hotier, Machaziot.
כָּל-אֵלֶּה בָנִים לְהֵימָן חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ	5	Deze allen waren zonen van Heman, de ziener[A] van de koning
בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים לְהָרִים קָרֶן		in de woorden van God, om de hoorn[B] op te heffen[C];
וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים לְהֵימָן בָּנִים אַרְבָּעָה עָשָׂר		en God had aan Heman gegeven veertien zonen
וּבָנוֹת שָׁלוֹשׁ :		en drie dochters.
כָּל-אֵלֶּה עַל-יְדֵי אֲבִיהֶם בַּשִּׁיר	6	Deze allen waren onder leiding van hun vader[A] (betrokken)[B] bij het zingen
בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם נְבָלִים וְכִנּרוֹת		in het huis van de HERE, met cimbalen, harpen en lieren[C],
לַעֲבֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ		voor de dienst van het huis van God[D], onder leiding van de koning
ס		
אָסָף וִידוּתוּן וְהֵימָן :		Asaf en Jeduthun en Heman[E,F]
וַיְהִי מִסְפָּרָם עִם-אֲחֵיהֶם	7	hun aantal was, met hun broeders
מְלֻמְּדֵי-שִׁיר לַיהוָה כָּל-הַמֵּבִין		die onderwezen waren in het gezang voor de HERE, al de experts[A]:
מָאתַיִם שְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנָה :		tweehonderdachtentachtig.[B]
וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת מִשְׁמֶרֶת לְעֻמַּת	8	En zij wierpen de loten, wacht overeenkomstig (wacht)[A],
כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל מֵבִין עִם-תַּלְמִיד :		zowel de kleine als de grote, de expert met de leerling[B].
פ		

Opmerkingen

Vers 1

A. Vergelijk LXX: Και εστησεν Δαυιδ ο βασιλευς: En David de koning plaatste.
B. Vergelijk NBV: David en de hoofden van de eredienst. Sporadisch kan צבא inderdaad eredienst betekenen (vgl. Num.4,3.23.30).
C. De vorm הַנִּבְּיִאִים is problematisch. Het meervoud van נָבִיא (profeet) is נְבִיאִים. Het participium nifal van נבא (profeteren) luidt נִבְּאִים. Velen stellen dan ook voor met de Qere en met veel handschriften הַנִּבְּאִים te lezen. Vergelijk het participium nifal van נבא in vers 2 en 3. Zie ook LXX (τους αποφθεγγομενους van αποφθεγγομαι: met bezieling spreken) en de Vulgata (qui prophetarent). NBV vertaalt: om de lofliederen te zingen.
D. LXX heeft: ο αριθμος αυτων κατα κεφαλην αυτων: naar hun hoofd; vergelijk 1Kron.23,3.24.

Vers 2

A. Vergelijk נְתַנְיָהוּ in vers 12.
B. Vergelijk יְשַׂרְאֵלָה in vers 14. Een aantal handschriften heeft אֲשַׂרְאֵלָה; vergelijk LXX: και Εραηλ. Vulgata heeft Asarela, maar in vers 14 Israhela. Het tekstkritisch apparaat stelt voor וַאֲשַׂרְאֵל אַרְבָּעָה אֵלֶּה (en Asareel, deze vier) te lezen: de ogen van de overschrijver zouden versprongen zijn (aberratio oculi).
C. Letterlijk: aan de hand van Asaf (עַל-יַד-אָסָף) / aan de handen van de koning (עַל-יְדֵי הַמֶּלֶךְ); vergelijk 2Kron.23,18; 26,11.13. Vergelijk LXX: υιοι Ασαφ εχομενοι Ασαφ του προφητου εχομενοι του βασιλεως.
D. Participium nifal van נבא. Een aantal handschriften leest הַנָּבִיא (de profeet); vergelijk LXX: Ασαφ του προφητου. Zie ook NBV: Zij begeleidden Asaf wanneer hij de lofliederen zong volgens de aanwijzingen van de koning.

Vers 3

A. Vergelijk vers 11: לַיְצִרִי (voor Jizri); de tekstkritiek wil naar analogie van vers 11 וְיִצְרִי lezen. Vergelijk LXX: Σουρι.
B. Een paar handschriften en LXX hebben na Jesjajahu de naam Sjimi (LXX: και Σεμει). Zie vers 17, waar de naam שִׁמְעִי voorkomt, terwijl die naam in de verzen 1 tot 4 niet voorkomt. Het feit dat in vers 3 na vijf namen שִׁשָּׁה (zes) staat, is eveneens een sterk argument om שִׁמְעִי in te voegen, zoals het tekstkritisch apparaat voorstelt.
C. Vergelijk vers 19: לַחֲשַׁבְיָה (voor Chasjafjah).
D. Vergelijk LXX, die nu μετα τον πατερα αυτων Ιδιθων (bij/met hun vader...) heeft; vergelijk bij vers 2.
E. Het tekstkrititisch apparaat wil בַּכִּנּוֹר הַנִּבָּא omdraaien, net als een versie van Vulgata. Vergelijk de volgorde in vers 1. LXX heeft nu εν κινυρα ανακρουομενοι (pluralis(!) van ανακρουω: in de snaren grijpen, beginnen te zingen), i.t.t. vers 1: τους αποφθεγγομενους εν κινυραις. Zie ook NBV: Zij begeleidden hun vader Jedutun wanneer hij onder begeleiding van de lier zong om de HEER te loven en te prijzen.

Vers 4

A. De naam עֻזִּיאֵל komt als enige niet voor in vers 9-31. Daar blijft echter in vers 18 עֻזִּרְאֵל over. Vergelijk LXX: Αζαραηλ, die echter in vers 18 Αζαρια heeft.
B. Vergelijk vers 20 en 24,20: שׁוּבָאֵל; LXX heeft Σουβαηλ.
C. Vergelijk vers 22: לִיחֵמוֹת.
D. Vergelijk vers 23: חֲנַנְיָהוּ. Vulgata heeft Ananias.
E. Peshitta breekt af na Chanani en gaat verder met het slot van vers 6: en Heman.
F. Vergelijk vers 27: אֶלִיָּתָה.
G. Vergelijk vers 31: רוֹמַמְתִּי עֶזֶר. LXX heeft Ρωμεμθι-ωδ.

Vers 5

A. Vergelijk LXX, die τω Αιμαν τω ανακρουομενω τω βασιλει (Heman, de musicus van de koning) heeft; vergelijk bij vers 3.
B. Het tekstkritisch apparaat wil קַרְנוֹ (zijn hoorn) lezen; hier zou sprake zijn van haplografie (weglaten van een van twee opeenvolgende zelfde letters); zie de ו van het volgende woord.
C. Vergelijk NBV: Heman, de ziener van de koning, die de woorden van God kon duiden en ze kracht bijzetten.

Vers 6

A. Zie LXX, die, evenals in vers 3, μετα του πατρος heeft. Vergelijk bij vers 2.

B. Vergelijk Vulgata: universi (...) ad cantandum in templo Domini distributi erant in cymbalis et psalteriis et citharis (allen waren voor het zingen in Gods tempel verdeeld in (groepen met) cimbalen, harpen en citers).
C. Vergelijk de volgorde in vers 1: citers, harpen en cimbalen.
D. De zinsnede "voor de dienst van het huis van God" ontbreekt in LXX.
E. Vergelijk de volgorde in vers 1: Asaf en Heman en Jeduthun. LXX en de Targum lezen waarschijnlijk een ו-copula voor Asaf. LXX heeft: εχομενα του βασιλεως και Ασαφ και Ιδιθων και Αιμανι. Vergelijk SV: aan de handen van den koning, van Asaf, Jeduthun, en van Heman. Vulgata heeft: iuxta regem Asaph videlicet (namelijk) et Idithun et Heman. NBG heeft: op aanwijzing van de koning – Asaf, Jedutun en Heman; en hun aantal bedroeg (...). Het tekstkritisch apparaat suggereert dat אָסָף וִידוּתוּן וְהֵימָן een glosse bij כָּל-אֵלֶּה is.
F. Vergelijk NBV bij vers 6: Zij allen begeleidden hun vaders Asaf, Jedutun en Heman op cimbalen, harpen en lieren bij de lofzang in de tempel van de HEER, en luisterden zo, volgens de aanwijzingen van de koning, de dienst in de tempel van de HEER op.

Vers 7

A. הַמֵּבִין: participium hifil singularis van בין: kunnen onderscheiden, inzicht hebben, ter zake kundig zijn. In Kronieken vaker in combinatie met muziek: vergelijk 1Kron.15,22; 2Kron.34,12. Vergelijk LXX: πας συνιων; Vulgata heeft: cuncti doctores.
B. Vergelijk NBV: Met hun andere verwanten die in de zangkunst voor de HEER waren opgeleid, bestond de groep volleerde zangers uit tweehonderdachtentachtig man.

Vers 8

A. LXX heeft: και εβαλον και αυτοι κληρους εφημεριων (en zij wierpen ook de loten van de dagelijkse gang van zaken); Vulgata heeft: miseruntque sortes per vices suas ex aequo (in gelijke mate, op voet van gelijkheid). Enkele handschriften en de Targum hebben מִשְׁמֶרֶת לְעֻמַּת מִשְׁמֶרֶת (wacht overeenkomstig wacht); vergelijk 1Kron.26,16.
B. Het tekstkritisch apparaat wil מֵבִין עִם-תַּלְמִיד om onduidelijke redenen onder verwijzing naar vers 7b als toevoeging zien.

Conclusie

De vertaling van bovenstaande perikoop levert geen grote problemen op. Opvallend is de grote overeenkomst tussen 25,1-8 en 25,9-31. In een groot aantal gevallen zijn de 23 (24) namen van de zonen van Asaf, Heman en Jeduthun identiek geschreven. Slechts in een aantal gevallen wijkt de spelling iets af. Alleen de figuur van Sjimi uit vers 17 is waarschijnlijk door tekstcorruptie uit vers 3 verdwenen. In bovenstaande weergave heb ik vastgehouden aan de massoretische perikoopindeling (zoals verantwoord in IV.1). Dat betekent dat het laatste deel van vers 6 bij vers 7 getrokken wordt. In de vertalingen zoals weergegeven in de bijlage achterin wordt deze keus alleen gevolgd door de NBG-vertaling.

De vertalingen sluiten over het algemeen vrij nauw aan bij de Hebreeuwse tekst. In de LXX is in een aantal gevallen een latere toevoeging te bespeuren om de (te) korte Hebreeuwse tekst aan te vullen, zoals bijvoorbeeld in vers 3. Opvallend is de NBV. Deze vertaling is erg vrij. Ik noem hier twee punten. Het eerste: De varianten van de wortel נבא (profeteren) –voor dit onderzoek van belang– zijn geen van alle terug te vinden (zie vers 1, 2 en 3). Het tweede: Het is opmerkelijk dat de zinnen waarin de uitdrukking עַל יַד / עַל-יְדֵי (aan de hand van) voorkomt, steevast zo vertaald zijn dat niet de koning c.q. de vaders de zonen voorgaan, maar dat de zonen de vaders begeleiden bij het zingen volgens de aanwijzingen van de koning (vers 2, 3 en 6). Een en ander is nader onderzoek waard.

IV.3.2. Uitleg

Algemeen

In de verzen 1 tot en met 8 van 1 Kronieken 25 wordt verteld hoe David de zonen van het bekende zangersdrietal Asaf, Jeduthun en Heman[140] apart zet om de zang- en musiceerdienst in de te bouwen tempel te verzorgen. Vers 1 vormt een inleiding. Daar worden de vaders en de instrumenten genoemd en ook valt het woord getal/aantal (מספר), dat in het vervolg (vanaf vers 7) uitgewerkt wordt; ook is er sprake van de dienst (עבדה) die de zangers gaan vervullen. Vers 2 noemt de vier zonen van Asaf, met de vermelding dat ze onder leiding staan van hun vader, die op zijn beurt met zijn profeteerwerk onder de koning valt. Vers 3 noemt de vijf (zes) zonen van Jeduthun. Ook zij staan onder leiding van hun vader, van wie gezegd wordt dat hij de lier bespeelt. Na de tekstmarker (ס) volgen de verzen 4 en 5 over Hemans 14 zonen. Het kindertal van Heman –de ziener– wordt met ere genoemd. Vers 6 vat het voorgaande samen. Vers 7 sluit hierop aan door te concluderen dat het totaalaantal zangers 288 is, waarop in vers 8 de verloting genoemd wordt, die in het vervolg (vers 9-31) nader wordt uitgewerkt.

Een aantal commentaren heeft erop gewezen dat de verzen 1 tot 6 een inclusio vormen.[141] We moeten er dan wel van uitgaan dat de woorden ”deze allen” waarmee vers 6 begint, op de 24 zonen slaan en niet alleen op de 14 zonen van Heman.[142] Inderdaad is de overeenkomst tussen vers 1 en 6 groot, waarbij opvalt dat de parallellie soms gespiegeld is:

vers 1: David – dienst – zonen van Asaf/Heman/Jeduthun – profeteerden – citers/harpen/cimbalen
vers 6: zingen in het huis van de HERE – cimbalen/harpen/citers – dienst – koning – Asaf/Jeduthun/Heman

Voor dit onderzoek is van belang dat bij deze inclusio het profeteren in vers 1 de parallel vormt van het zingen in het huis van de HERE in vers 6. Anders gezegd: het zingen onder begeleiding van muziekinstrumenten lijkt identiek te zijn aan het profeteren bij muziekinstrumenten.[143] Voor het verschil in volgorde van de zangvaders is geen verklaring te geven.[144] Opvallend is verder dat Asaf en Heman een profetische titel krijgen toebedeeld en in verband worden gebracht met de koning, terwijl van Jeduthun, die als middelste wordt genoemd, expliciet gezegd wordt dat hij met de citer profeteert. Ik wijs tot slot nog op de overkomsten tussen vers 1, 3 en 6 als het gaat om de taak van de zangers:

vers 1: die profeteerden met citers, harpen en cimbalen
vers 3: die op de citer profeteerde om de lofzang aan te heffen en te prijzen voor de HERE
vers 6: het zingen in het huis van de HERE, met cimbalen, harpen en citers

---

[140] De gegevens over dit drietal zijn in III.2.4 tot III.2.6 uitvoerig uiteengezet.
[141] Zie bijv. Beentjes 2002, 216-223; Japhet 2002, 398; Knoppers 2004, 850-851.
[142] M.i. is voor die uitleg het meest te zeggen, juist vanwege het feit dat vers 6 het voorgaande afsluit en parallel loopt met vers 1. Bij deze verklaring van vers 6 missen we ten aanzien van de zonen van Heman de vermelding dat ze onder leiding van hun vader staan. Zie verder bij de uitleg van vers 6.
[143] Zo ook Knoppers 2004, 850-851.
[144] Velen zien erin dat hoofdstuk 25 geen eenheid is en is samengesteld uit stukken tekst die uiteenlopen wat betreft datering. Asaf wordt weliswaar steeds als eerste genoemd, maar in feite zouden we een ontwikkeling ten gunste van Heman zien, ook gezien de bredere aandacht voor hem in vers 4-5.

Vers 1

En David zonderde samen met de leiders van het leger voor de dienst af – David is degene die het voortouw neemt om de muziek voor de tempel te regelen. Op andere plaatsen wordt zelfs van een gebod (מצות) van David gesproken (zie 2Kron.35,15; Neh.12,24.45; vgl. 1Kron.15,16; 16,4-6.37; 2Kron.23,18; 29,30). David wordt dan ook vanouds als dé musicus en zanger afgeschilderd (zie 2Sam.23,1). In Kronieken overheerst het beeld van David als de verantwoordelijke voor de tempelmuziek.

Het begrip afzonderen (בדל) verwijst naar de Pentateuch, waar de levieten door Mozes worden afgezonderd voor de tabernakeldienst (zie bijv. Num.8,14; 16,9; Deut.10,8). Parallel met Aäron en zijn zonen, die werden afgezonderd om als allerheiligst geheiligd te worden (1Kron.23,13), zet David op last van het profetisch woord (2Kron.29,25) de zangers apart.[145] Dat de leiders van het leger (שׂרי הצבא) betrokken zijn bij de diensten in de tempel, is niet vreemd. Het sluit aan bij de nadruk van de Kronist op de invloed van het leger in koninklijke verordeningen voor de eredienst (vgl. 1Kron.13,1; 15,25; 26,26; 28,1.21; 2Kron.1,2; 33,11).[146]

Het woord dienst (עבדה), dat meermalen gebruikt wordt (vers 1 (twee keer) en 6), verwijst opnieuw naar de aanstelling van de levieten in Numeri (vgl. Num.3,7-10; 4,4.47; 8,25; 16,9; zie ook 1Kron.23,24): het gaat om de dienst aan de cultus in Gods huis.[147]

van de zonen van Asaf en Heman en Jeduthun, die profeteerden met lieren, harpen en cimbalen; – Blijkbaar waren er ten minste drie zangersfamilies waaruit David de 24 hoofden van de groepen tempelzangers kon selecteren. Had iedere familie wellicht een eigen repertoire of stijl?[148]

Opvallend is de aanduiding ”die profeteerden” (הנביאים).[149] Het is de vraag op wie deze aanduiding slaat: Betreft het alleen het drietal, of hebben alle zangers een profetische status? In de zogenaamde smalle opvatting functioneerden Asaf, Heman en Jeduthun als profeten aan Davids hof. Hun zonen zouden door hen gecoacht worden, maar zelf niet als profeten worden aangeduid.[150] De brede opvatting daarentegen stelt dat met de aanduiding profeteren het werk van al de zangers wordt aangeduid. De meeste commentaren en vertalingen vertalen dan ook in vers 1: „de zonen van Asaf en

---

[145] Zie C. Van Dam, art. ”בדל”, in *NIDOTTE* 1, 603-605. De term בדל is nauw verwant aan het verkiezen (בחר) van iets of iemand (zie Deut.18,5; 21,5; 1Kron.15,2; 2Kron.29,11). Het kan gaan om Israël, dat van de volken afgezonderd wordt (Lev.20,24.26; 1Kon.8,53), om priesters (Ezr.8,24) of om steden (Deut.4,41; 19,2.7). Het gaat steeds om het onderscheid tussen heilig en gewoon. Let erop dat in de hoofdstukken 23-27 vaak sprake is van verdelen (חלק) in groepen (bijv. 1Kron.23,6; 24,3-5) Het is opvallend dat in hoofdstuk 25 het woord afzonderen gebruikt wordt. Duidt dat op de speciale positie van de zangers?

[146] Zo Kleinig 1993, 57, noot 1. Vgl. Num.4,3.23.30; 8,25. Het is daarom niet nodig om שָׂרֵי הַצָּבָא te vertalen met ”de oversten van de groep voor het dienstwerk”, zoals veel commentaren doen.

[147] Zie E. Carpenter, art. ”עבד”, in *NIDOTTE* 3, 304-309. Vgl. echter 2Kron.8,14: Salomo „stelde naar de verordening van zijn vader David den dienst (עבדה) voor de afdelingen der priesters vast en de ambtsplichten (משמרת) voor de Levieten: te loven en te dienen in het bijzijn van de priesters (...).”

[148] Zie bijv. de asafspsalmen: Ps.50, 73-83.

[149] Zie opmerking C bij vers 1 in paragraaf IV.3.1. Het ligt m.i. het meest voor de hand om הנביאים als een participium nifal van נבא te lezen, in overeenstemming met de participia nifal van נבא in vers 2 en 3 en de versiones.

[150] Zie vooral Dirksen 1997; vgl. Dirksen 2003, 306.309; Beentjes 2002, 218-219.

Heman en Jeduthun, die moesten profeteren op citers, harpen en cimbalen."[151] Grammaticaal is hierover geen uitsluitsel te geven[152], maar het ligt mijns inziens toch het meest voor de hand de zangers en hun vaders nauw op elkaar te betrekken, zodat van beiden geldt dat ze profeteren.[153]

Het profeterend zingen gaat gepaard met muziek op de lier (כנור), de harp (נבל) en de cimbaal (מצלתים). De eerste twee, snaarinstrumenten, lijken de instrumenten van de 'gewone' zangers geweest te zijn, terwijl de cimbaal waarschijnlijk door de leider van een groep zangers/musici werd gehanteerd (zie bijv. 1Kron.15,19; 16,5). Zingen met instrumenten was onderdeel van feesten (Jes.30,29), van de sabbatsviering (Ps.92) en getuige Kronieken ook van de dagelijkse rituelen in de tempel (zie onder de excurs).

en hun getal, namelijk van de mannen van dienst, voor hun dienst, was: – Het aantal of de lijst (מספר) is belangrijk (in vers 7 keert deze zinsnede terug). Er is klaarblijkelijk geteld (vgl. 1Kron.23,3-5; 27,1-15). De zangers, vakbekwame mannen (אנשי מלאכה)[154], hebben hun eigen taak (עבדה): zingen terwijl de offers worden gebracht (23,30-31). Dit in onderscheid van priesters (die moeten offeren, 23,13.31) en gewone levieten (die de offers moeten voorbereiden, 23,28-29).

<u>Excurs: Muziekinstrumenten</u>

In 1 Kronieken 25 is sprake van een drietal instrumenten: de lier, de harp en de cimbaal. Deze drie maken deel uit van een scala aan instrumenten die in het Oude Nabije Oosten in gebruik waren, waarvan we in het Oude Testament het nodige horen.[155] Overigens is niet bij iedere aanduiding duidelijk welk instrument precies wordt bedoeld en hoe dat er uitgezien heeft. Veel is wel duidelijk geworden door het archeologisch materiaal dat ons ter beschikking staat.[156] Het volgende is over de drie instrumenten in vers 1, 3 en 6 en over combinaties ervan te zeggen:

De lier (כנור)[157] is een snaarinstrument, een kleine harp, die in het Oude Testament veelvuldig voorkomt (zie voor Kronieken: 1Kron.13,8; 15,16.21.28; 16,5; 25,1.3.6; 2Kron.5,12; 9,11; 20,28; 29,25; daarnaast in 1Sam.10,5; 16,16.23; 2Sam.6,5; 1Kon.10,12; Neh.12,27; in een aantal psalmen en een aantal keer in de profeten). De term כנור komt in het Oude Nabije Oosten al voor vanaf het midden van het 3e millennium. Bij opgravingen zijn meer dan dertig soorten gevonden. In het OT wordt de lier voor het eerst genoemd in Gen.4,21, waar de כנור symbool staat voor allen die muziekinstrumenten maken. Het instrument werd gebruikt in het dagelijks leven (Gen.31,27). Later in het OT wordt de lier verbonden met David. Er lijkt weinig verschil te zijn geweest met de grote harp (נבל); in de talmoed worden beide instrumenten dan ook als identiek gezien, alleen heeft de נבל meer snaren. Hoeveel

[151] De brede opvatting wordt door de meeste exegeten aangehangen. Zie o.a. Petersen 1977, 64; Kleinig 1993, 151.
[152] Hoewel Dirksen 2003, 309, stelt dat het participium in vers 1 niet toelaat de taak van de zangers gelijk te stellen met het profeteren.
[153] Vgl. Kleinig 1993, 154, die toch onderscheid wil maken tussen vaders en zonen. De 24 leiders zouden weliswaar zijn aangesteld om te profeteren, maar Asaf en Jeduthun zouden apart zijn gezet om als profeet op te treden op een meer specifieke manier, terwijl Heman alleen als ziener van de koning wordt neergezet. „The Chronicler thereby distinguishes a more general kind of prophecy by all the musicians from a more specific sort of prophecy by Asaph and Jeduthun." M.i. is dit echter in tegenspraak met vers 1, waar הנביאים in ieder geval op alle drie betrekking heeft. In hoofdstuk V ga ik uitvoeriger in op de aard en betekenis van dit profeteren.
[154] Het gaat in deze passage om de vakbekwaamheid van de zangers: מלאכה = gekwalificeerde arbeid, in het bijzonder m.b.t. tabernakel of tempel, vgl. 1Kron.9,13.19.
[155] Zie het overzicht van muzikale termen en namen bij Schelling 1986, 121-127.
[156] Zie voor een uitmuntend werk over muziekinstrumenten in het Oude Nabije Oosten: Braun 2002.
[157] Zie hiervoor Schelling 1986, 58-61; Kleinig 1993, 84-85; Matthews/Jones 1992, 937; Braun 2002, 16-19. Zie voor afbeeldingen Braun 2002, xxxii-xxxvi, die grofweg vier types onderscheidt.

snaren is niet duidelijk; in Egypte was dat variërend van 3 tot 22, Josephus spreekt van 7, Hieronymus van 6. Salomo liet de klankkast van de כנור en de נבל maken uit kostbaar almuggimhout (1Kon.10,12; 2Kron.9,11). De snaren werden volgens de overlevering van schapendarmen gemaakt. Waarschijnlijk waren er twee soorten snaren: de bovenste voor een helder geluid (Ps.81,3), de lagere voor het resoneren. De klank van de כנור wordt in de Bijbel lieflijk, zoet en feestelijk genoemd. Volgens Josephus werd de כנור met plectrum bespeeld, terwijl de נבל met vingers werd bespeeld (vgl. echter 1Sam.16,23). In de pre-exilische tijd (en waarschijnlijk ook na de ballingschap) maakte de lier deel uit van het levitische tempelorkest. Bij haast elke plechtigheid werd het instrument gebruikt. De klank lijkt invloed te hebben op de menselijke geest (vgl. 1Sam.16,16.23; 2Kon.3,12-15), waardoor er misschien een relatie is met de profetie (vgl. 1Sam.10,5).[158]

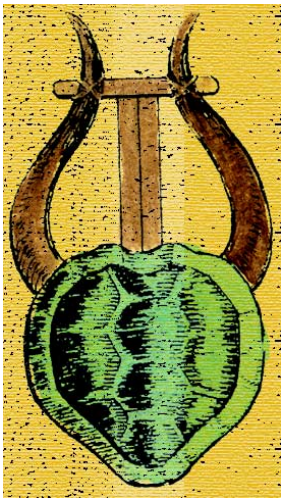

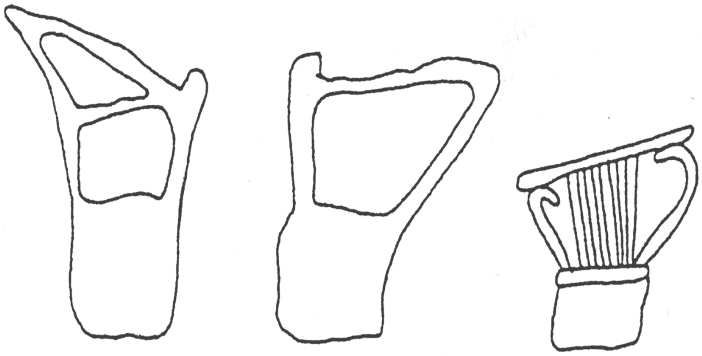

Verschillende soorten lieren

De harp (נבל)[159] is eveneens een snaarinstrument, maar wat groter dan de כנור, misschien een staande harp (zie voor Kronieken: 1Kron.13,8; 15,16.20.28; 16,5; 25,1.6; 2Kron.5,12; 9,11; 20,28; 29,25; daarnaast in 1Sam.10,5; 2Sam.6,5; 1Kon.10,12; Neh.12,27; in een aantal psalmen en een aantal keer in de profeten). De נבל is waarschijnlijk in Palestina zelf ontwikkeld. De snaren van de נבל waren gemaakt van grote schapendarmen, waardoor een luidere en diepere toon ontstond dan bij de lier. Waarschijnlijk was de נבל dan ook een tenor- of basinstrument in het orkest van de tweede tempel. Volgens de rabbijnen had de נבל meer snaren dan andere snaarinstrumenten; Josephus spreekt van 12 snaren. In de cultus mochten alleen mannen de harp bespelen. De misjna zegt: „De harpen van de zangeressen zijn onrein; de harpen van de zonen van Levi zijn rein."[160] De נבל wordt vaak gewoon als harp gezien, maar er is nog geen harp gevonden in de pre-hellennistische periode in Kanaän/Palestina. Waarschijnlijk was het een soort lier die lokaal gebruikt werd en die niet of weinig gehellenniseerd is. Volgens de misjna moest het aantal in de cultus beperkt zijn: niet minder dan 2 en niet meer dan 6; maar van de lieren mochten er nooit minder dan 9 zijn, en meer mocht ook. De נבל werd ook geassocieerd met vijandelijke machten en religies (Am.5,23; 6,5). Op de feesten van de hogere klassen werd het instrument ook ingezet (Am.6,5; Jes.5,12; 14,11).

[158] Volgens Kleinig 1993, 84-85, had de lier een speciale functie bij de profetie, gezien 1Kron. 25,3.
[159] Zie hiervoor Schelling 1986, 62-63; Matthews/Jones 1992, 937; Kleinig 1993, 85; Braun 2002, 22-24. Zie voor afbeeldingen Braun 2002, 288 en 291.
[160] Geciteerd bij Schelling 1986, 63.

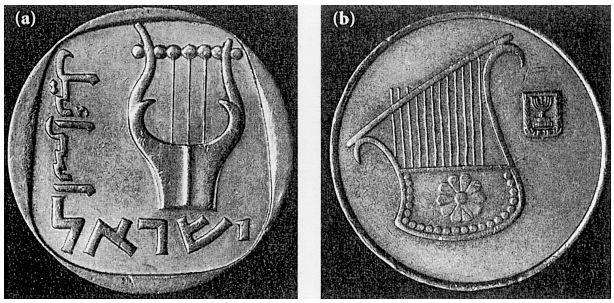

Harpspelers en verschillende soorten harpen

De cimbaal (מצלתים)[161] is een slag-/schudinstrument, ook wel vertaald met ”bekkens” (de cimbaal komt alleen in Kronieken en Ezra/Nehemia voor: 1Kron.13,8; 15,16.19.28; 16,5.42; 25,1.6; 2Kron.5,12.13; 29,25; Ezr.3,10; Neh.12,27). Het onderscheid met de צלצלים (cimbaal, alleen in 2Sam.6,5 (=parallel van 1Kron.13,8); Ps.150,5) is niet duidelijk. De מצלתים, bekend van afbeeldingen uit Assyrië en Egypte, is duidelijk een cultisch instrument; in de Bijbel wordt nooit van een vrouw met een cimbaal gesproken. Volgens Josephus zijn de twee delen van de cimbaal gemaakt van brons (vgl. 1Kron.15,19). Er zijn er 28 opgegraven, sommige met een diameter van 7-12 cm (Kanaänitische periode, 14e-12e eeuw), andere met een diameter van 3-6 cm (hellenistisch-Romeinse periode). Het lijkt erop dat postexilische schrijvers de צלצלים vervingen door de מצלתים: Had de צלצלים associaties met de Kanaänitische cultus? Waarschijnlijk had de cimbaal een voorname plaats in de tempelmuziek. Het instrument gaf de maat aan, wordt soms als eerste genoemd, werd in eerste instantie bespeeld door de zangleiders (1Kron.15,19; 16,5.42), later door levieten (vooral asafitische, Ezr.3,10).[162]

Cimbaalspeler en de twee delen van de cimbaal

[161] Zie hiervoor Schelling 1986, 76-77; Matthews/Jones 1992, 935; Kleinig 1993, 82-84; Braun 2002, 20-21; 107-110. Zie voor afbeeldingen Braun 2002, 109-110.

[162] Volgens Kleinig 1993, 82-84, werd de cimbaal niet gebruikt door de leider om het gezang te leiden met ritme, zoals algemeen gedacht, maar om het begin aan te geven. Het was gebruikelijk dat er één cimbaal was, vaak in combinatie met trompetten. De cimbaal vervulde volgens Kleinig dezelfde functie als de trompet, nl. de aandacht van het volk trekken voor het gezang: van zich doen horen (השמיע) met cimbalen (1Kron.15,16,19,28; 16,5,42; vgl. Neh.12,42). Maar het betekende volgens Kleinig nog meer: het heeft een rituele betekenis, „to make a proclamation. The clashing of the cymbals not only summoned the congregation to attend to the performance of the song, but also announced the LORD’s acceptance of their sacrifice. (...) ...they proclaimed the LORD’s gracious presence with his people at the temple” (83-84).

Combinatie lier en harp – In 22 van de 28 teksten in het Oude Testament waarin de harp (נבל) voorkomt, is ook sprake van de lier (כנור) voor. Dat duidt erop dat ze waarschijnlijk dezelfde functie hadden.

Combinatie lier, harp en cimbaal – Deze combinatie komt alleen in Ezra/Nehemia en Kronieken voor (1Kron.13,8; 15,16.19-21.28; 16,5; 25,1.6; 2Kron.5,12; 29,25; Neh.12,27). Vooral 1Kron.15,19-21 is in dit geval een belangrijke tekst: Heman, Asaf en Ethan maken met koperen cimbalen muziek; acht broeders van de tweede orde staan met harpen, hoog afgestemd (על-עלמות); zes broeders met lieren, acht tonen lager, ter begeleiding (על-השמינית לנצח).[163] Opvallend is dat de veertien musici in vers 18 poortwachters heten. De toevoeging bij de harpen (vers 20) is moeilijk te vertalen. De SV laat "op Alámoth" onvertaald. Anderen gaan ervan uit dat עלמות te maken heeft met het woord "meisjes", waardoor men tot de vertaling "hoog afgestemd" komt. Ook in Ps.46,1 zou dit deze betekenis hebben. De toevoeging bij de lieren (vers 21) stelt eveneens voor problemen. De SV laat "op de Scheminith" onvertaald. Anderen vertalen על-השמינית לנצח met: acht tonen lager, ter begeleiding. De lier zou een octaaf (8 tonen) lager spelen. Ook in Ps.6,1 en 12,1 zou dit bedoeld zijn. Volgens Mowinckel[164] kan על-עלמות nooit hoge tonen betekenen, want er zijn geen instrumenten met alleen hoge tonen. De term על-השמינית kan niet een octaaf lager bedoelen, want we hebben geen enkele reden om te denken dat de muziek in Israël was gebaseerd op het octaafstelsel.[165] Hoe 1Kron.15,19-21 ook uitgelegd moet worden, de tekst geeft wel een mooi voorbeeld van de samenstelling van het tempelorkest: acht harpen, zes lieren en één cimbaal. Normaliter waren er naast de leider met de cimbaal negen (1Kron.16,5) dan wel elf (25,9-31) musici. Volgens de misjna was de verdeling: negen op de lier, twee op de harp en één op de cimbaal.[166] Doel van de gezamenlijke instrumenten was het begeleiden van het gezang (1Kron.23,5; 2Kron.5,13; 7,6), waarbij de musici waarschijnlijk zelf tegelijk zongen, wat gebruikelijk was in de Oudheid. Daarom heten de musici ook zangers (משררים), bijv. in 1Kron.15,16.19.27.[167]

In 2Kron.5,11-13 is sprake van een combinatie van cimbalen, lieren, harpen en trompetten, die „eenstemmig" (כאחד) een lied laten horen. Waarschijnlijk is hier niet aan eenstemmige muziek te denken, maar aan een „synchronized mass performance, in wich the instrumental music combined with the singing to achieve a unified, harmonious effect."[168] Zoals het trompetten bij de tabernakel (Num.10,10) diende „om u voor het aangezicht van uw God in gedachtenis te brengen", zo is nu de functie van alle instrumenten (1Kron.16,4-6). Ja, de instrumenten zelf lijken goddelijke kracht te bezitten en aan God te behoren (2Kron.30,21).[169]

<u>Vers 2</u>

Aangaande de zonen van Asaf: Zakkur en Josef en Netanjah en Asarelah, zonen van Asaf, – Van de zonen van Asaf worden er vier gekozen; het lijkt erop dat Asaf meer zonen had (zie Neh.11,17.22; 12,35; 12,8; vgl. 2Kron.20,14). Van deze vier komt alleen Zakkur ook buiten 1 Kronieken 25 voor

[163] Zie hiervoor Japhet 1993, 303-304; Beentjes 2002, 121; Dirksen 2003, 222-223.
[164] Mowinckel 1962, II, 215-216
[165] Volgens Mowinckel hebben de termen iets te maken met de tempelfeesten (het oogst-, nieuwjaars- en intronisatiefeest); daarbij horen ook genoemde psalmen. De term השמינית, letterlijk: de acht, verwijst volgens hem naar de 8e handeling bij het oogst- en nieuwjaarsfeest. Het hypothetische karakter van deze duiding is evident.
[166] Zie Kleinig 1993, 86, noot 1.
[167] Zie voor het zingen als synoniem van het bespelen van een instrument Ps.33,2-3; 57,7-9; 71,22-23; 92,1-4; 108,1-3; 137,1-4; 147,7.
[168] Aldus Kleinig 1993, 87.
[169] Dit vers is moeilijk te vertalen. De SV vertaalt בכלי-עז ליהוה hier met: „met sterk luidende instrumenten des HEEREN", de NV heeft echter: „onder begeleiding van instrumenten tot lof van den HERE." Volgens Kleinig 1993, 88-89, zijn waarschijnlijk de instrumenten te zien als vol kracht, want behorend bij God: krachtig richting het volk, Gods goedheid wordt hun verkondigd; krachtig richting God: Gods aanwezigheid en kracht worden door de instrumenten opgeroepen. Er is volgens hem verband tussen Gods machtsvertoning en de muziek; Gods kracht en vreugde zouden worden meegedeeld aan het volk d.m.v. de muziek.

(Neh.12,35), wiens nazaat Zacharia tot de priesterzonen wordt gerekend.[170] Asafs zonen worden hier als eerste genoemd, wat er op zou kunnen duiden dat de Asaf-groep de belangrijkste was. Ook in vers 9-31 zijn de asafieten onder de eersten die geloot worden. Dat cultische functies een familie-aangelegenheid waren, is bijvoorbeeld ook uit Egypte bekend.

onder leiding van Asaf, die profeteerde onder leiding van de koning. – Asafs zonen staan onder leiding van hun vader, die hen zo kan inwijden in het werk dat hij sinds het overbrengen van de ark naar Jeruzalem zelf verrichtte (1Kron.16,4-6.37). Asaf staat op zijn beurt onder het gezag van David zelf, wat op deze specifieke manier alleen van Asaf wordt gezegd (vergelijk vers 6). De terminologie על יד / על-ידי (letterlijk: aan de hand(en) van) duidt op een positie van gezag (vgl. 2Kron.23,18).[171] Zo stonden de zonen van David eveneens onder diens opzicht (1Kron.18,17), terwijl van de levieten (ook van de zangers) gezegd wordt dat „hun standplaats was aan de hand der zonen van Aäron" (1Kron.23,28, SV).[172] Asaf profeteert (הנבא)[173] onder leiding van de koning. Elders wordt Asaf ziener (חזה) genoemd (2Kron.29,30; vgl. 35,15). Behoorde hij tot de hofprofeten, zoals onder anderen Nathan (1 Kron.29,29) en Gad (1Kron.21,9; 29,29)?[174] Duidelijk is wel dat David zichzelf direct betrokken wist bij de muziekdienst in de tempel.

<u>Vers 3</u>

Aangaande Jeduthun: de zonen van Jeduthun: Gedaljahu en Zeri en Jesjajahu [en Sjimi en] Chasjafjahu en Mattitjahu: zes – Uit de zonen van Jeduthun worden er zes gekozen. Waarschijnlijk had Jeduthun meer kinderen (zie 1Kron.16,38; 2Kron.29,14; Neh.11,17). Dat er vijf zonen worden genoemd terwijl daarop het getal 6 volgt, is waarschijnlijk te verklaren uit tekstcorruptie. In vers 17 komt namelijk de naam Simeï voor, die bij geen van de vaders hoort. Een aantal handschriften en de LXX hebben dan ook na Jesjajahu Sjimi.[175] De meeste namen van de zonen van Jeduthun komen alleen hier voor.[176]

onder leiding van hun vader Jeduthun, die op de lier profeteerde om de lofzang aan te heffen en te prijzen voor de HERE. – Ook de zonen van Jeduthun worden door hun vader begeleid (על ידי אביהם)[177] in het werk dat hij zelf bij de tabernakel verrichtte (1Kron.16,41-42). Zoals Asaf onder leiding van de

---

[170] Zijn Zichri (1Kron.9,15) en Zecharja (1Kron.15,18.20; 16,5) dezelfde persoon als Zakkur?
[171] Soms moet על יד / על-ידי vertaald worden met "ter zijde staan" (bijv. 1Kron.18,17; 2Kron.29,27). Ten onrechte vertaalt de NBV echter 1Kron.25,2 ook in die trant: „Zij begeleidden Asaf wanneer hij de lofliederen zong volgens de aanwijzingen van de koning." Dat doet echter geen recht aan de gezagspositie waarvan hier sprake is. Zie Kleinig 1993, 80, noot 3.
[172] Vgl. voor de terminologie 2Kron.26,11; 31,15.
[173] Een aantal handschriften en de LXX noemen hem de profeet, zie opmerking D bij vers 2 in paragraaf IV.3.1. De betekenis van het profeteren komt in hoofdstuk V aan de orde.
[174] Zieners die onder het gezag van de koning stonden, waren bekend in de toenmalige wereld, bijvoorbeeld in Syrië in de 8e eeuw. Hoe dicht deze figuren bij de cultus stonden, is niet duidelijk.
[175] Zie opmerking B bij vers 3 in paragraaf IV.3.1.
[176] Is Sjimi dezelfde als Semaja (1Kron.9,16; 2Kron.29,14) en Sammua (Neh.11,17)?
[177] Zie opnieuw de NBV: „Zij begeleidden hun vader Jedutun wanneer hij onder begeleiding van de lier zong om de HEER te loven en te prijzen."

koning profeteert (vers 2), zo wordt nu van Jeduthun gezegd dat hij met/bij/op de lier profeert (הנבא). Opvallend is dat alleen van Jeduthun iets dergelijks gezegd wordt. Ook het feit dat hij hier zo nadrukkelijk aan de lier (כנור) wordt gekoppeld, is opmerkelijk. Elders wordt Jeduthun (Ethan) immers ook met andere instrumenten (onder andere trompetten en cimbalen, 1Kron.16,42) in verband gebracht. De uitdrukking "om de lofzang aan te heffen en te prijzen voor de HERE" (והלל ליהוה על-הדות), hier klaarblijkelijk synoniem met "profeteren", komt veelvuldig voor in Kronieken (zie o.a. 1Kron.16,4.7.41; 2Kron.5,13). De uitgeschreven lofzang die na het plaatsen van de ark wordt aangeheven (1Kron.16,8-36), is illustratief voor de manier waarop een dergelijke lofprijzing vorm werd gegeven.

Vers 4

Aangaande Heman: de zonen van Heman: Bukkijahu, Mattanjahu, Uzziëel, Sjevuëel en Jerimot, Chananja, Chanani, Eliatah, Gidalti en Romamti Ezer, Joshbekasjah, Maloti, Hotier, Machaziot. – De zonen van Heman worden blijkbaar alle veertien uitgekozen; volgens vers 5 had hij naast drie dochters 'maar' veertien zonen.[178] De meesten van deze veertien komen slechts in dit hoofdstuk voor.[179] Sinds 1870 (H. Ewald) denken de meeste uitleggers dat alleen de eerste vijf namen van de zonen van Heman echt zijn.[180] De laatste negen zouden „künstlich geschaffen" zijn. De copula vóór Jerimot zou aangeven dat daar de oorspronkelijke opsomming stopte, terwijl ook de vormen van de negen laatste namen uit het oogpunt van de onomastiek (naamkunde) af zouden wijken van wat gebruikelijk is. Feit is dat de laatste zeven namen geen parallel hebben in het Oude Testament. De twee ervoor, Chananja en Chanani, echter wel. Men veronderstelt vaak dat de schrijver van hoofdstuk 25 graag aan 24 zangers wilde komen, in parallellie met de 24 priesterafdelingen (hoofdstuk 24), en daarvoor namen tekortkwam. Hij zou daarom zowel in vers 4 als in de verzen 23-31 een aantal namen hebben toegevoegd.

Over de vraag waar hij in dat geval die namen vandaan haalde, bestaat verschil van mening. Sommigen zijn van mening dat de namen afkomstig zijn van de zogenaamde incipits (beginwoorden) van de psalmen die bij de familie van Heman hoorden. Deze incipits zouden aan elke afdeling de naam hebben gegeven.[181] Anderen denken dat de negen namen oorspronkelijk een poëtisch vers dan wel gebed vormden. De meesten gaan daarbij uit van de volgorde van vers 4.[182] Met een enkele extra spatie zou het volgende gebed ontstaan: „Wees mij genadig, Heer, wees mij genadig./ Gij zijt mijn God/ Ik heb groot gemaakt en zal verhogen (mijn) helper/ Toen ik in benauwdheid verkeerde heb ik

[178] Vgl. 2Kron.29,14, waar naast Simeï Jehiël genoemd wordt als hemaniet. Het gaat hier wellicht niet om een directe zoon.
[179] De Mattanja die in Nehemia (Neh.11,17.22; 12,8.35) genoemd wordt, is daar een asafiet. De Uzziël die in 2Kron.29,14 voorkomt is daar een jeduthuniet.
[180] Zie o.a. Haupt 1914; Boehmer 1934; Torczyner 1949; Myers 1965; Dirksen 2003; Knoppers 2004.
[181] Zo bijv. Myers 1965; Williamson 1982; Hill 2003. Roubos 1969, 282, wijst erop dat men bij de oude Sumeriërs soms psalmcitaten als eigennaam gebruikte. Volgens hem is dat hier ook het geval met een van Hemans liederen. Hoorde de schrijver zelf bij deze groep?
[182] Sommigen echter hanteren de volgorde die in vers 23-31 voorkomt. Zie vooral Torczyner 1949. Volgens hem hebben we hier een logisch begin van een psalm die wordt toegeschreven aan de zonen van Heman.

gezegd:/ geef overvloedig tekens."[183] Weer anderen willen noch van incipits noch van een gedicht weten. Bij gebrek aan namen vulde de Kronist gewoon het ontbrekende aantal aan.[184]

De these over de incipits stelt voor problemen, omdat we nergens in de Psalmen deze incipits tegenkomen. Is het overigens aannemelijk dat de auteur namen toe zou voegen die uit onomastisch oogpunt niet deugen?[185] De visie dat er een gedicht schuilgaat achter de negen namen, is eveneens problematisch. Er moet allereerst gekozen worden welke volgorde men hanteert, daarna moet er het nodige gewijzigd worden om tot het gedicht te komen; en dan nog is iedere voorgestelde vertaling anders. De suggestie dat de auteur zijn bron heeft misverstaan en serieus meende met namen van doen te hebben[186] getuigt, dunkt me, van onderschatting van de auteur en van overschatting van eigen inzicht bij de commentator. Mijns inziens is er geen reden om te twijfelen aan de echtheid van de namen van de zonen van Heman.[187]

<u>Vers 5</u>

Deze allen waren zonen van Heman, de ziener van de koning – Samenvattend zegt vers 5 dat deze rij zangers allen (כל-אלה) zonen van Heman zijn; vers 6 begint met hetzelfde כל-אלה, maar betreft daar alle zangers. Heman wordt –als enige in deze verzen– ziener van de koning (חזה המלך) genoemd, zoals in Kronieken meer mensen als ziener worden beschouwd: Gad (1Kron.21,9; 29,29), Samuël (29,29), Jedo (2Kron.9,29), Iddo (12,15), Jehu (19,2), Asaf (29,30) en Jeduthun (35,15[188]). Had Heman misschien een positie in de hofhouding van David?

in de woorden van God, om de hoorn op te heffen; en God had aan Heman gegeven veertien zonen en drie dochters. – Deze (al te) letterlijke vertaling stelt voor problemen. In eerste instantie lijkt de frase "in de woorden Gods" (בדברי האלהים) bij "de ziener van de koning" te horen. Heman zou dan in goddelijke zaken de koning geadviseerd hebben.[189] Probleem is echter wat we ons dan bij "om de hoorn op te heffen" (להרים קרן) moeten voorstellen. Was Heman werkzaam met als muziekinstrument een hoorn, zoals Jeduthun een lier bespeelde (vers 3)? Echter, van de hoorn als muziekinstrument was bij de tempelmuziek geen sprake. De hoorn is daarentegen het symbool van de kracht van iemands positie (1Sam.2,1.10; Ps.75,5; 89,18.25; 92,11; 112,9; 148,14; Klaagl.2,17), waarbij het in de meeste gevallen God is die iemands hoorn verhoogt en zo iemand aanzien geeft. Velen willen dan ook met de tekstkritiek "zijn hoorn" (קרנו) lezen en vervolgens Hemans kindertal hieraan verbinden. Heman zou van God een belofte hebben gekregen aangaande een groot gezin, waardoor God Hemans roem

[183] Zo Dirksen 2003, 311. O.a. De Vries 1989, 205; Beentjes 2002, 219-220 bieden andere vertalingen.
[184] Zo bijv. Japhet 2002, 402.
[185] Vgl. Knoppers 2004, 85-856, die zich afvraagt waarom de auteur de zogenaamde incipits wel verwerkt zou hebben, maar de sporen niet zou hebben uitgewist. Waarom zou hij ongebruikelijke namen hebben laten staan? Volgens hem geeft de reeks een loflied voor JHWH, in overeenstemming met de taak van de zangers.
[186] Zo Dirksen 2003.
[187] Zo al Boehmer 1934, die stelt dat heel veel namen in het Oude Testament niet te verklaren zijn of vreemde vormen hebben. Zijn conclusie is dat er genoeg reden is om aan de echtheid van de negen persoonsnamen in vers 4 vast te houden.
[188] Of moeten we hier Asaf, Heman en Jeduthun, de zieners van de koning lezen? Vgl. de tekstkritiek en de LXX.
[189] Zie voor een duidelijk scheiding tussen zaken van de koning en goddelijke zaken 1Kron.26,32.

vergrootte. De zin zou dan als volgt moeten luiden: Dit waren allemaal zonen van Heman, de ziener van de koning, overeenkomstig Gods beloften om zijn (=Hemans) hoorn te verhogen; want God had Heman veertien zonen en drie dochters gegeven.[190] De uitdrukking בדבר האלהים/יהוה betekent inderdaad vaker "door/overeenkomstig het woord van God" (Ps.33,6). Anderen stellen dat de uitdrukking "iemands hoorn verhogen" nooit betrekking heeft op iemands kindertal. Het zou om Davids hoorn gaan, die door het optreden van Heman moest worden verhoogd.[191] In sommige gevallen wordt "de hoorn verhogen" gezien als betrekking hebbend op "in de woorden Gods": Heman kon Gods woorden kracht bijzetten.[192]

Alles overwegend lijkt me de beste oplossing ervan uit te gaan dat in dit vers inderdaad de nadruk ligt op het grote kindertal van Heman. Wellicht wilde de auteur het onevenredig grote aantal (in vergelijking met Asaf en Jeduthun) verklaren. Dan wordt ook het noemen van de drie dochters, die verder geen enkele functie hebben in dit hoofdstuk, relevant.[193] Dat het krijgen van veel kinderen als een grote zegen van God werd beschouwd, is vaker in Kronieken aan te wijzen (zie 1Kron.14,3; 26,4-5; 2Kron.11,18-22; 13,21; 21,1-3). De nadruk in vers 25,5a ligt dan niet zozeer op Heman als de ziener van de koning, maar op het grote aantal zonen als gave van God.

Vers 6

Deze allen waren onder leiding van hun vader (betrokken) bij het zingen in het huis van de HERE, met cimbalen, harpen en lieren, voor de dienst van het huis van God, onder leiding van de koning – Het is de vraag op wie de woorden "deze allen" (כל-אלה) in dit vers betrekking hebben: op alle 24 zangers die in het voorgaande genoemd worden, of –net als in vers 5– op de veertien zonen van Heman uit vers 4. Hoewel er argumenten zijn voor de laatste oplossing[194], ligt het mijns inziens meer voor de hand te kiezen voor de eerste uitleg: alle 24 zangers. Daarmee krijgt dit vers een afrondend, concluderend karakter, waarbij teruggegrepen wordt op een aantal elementen uit vers 1 (koning, instrumenten, dienst).[195] Onder leiding van[196] hun respectievelijke vader moeten de 24 zonen hun dienst (עבדה) vervullen in de te bouwen tempel, die huis des HEREN (בית יהוה) en huis Gods (בית האלהים) wordt

[190] Zo o.a. Kleinig 1993, 150; vgl. Dirksen 2003, 311, die het een theologische verklaring van het grote kindertal noemt.
[191] Zo bijv. Beentjes 2002, 220-221: Heman is aan Davids hof deskundig in goddelijke zaken, om David goede beslissingen te laten nemen en om zo Davids eer te vergroten. Vgl. Laubach 2000, 243-244. Vgl. ook de LXX: παντες ουτοι υιοι τω Αιμαν τω ανακρουομενω τω βασιλει εν λογοις θεου υψωσαι κερας και, εδωκεν ο θεος τω Αιμαν υιους δεκα τεσσαρας και θυγατερας τρεις = deze allen zijn de zonen van Heman, die de koning moest terughouden (ανακρουω) met de woorden Gods, om te verhogen de hoorn, en God gaf aan Heman veertien zonen en drie dochters.
[192] Zie NBV: „Zij waren de zonen van Heman, de ziener van de koning, die de woorden van God kon duiden en ze kracht bijzetten. (God schonk Heman veertien zonen en drie dochters.)"
[193] Vgl. Knoppers 2004, 850: „Nevertheless, both sons and daughters sing at the Temple (v. 6)." Zie ook Japhet 2002, 403, die het noemen van de dochters irrelevant vindt; het zou gedaan zijn om het grote kindertal een zekere waarschijnlijkheid te geven.
[194] Zie voor deze visie o.a. Kleinig 1993,151; Japhet 2002; Dirksen 2003. Ook op grond van de massoretische indeling van de Hebreeuwse tekst (zie paragraaf IV.1) zou men kunnen verdedigen dat vers 6 over de zonen van Heman gaat. Met vers 4 begint namelijk een nieuwe kleine teksteenheid (ס), die wordt afgesloten (ס) vóór „Asaf en Jeduthun en Heman" in vers 6. De massoreten zouden daarmee hebben kunnen aangeven dat ze vers 4 tot 6 als een eenheid zagen die geheel over Heman gaat.
[195] Zie ook de inleiding aan het begin van deze paragraaf.
[196] Dat is (opnieuw) wat anders dan dat ze hun vaders begeleidden, zoals de NBV wil: „Zij allen begeleidden hun vaders Asaf, Jedutun en Heman op cimbalen, harpen en lieren bij de lofzang in de tempel van de HEER, en luisterden zo, volgens de aanwijzingen van de koning, de dienst in de tempel van de HEER op. Zie bij vers 2.

genoemd.[197] Hun taak is het zingen en musiceren in de tempel te onderhouden, wat elders, in het geval van de tabernakel, „het ambt des gezangs in het huis des HEEREN" (על־ידי־שיר בית יהוה) wordt genoemd (1Kron.6,31, SV). Koning David zelf draagt voor dit alles de eindverantwoordelijkheid (על ידי המלך).

Asaf en Jeduthun en Heman. – Deze frase is problematisch, en daarom vaak als een glosse bestempeld die het "deze allen" (כל-אלה) van het begin van vers 6 zou interpreten.[198] De drie namen van de vaders staan hier inderdaad zonder verband met het voorgaande, voorafgegaan door de zogenaamde setumah (ס) en gevolgd door de gebruikelijke afsluiting van een zin (׃). In paragraaf IV.1 heb ik gesteld dat we indien mogelijk met de paragraafindeling van de massoreten door middel van de setumah (ס) en de petuchah (פ) rekening moeten houden. Het lijkt daarom het meest voor te hand te liggen deze frase aan vers 7 te verbinden, waarmee een nieuw onderdeel, namelijk het getal 288 (dat in het vervolg wordt uitgewerkt), begint. We kunnen dan vertalen: (...) onder leiding van de koning. Asaf en Jeduthun en Heman: hun aantal was (...).[199]

V**ers 7**

hun aantal was, met hun broeders die onderwezen waren in het gezang voor de HERE, al de experts: tweehonderdachtentachtig. – Had het aantal (מספר) in vers 1 betrekking op de 24 zonen die in vers 2-4 genoemd worden, nu betreft het aantal (מספר) de 24 zonen samen met hun 11 broeders (עם-אחיהם), zodat 24 groepen van 12 zangers ontstaan, samen goed voor 288 musici. Wie deze broeders (zie voor de terminlogie o.a. 1Kron.15,12.16; 24,31) precies zijn, wordt niet duidelijk. Waarschijnlijk worden zij geselecteerd uit de 4000 zangers die voorhanden waren (1Kron.23,5). Het gaat dan ook om zangers die voor het zingen opgeleid zijn (מלמדי-שיר), ja ze zijn zelfs allen volleerd, ter zake kundig (כל-המבין). Blijkbaar was er sprake van muziekonderwijs aan levieten en was het voor het werk in de tempel nodig verstandig en deskundig te zijn (zo ook in 2Kron.34,12: „en die Levieten waren allen verstandig (כל-מבין) op instrumenten van muziek", SV).[200] Het aantal van 288 werd in later tijd niet altijd aangehouden (of waren er gewoonweg niet genoeg?). Ten tijde van Ezra en Nehemia komen we in ieder geval aantallen van 128 (Ezr.2,41) en 148 (Neh.7,44) zangers tegen.

[197] Zie voor de tempel als huis des HEREN o.a. 1Kron.22,1; 26,12.27; vgl. 2Kron.7,1.3.16.20; 33,7; 34,8.
[198] Zo de tekstkritiek; vgl. o.a. Japhet 2002, 397.
[199] Vgl. Knoppers 2004, 843: „under the commandment of the king. Asaph, Jeduthun, and Heman: their census with their kin (...)." Vgl. ook de NV: „(...) koning – Asaf, Jeduthun en Heman; en hun aantal (...)." Vgl. voor een andere interessante optie Kleinig 1993, 151-152, die stelt dat het het meest aannemelijk is om de namen, samen met על ידי המלך, als een samenvatting van 25,2-6a te zien. Het zou de algehele onderschikking van de drie aan de koning beschrijven. Kleinig stelt als vertaling voor: „(...) all these (...) for the service of Gods house. Asaph and Jeduthun and Heman were under the king."
[200] Misschien gaat het in 1Kron.15,22 ook om muziek: „Kenanjahu, de overste van de levieten die de muziek verzorgden, regelde de muziek, omdat hij daarin kundig (מבין) was" (zo Dirksen 2003); vgl. echter de SV („Chenánja (...) was over het opheffen") en de NV („Kenanja (...) ging over het vervoer").

Vers 8

En zij wierpen de loten, wacht overeenkomstig (wacht), zowel de kleine als de grote, de expert met de leerling. – Door middel van loting, waardoor de Here spreekt (Spr.16,33), krijgen de 24 groepen van 12 zangers nu hun plaats toebedeeld, net als de priesters (1Kron.24,5), de overige levieten (24,31) en de poortwachters (26,13). Wordt er geloot over de plaats op het dienstrooster? De uitdrukking ”wacht overeenkomstig (wacht)” (משמרת לעמת) is niet helemaal duidelijk. Gaat het om „afdeling naast afdeling” (משמר לעמת משמר), zoals ten tijde van Nehemia over de zangers gezegd wordt (Neh.12,24)?[201] Of betreft het het lot „voor de regeling der diensten” (NV)? In ieder geval is duidelijk dat zowel klein (קטן) als groot (גדול), zowel expert (מבין) als leerling (תלמיד) meedoet met de verloting, zoals de gewone leviet mét de hoofden was betrokken bij de verloting van de overige levieten (1Kron.24,31). Klein en groot: waarschijnlijk gaat het om jongeren en ouderen (vgl.1Kron.26,13) die beiden op dezelfde manier hun plaats krijgen toegewezen.[202] De frase ”de expert met de leerling” zou een glosse zijn[203] of een puur stilistische toevoeging „ter versterking van het neutrale karakter van de loting.”[204] Het zou namelijk niet stroken met vers 7, waar alle 288 zangers experts heten. Het lijkt er echter meer op dat de 288 experts verantwoordelijk waren voor de trainig van studenten, wellicht de andere zangers die tot de groep van 4000 behoorden (1Kron.23,5). Door middel van de loting werden meesters en leerlingen dan gelijkmatig over de 24 wachten verdeeld.[205]

Het vervolg van hoofdstuk 25, de verzen 9-31, beschrijft welke plaats de 24 groepsleiders met hun zonen en broeders krijgen toebedeeld.[206]

IV.4. Conclusie

In dit hoofdstuk is de perikoop die in dit onderzoek centraal staat, afgebakend als vers 1-8, helder geworden. De verzen blijken nauw verbonden te zijn aan de verzen die erop volgen (9-31) en direct verband te houden met de hoofdstukken 23-27 van 1 Kronieken, in het bijzonder hoofdstuk 23. De vertaling van de perikoop levert geen grote problemen op. In de uitleg is de inhoud van de verzen duidelijk geworden. Voor dit onderzoek is van belang dat ik heb geconcludeerd dat het profeteren in vers 1 niet alleen de drie vaders, maar ook hun zonen betreft. Ook belangrijk is de parallel tussen het profeteren in vers 1 en het zingen in het huis van de HERE in vers 6. Verder is bij vers 5 duidelijk

[201] Vgl. 1Kron.26,16: „de ene wachtpost tegenover den anderen” (משמר לעמת משמר).
[202] Volgens Kleinig 1993, 57, slaat groot/klein op de rang: de drie hoofden (Asaf, Heman en Jeduthun) ten opzichte van de 24 leiders van de groepen. Dat lijkt me niet juist, omdat de drie hoofden hier helemaal niet meer in beeld zijn: het gaat alleen nog om de 24 zonen en hun broeders.
[203] Zie tekstkritiek, gevolgd door o.a. Rothstein 1927; Rudolph 1955.
[204] Dirksen 2003, 313
[205] Zo Kleinig 1993, 58.60. Vgl. Hill 2003, 312, die meent dat deze tekst „suggests a conservatory-like environment with emphasis on technique and skill level through training and rehearsal in addition to scheduled appearances for music ministry in the temple liturgy.” Zie ook Dächsel 1981, 373, die stelt dat het erop lijkt dat aan ieder van de 24 koorleiders en de 11 die bij hen hoorden tevens „het noodige aantal van gewone zangers, dat bij 16 orden 155 en bij 8 orden 154 bedroeg, toegewezen werd.” Middels een niet te volgen rekensom komt Dächsel uit bij 4000 zangers (23,5).
[206] Zie hiervoor paragraaf IV.2.1.

geworden dat Heman niet met een hoorn „in de woorden Gods" bezig is, maar dat deze uitdrukking bedoelt te zeggen dat God Hemans hoorn verhoogt naar Zijn woord, dat wil zeggen: God verschaft Heman aanzien door hem veel kinderen te schenken. Ten slotte geeft het feit dat de zangers in vers 7 als experts worden getekend aan dat de Kronist de dienst van de zangers heel hoog aanslaat. Of dat iets over het profeteren zegt, is echter de vraag.

In het volgende hoofdstuk moet nu duidelijk worden wat het betekent dat het werk van de zangers in deze perikoop als profeteren wordt aangeduid.

V. MUZIKALE PROFETIE IN BREDER VERBAND

Na de exegese van 1 Kronieken 25,1-8 in het vorige hoofdstuk is de eigenlijke vraag van dit onderzoek nog niet beantwoord: Hoe is het te verklaren dat de werkzaamheden van de zangers in deze perikoop als profeteren worden aangeduid? Allereerst bezie ik die vraag in dit hoofdstuk binnen het geheel van het Kroniekenboek (V.1). Vervolgens geef ik beknopt weer hoe buiten Kronieken (in het Oude en Nieuwe Testament en in de vroegjoodse literatuur) over muziek en profetie wordt gesproken (V.2). In de conclusie (V.3) zoek ik naar een antwoord op de vraag hoe binnen het geheel van Kronieken en in het licht van andere bijbelse en buitenbijbelse bronnen het spreken over profeteren in 1 Kronieken geïnterpreteerd moet worden.

V.1. Profetie en muziek in Kronieken

Om op het spoor te komen hoe het profeteren van 1 Kronieken 25 binnen het geheel van dit bijbelboek uitgelegd moet worden, onderzoek ik in dit deelhoofdstuk een aantal andere Kronieken-teksten die inzicht kunnen geven in hoe de Kronist de combinatie van profetie en muziek gebruikt. Een zestal thema's is hier van belang:

- De omschrijving van de taak van de zangers (V.1.1)
- Het gegeven dat sommige zangers een profetische titel dragen (V.1.2)
- Het feit dat de tempelzang wordt gezien als ingesteld door David, profeten en zieners (V.1.3)
- Het gegeven dat de zangers composities van David en de ziener Asaf moeten zingen (V.1.4)
- De combinatie van profetie, muziek en Heilige Geest (V.1.5)
- De nadruk op het effect dat de levitische muziek heeft (V.1.6)

Vanuit deze zes invalshoeken valt er steeds een ander licht op de vraag die ons in dit onderzoek bezighoudt.[207]

V.1.1. Taakomschrijving zangers

Feitelijk geeft de uitdrukking profeteren in 1 Kronieken 25,1-8 een omschrijving van het werk van de levitische zangers. Opvallend is dat in dezelfde perikoop nóg een aantal werkwoorden wordt gebruikt om de taak van de musici aan te duiden. Naast profeteren –in vers 1, 2 en 3– gebruikt de Kronist in vers 3 en 6 een drietal parallelle begrippen. In vers 3 heet het: Jeduthun profeteert (נבא) op de lier, om de lofzang aan te heffen (ידה) en te prijzen (הלל) voor de HERE. In vers 6 spreekt de schrijver als variant op vers 1 (profeteren (נבא) met lieren, harpen en cimbalen) van zingen (שיר) in het huis van de

[207] Het kan niet de bedoeling zijn alle tekstgedeelten die in deze paragrafen aan de orde komen uitgebreid te exegetiseren. Voor de gedeelten uit 1 Kronieken verwijs ik naar de commentaren in de literatuurlijst. Gerenommeerde commentaren op 2 Kronieken zijn o.a. Williamson 1982; Thompson 1994; S. Japhet, *2 Chronik* (HThKAT), Freiburg im Breisgau 2003 (= Japhet 2003).

HERE, met cimbalen, harpen en lieren. Het lijkt erop dat de taak van de zangers zowel met het begrip נבא als met de begrippen ידה, הלל en שיר kan worden omschreven.

Zoeken we binnen het geheel van Kronieken naar andere omschrijvingen van de taak van de zangers, dan zijn de volgende teksten van belang:

> **1 Kronieken 15,16**: Ook beval David aan de oversten der Levieten hun broeders, de zangers, op te stellen met muziekinstrumenten, harpen, citers, en cimbalen, om luide vreugdeklanken te laten horen (לשמחה משמיעים להרים־בקול).[208]
> **1 Kronieken 16,4**: En hij [David] stelde voor de ark des HEREN dienaren aan uit de Levieten: om den HERE, den God van Israël, te roemen (זכר), te loven (ידה) en te prijzen (הלל).
> **1 Kronieken 16,7-8.36**: Toen, op dien dag, droeg David voor de eerste maal Asaf en zijn broeders op, den HERE te loven (ידה): Looft den HERE (...). Geprezen zij de HERE, de God Israëls, van eeuwigheid en tot eeuwigheid. En al het volk zeide: Amen, en: loof den HERE.
> **1 Kronieken 23,5**: (...) en vier duizend [levieten] zullen den HERE prijzen (הלל) op de instrumenten, die ik [David] voor het lofprijzen (הלל) heb laten maken.[209]
> **1 Kronieken 23,28.30**: Zij [de levieten] stonden dan den zonen van Aäron terzijde bij de dienst in het huis des HEREN (...); en moesten voorts elken morgen en avond gereedstaan om den HERE te loven (ידה) en te prijzen (הלל) (...).
> **2 Kronieken 7,6**: De priesters stonden op hun posten; eveneens de Levieten met de muziekinstrumenten des HEREN, die koning David vervaardigd had om den HERE, wanneer David door hun dienst het loflied deed horen (הלל), aldus te prijzen (ידה): Want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid. Tegenover hen bliezen de priesters op de trompet, en geheel Israël stond.
> **2 Kronieken 8,14**: Hij [Salomo] stelde naar de verordening van zijn vader David (...) vast (...) de ambtsplichten voor de Levieten: te loven (הלל) en te dienen (שרת) in het bijzijn van de priesters (...).
> **2 Kronieken 23,18**: Jojada droeg de gehele zorg voor het huis des HEREN op aan de Levietische priesters die David over het huis des HEREN verdeeld had om de brandoffers des HEREN te offeren, zoals voorgeschreven is in de wet van Mozes, met vreugde (בשמחה) en met gezang (בשיר), naar de regeling van David.
> **2 Kronieken 29,25-26.30**: Hij [Hizkia] stelde de Levieten bij het huis des HEREN op, met cimbalen, harpen en citers (...). En de Levieten stonden opgesteld met de instrumenten van David (...). Vervolgens bevalen koning Jehizkia en de oversten den Levieten, den HERE te loven (הלל) met de woorden van David en van den ziener Asaf. En zij zongen de lofzang (הלל) met vreugde, knielden en bogen zich neer.
> **2 Kronieken 30,21-22**: (...) De Levieten en de priesters loofden (הלל) den HERE dag op dag onder begeleiding van instrumenten tot lof van de HERE. (...) Zij (...) loofden (ידה) den HERE, den God hunner vaderen.
> **2 Kronieken 31,2**: Vervolgens stelde Jehizkia de onderscheidene afdelingen der (...) Levieten (...) vast (...), om te dienen, te loven (ידה) en te prijzen (הלל) in de poorten van de legerplaatsen des HEREN.

In deze teksten wordt een viertal begrippen gebruikt om aan te geven waarmee de zangers zich dienen bezig te houden: roemen (זכר, één keer), dienen (שרת, één keer), zingen (שיר, één keer), loven (ידה, zes keer) en prijzen (הלל, tien keer). Twee termen springen er duidelijk uit: loven (ידה) en prijzen (הלל), precies de twee die in 1 Kronieken 25,3 als synoniem dan wel nadere invulling van profeteren (נבא) worden gebezigd.

Zoeken we in breder verband naar de inhoud van de termen ידה, הלל en נבא, dan tekent zich het volgende beeld af:

---

[208] De vertaling van het laatste deel van dit vers is moeilijk. Vgl. de SV, die משמיעים להרים־בקול לשמחה vertaalt met: „dat zij zich zouden doen horen, verheffende de stem met blijdschap." Kleinig 1993, 45, betrekt משמיעים op de cimbalen en vertaalt: „harps, lyres and sounding cymbals – to raise (their) voices for rejoicing."

[209] Vgl. de SV, die מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל vertaalt met: „lofzangers des HEEREN, met instrumenten, die ik gemaakt heb, (zeide David), om lof te zingen."

Loven (ידה)[210] is in het Oude Testament nauw verbonden met het zogenaamde lofoffer (תודה), een offerritueel waarmee de Israëliet zijn dank jegens de HERE vorm kon geven en dat vaak gepaard ging met een individueel loflied.[211] Psalm 100 (een psalm bij het lofoffer: לתודה) lijkt speciaal voor een dergelijk ritueel te zijn gebruikt. Vooral in de Psalmen wordt iedereen opgeroepen mee te doen met het loven van God; vaak wordt die oproep gemotiveerd door een concrete uitredding door God.[212] In profetische teksten behoort het loven en danken van de HERE bij het beloofde heil dat God gaat schenken[213]; eschatologische hymnen roepen ertoe op in te stemmen met dit loflied.[214] In Kronieken en Ezra/Nehemia duidt de term ידה op het hymnisch gezang van de levieten, die speciaal voor het loven zijn vrijgesteld. Het loven, dat zich tot God richt of van Hem spreekt, gaat gepaard met vreugde, met zingen en spelen (זמר) en is nauw verwant aan het begrip prijzen (הלל).[215]

Prijzen (הלל)[216] is meestal op God gericht, die „roemrijke daden" deed.[217] Israël is gekozen om Gods roem en lof te zijn.[218] Het lied is daarbij het geëigende middel om die lof (תהלה) gestalte te geven. Het boek der Psalmen staat er vol mee, en heet ernaar (תהלים). Degenen die in Gods huis wonen en Hem gestadig prijzen (הלל), zijn welzalig[219]: de levitische zangers. Zij zijn er verantwoordelijk voor dat de lofprijzing gaande wordt gehouden.

Profeteren (נביא)[220] is een zeer breed begrip. Niet steeds als dit werkwoord gebruikt wordt, is hetzelfde bedoeld. Zo zijn er in het Oude Testament vele figuren van wie gezegd wordt dat ze profeteren, terwijl ze geen profeet zijn in de eigenlijke zin van het woord (onder anderen Abel, Henoch, Abraham). Vooral in Kronieken komt dit veelvuldig voor.[221] Mensen treden incidenteel als profeet op, meestal om Gods woord aan een bepaalde persoon, vaak de koning, over te brengen. Vaak betreft het een straf, soms een aanmoediging. In een aantal gevallen wordt erbij vermeld dat de Geest des HEREN op hen kwam. In het algemeen is de term profeteren binnen Kronieken te omschrijven als het spreken namens God in een specifieke situatie.

---

[210] Zie hiervoor L.C. Allen, art. "ידה" in *NIDOTTE* 2, 405-408; G. Mayer e.a., art. "ידה", in *TWAT* III, 455-474.
[211] Zie bijv. Lev.7,12-13.15; 22,29; Ps.50,14.23; 107,22; 116,17.
[212] Zie bijv. Ps.18,50; 30,13; 118,50.
[213] Zie bijv. Jes.51,3; Jer.30,18-19.
[214] Zie bijv. Jes.12,1.4; 25,1.
[215] De hitpa'el van ידה duidt op het belijden en erkennen van zonden (Ezr.10,1; Neh.1,6; etc.). De LXX vertaalt ידה vaak met εξομολογεισθαι, dat zowel het belijden als het lofprijzen in zich heeft. Het Nieuwe Testament gebruikt εξομολογεισθαι hoofdzakelijk in de betekenis van belijden/prijzen (zie vooral Rom.15,7-13). Zie hiervoor o.a. art. "ομολογεω" in *TWNT* V, 199-220.
[216] Zie hiervoor L.C. Allen, art. "הלל" in *NIDOTTE* 1, 1035-1038; H. Ringgren, art. "הלל" in *TWAT* II, 433-441.
[217] Ps.78,4
[218] Jer.13,11
[219] Ps.84,5
[220] Zie hiervoor H.-P. Müller, art. "נביא" in *TWAT* V, 140-163; P.A. Verhoef, art. "Prophecy" in *NIDOTTE* 4, 1067-1078; Schniedewind 1995, 34-37; vgl. art. "προφητης" in *TWNT*, VI, 796-813.
[221] Vgl. *TWNT* VI, 808: „Der Chronist liebt den Ausdruck נָבִיא." In de paragrafen II.2-II.4 is bij de beschrijving van de stand van zaken met betrekking tot het Kronieken-onderzoek al het nodige gezegd over de profeten in Kronieken. Ik verwijs hier naar de conclusie in II.5 ad II.2: Het thema profetie neemt een belangrijke plaats in in Kronieken. Enerzijds kent de Kronist de traditionele profeten zoals die ook in Samuël/Koningen voorkomen, anderzijds stuiten we in dit bijbelboek op 'nieuwe' figuren die –al dan niet incidenteel– als profeet optreden, onder wie de (stamvaders van de) zangers. Dat duidt de eigen focus van de Kronist aan; tegelijk is duidelijk dat de ontwikkeling van het profetiebegrip binnen de Bijbel niet stil heeft gestaan. De tijd van de Kronist en de opvattingen die toen golden hebben hun invloed gehad op de manier waarop de historie beschreven wordt.

De begrippen loven (ידה) en prijzen (הלל) worden door de Kronist als synoniemen gebruikt om de zangdienst van de levieten mee aan te duiden.[222] De zangers moeten de woorden en daden van God met zang en muziek verkondigen in een specifieke situatie, namelijk in de tempel, ter begeleiding van het offer (1Kron.23,28.30; 2Kron.23,18). Dat die zangdienst in 1 Kronieken 25 ook met profeteren (נביא) kan worden aangeduid, lijkt erop te wijzen dat de Kronist profeteren hier niet anders gebruikt dan elders in zijn boek, namelijk om aan te geven dat de zangers in een specifieke situatie Gods woord dienen te proclameren. Dat is in overeenstemming met de verordening van Mozes ten aanzien van de levieten: ze hebben de taak om voor de HERE te staan, Hem te dienen en in zijn naam te zegenen (Deut.10,8; 18,5). Ook een alternatieve omschrijving van de taak van de levieten uit de Pentateuch is hierbij van belang: „zij onderhouden uw woord en bewaren uw verbond; zij onderwijzen Jakob uw verordeningen, Israël uw wet" (Deut.33,9-10). Het nieuwe element dat David volgens de Kronist toevoegt, is dat de levieten het dienen van God en het onderwijzen van het volk op de manier van de muziek moeten verrichten. Feitelijk functioneren de zangers daarmee als intermediair tussen God en zijn volk.[223]

De –voorzichtige– conclusie luidt dat de Kronist de zangers niet wezenlijk anders ziet dan andere profetische figuren in zijn boek die Gods woord bemiddelen.[224] De werkwoorden loven, prijzen en profeteren in 1 Kronieken 25 zijn daarbij parallelle begrippen die dezelfde zaak aangeven: de musici hebben volgens Kronieken de taak om, in lijn met de verordeningen van Mozes ten aanzien van de levieten, namens het volk God te dienen en namens God het volk te onderwijzen. Het profeteren van de musici betreft daarom zowel het loven en prijzen van God, als het onderwijzen van het volk in naam van God.[225]

V.1.2. Profetische titel zangers

In 1 Kronieken 25,5 is sprake van Heman, de ziener (חוזה) van de koning. Het is niet de enige keer dat in Kronieken een zanger een profetische titel krijgt. Een tweetal andere teksten is hier van belang:

> **2 Kronieken 29,30**: Vervolgens bevalen koning Jehizkia en de oversten den Levieten, den HERE te loven met de woorden van David en van den ziener (חוזה) Asaf. En zij zongen de lofzang met vreugde, knielden en bogen zich neer.

---

[222] Vgl. Kleinig 1993, 66: „(...) by these two verbs he determined the basic shape and content of the sacred song. (...) They are, in fact, virtually synonymous in Chonicles, and are often used interchangeably without any appreciable difference in meaning."

[223] Vgl. Kleinig 1993, 156: „Thus the proclamation of the singers was prophetic in status, manner, function and power. (...) In 1 Chron. 25.1-6 the Chronicler explains the significance of the choral service by treating it as a species of prophecy. All the singers exercised a prophetic role in their singing at the temple. Even though the singers did not usually act as prophets by communicating divine oracles to the people, their regular musical performance was regarded by the Chronicler as a 'kind of ritualized prophecy' 'in wich God spoke to his people' (Newsome 1973: 224-25)."

[224] Vgl. echter *TWNT* VI, 799: „Ein völlig veränderter Gebrauch des Verbums zeigt sich in 1 Ch 25, 1-3: hier ist הִנָּבֵא die Tätigkeit der Tempelmusikanten. Nach dem sonstigen Befund führt keine direkte Linie von der Verwendung u dem Verständnis des Verbums in den vorexilischen Texten zu dieser Auffassung des Chronisten."

[225] Zie voor deze uitleg van het profeteren in 1Kron.25: Born 1960; Roubos 1969; Braun 1986; Kruis 1987; Kleinig 1993; Thompson 1994; Laubach 2000; Mazzinghi 2001; Hill 2003; Knoppers 2004.

> **2 Kronieken 35,15**: En de zangers, de Asafieten, waren op hun post overeenkomstig het gebod van David, Asaf, Heman en Jeduthun, den ziener (חוזה) des konings (...).

Hoewel het bij de tweede tekst de vraag is of חוזה alleen op Jeduthun slaat, of op alle drie de zangers[226], is wel duidelijk dat in ieder geval Asaf en Jeduthun in deze twee teksten als ziener worden aangeduid. In combinatie met wat in 1 Kronieken 25 over Heman (en Asaf[227]) wordt gezegd, roept dat de vraag op wat de Kronist heeft willen aangeven door de zangers als חוזה aan te duiden.[228]

De titel חוזה of חזה komt in Kronieken tien keer voor, erbuiten zes keer.[229] Buitenbijbelse bronnen geven aan dat de titel zieners en boodschappers betreft die als intermediair optreden tussen de godheid en de koning. Ook in het Oude Testament lijkt de relatie tot de koning essentieel.[230] De ziener moet de koning namens God bijstaan als deze zijn koers moet bepalen en waar nodig hem bijsturen of waarschuwen.[231] Binnen Kronieken wordt de titel gebruikt voor Gad, Iddo, Jehu, Asaf, Heman en Jeduthun.[232] Steeds is er op een bepaalde manier een relatie met de koning; in een aantal gevallen betreft het de geschreven geschiedenis van de koning. De uitdrukking חזה המלך (ziener des konings) komt alleen bij de drie zangers voor.[233] Daarmee wordt dit drietal dicht bij koning David geplaatst.

Interessant is de suggestie dat in de visie van de Kronist Asaf, Heman en Jeduthun een profetische functie aan het hof van David hadden. De drie zangvaders zouden, los van de tempel, als hofprofeten van David hebben gefunctioneerd, waarbij ze instrumenten gebruikten. Hun zonen zouden door David zijn aangewezen als musici voor de toekomstige tempeldienst, die voor deze taak werden getraind door de vaders, die immers ervaring hadden met het vereren van God.[234]

Iets dergelijks komt terug in de these dat de drie zangers hofmusici waren. Het zou bij de titel חזה המלך gaan om de autoriteit van het ambt: zij hadden de rol van koninklijke musicus en psalmist, wiens muziek autoriteit was voor de postexilische mensen (2Kron.29,30). De profetische titel zou aangeven dat ze auteur waren van geïnspireerde muziek voor de tempel. Het drietal zou het beste kunnen worden aangeduid als geïnspireerde hofmusici.[235]

---

[226] Zie de tekstkritiek: twee handschriften en de versiones hebben het meervoud zieners (חוזי). Vgl. de LXX: και οι ψαλτωδοι υιοι ασαφ επι της στασεως αυτων κατα τας εντολας δαυιδ και ασαφ και αιμαν και ιδιθων οι προφηται του βασιλεως. Vgl. Japhet 2003, 490, die geen keuze maakt.

[227] In 1Kron.25,2 lezen een aantal handschriften en de LXX: Asaf, de profeet.

[228] Zie over profetische figuren in Kronieken de vorige paragraaf.

[229] Zie hiervoor o.a. art. "חזה" in *TWAT* II, 822-835; J.A. Naudé, art. "חזה" in *NIDOTTE* 2, 56-61; art. "נביא" in *TWAT* V, 140-163; Schniedewind 1995, 32-54; vgl. art. "προφητης" in *TWNT* VI, 796-813.

[230] Zie bijv. 2Sam.24,11; 2Kon.17,13; Jes.29,10; 30,10; Am.7,12; Mich.3,7.

[231] Zie *NIDOTTE* 2, 60: חזה is „a term for someone called by the Lord to speak, without any particular emphasis on the originally observable mode of revelation." Vgl. TWAT II, 832: In de tijd van de Kronist is חזה „also eine Bezeichnung für den von JHWH berufenen Sprecher geworden, ohne daß die ursprünglich erkennbare Offenbarungsform noch besonders betont würde."

[232] Zie 1Kron.21,9; 25,5; 29,29; 2Kron.9,29; 12,15; 19,2; 29,25.30; 33,18; 35,15.

[233] Gad heet één keer חזה דויד (ziener van David).

[234] Zie voor deze suggestie vooral Dirksen 1997; vgl. Dirksen 2003, 306-309. Een en ander hangt samen met Dirksens uitleg van 1 Kronieken 25, waar hij het profeteren alleen op het drietal en niet op alle zangers wil laten slaan. Elders heb ik deze smalle opvatting afgewezen (zie paragraaf IV.3.2 bij de uitleg van vers 1). Daarnaast gaat Dirksen ervan uit dat de teksten waar sprake is van zangactiviteiten van het drietal bij de tabernakel (1Kron.15,19; 16,4-6.37-43) van een andere schrijver zijn dan die van 1 Kronieken 25.

[235] Zie voor deze suggestie vooral Schniedewind 1995, 32-54.170-188.232-237; vgl. Schniedewind 1997. Schniedewind deed onderzoek naar de vier aanduidingen voor profetische personen in Kronieken: נביא (profeet), ראה (ziener), חזה (ziener) en איש האלהים (man Gods). Met betrekking tot de חזה concludeert hij dat deze „should be understood as a prophet who was

Het lijkt het meest aannemelijk te veronderstellen dat de Kronist Asaf, Heman en Jeduthun bewust heel dicht bij koning David heeft willen plaatsen en daarvoor de term חוזה heeft gebruikt. Daarmee krijgt het ambt van zanger een hoge status. Tegelijk verwijst חוזה mijns inziens naar de taak die de zangers kregen: in de onmiddellijke nabijheid van de koning én van God (in de tempel) de woorden Gods vertolken richting vorst en volk, in dit geval op de manier van zang en muziek.

Het profeteren in 1 Kronieken 25 krijgt door bovenstaande twee teksten een nadere invulling: de zangers die voor Gods aangezicht musiceren, staan onder de directe leiding van degenen die als המלך חוזה dicht bij zowel de koning als God staan. Alleen de drie stamvaders heten חוזה המלך; voor alle zangers geldt echter dat ze zullen profeteren.[236]

V.1.3. Instelling zangdienst door David, profeten en zieners

Op een aantal plaatsen in Kronieken wordt een relatie gelegd tussen tempelmuziek en profetie doordat gezegd wordt dat de instelling van de tempelzang een gebod is van David, die gezien wordt als een profetische figuur, of van Gods profeten. De volgende teksten zijn van belang:

> **1 Kronieken 15,16**: Ook beval David aan de oversten der Levieten hun broeders, de zangers, op te stellen met muziekinstrumenten, harpen, citers, en cimbalen (...).
> **1 Kronieken 16,4.7**: En hij [David] stelde voor de ark des HEREN dienaren aan uit de Levieten: om den HERE, den God van Israël, te roemen, te loven en te prijzen. (...) Toen, op die dag droeg David voor de eerste maal Asaf en zijn broeders op, den HERE te loven:
> **2 Kronieken 8,12-15**: Toen bracht Salomo brandoffers aan den HERE (...), namelijk hetgeen naar het gebod (מצות) van Mozes (...) vastgesteld was, (...). Hij stelde naar de verordening (משפט) van zijn vader David (...) vast (...) de ambtsplichten voor de Levieten: te loven en te dienen in het bijzijn van de priesters (...), want zó was het gebod (מצות) van David, den man Gods (איש־האלהים). Zij weken niet af van het gebod (מצות) des konings betreffende (...) de Levieten, in geen enkel opzicht (...).
> **2 Kronieken 23,18**: Jojada droeg de gehele zorg voor het huis des HEREN op aan de Levietische priesters die David over het huis des HEREN verdeeld had om de brandoffers des HEREN te offeren, zoals voorgeschreven is in de wet (תורת) van Mozes, met vreugde en met gezang, naar de regeling (על ידי) van David.
> **2 Kronieken 29,25**: Hij [Hizkia] stelde de Levieten bij het huis des HEREN op, met cimbalen, harpen en citers overeenkomstig het gebod (מצות) van David en van Gad, des konings ziener (חוזה־המלך), en van de profeet (הנביא) Nathan, want het gebod (מצוה) was gegeven door de HERE, door bemiddeling van zijn profeten (ביד־נביאיו).
> **2 Kronieken 35,15**: En de zangers, de Asafieten, waren op hun post overeenkomstig het gebod (מצות) van David, Asaf, Heman en Jeduthun, den ziener (חוזה) des konings (...).

---

closely associated with the court and had a special role in recording the deeds of the king" (1995, 233). Als het gaat om de zangers, heeft de titel חוה volgens hem alleen betrekking op de drie vaders. Het is allerminst de bedoeling van de Kronist om alle zangers als profeten neer te zetten, hoewel hun muziek wel geïnspireerd is. Het drietal krijgt de titel חוה המלך, die echter geen equivalent van נביא is. Ze zijn „prophetically gifted to write the music for the temple cult. (...) The contexts in which the title chozeh is applied to Asaph, Heman and Jeduthun indicate that they were the royal musicians. Their music, as indicated by the use of the verb 'to prophecy' (נבח), was probably considered as inspired by the Chronicler and his contemporaries. We might call them 'inspired royal musicians'" (1995, 173).

[236] Vgl. Kleinig 1993, 149: „While their designation as the king's seers shows that they held some office in the royal court, 1 Chron. 25.1-6 asserts that they and all the musicians acted as prophets for the king in the worship at the temple." Volgens Then 1990, 246, wordt חוה in 2Kron.29,30 in samenhang met de psalmen gebruikt: het zou gaan om profetisch geïnspireerde psalmwijzen; ook zou in deze tekst de gehele cultusmuziek profetisch worden gemotiveerd.

Wat in deze teksten duidelijk wordt, is dat in heel Kronieken David gezien wordt als de grote initiator van de zangdienst bij de tempel. Niet alleen vervaardigde hij de muziekinstrumenten[237] en stelde hij tijdens zijn leven de zangers aan om bij de tabernakel de lofzang te verzorgen (de eerste twee tekstgedeelten), maar ook eeuwen later wordt hij met ere genoemd als degene die de tempelzang verordende. Het gebod (מצוה) van David blijft van kracht. Ja, zijn gebod wordt in de vierde en vijfde tekst hierboven direct naast het gebod en de wet van Mozes geplaatst.[238]

Daar komt bij dat David in het derde tekstgedeelte hierboven (2Kron.8,14) wordt aangeduid als man Gods (אִישׁ־הָאֱלֹהִים). Dat is uniek binnen Kronieken. De term, die veelvuldig voorkomt in het Oude Testament, wordt in Kronieken slechts zes keer gebruikt. Het betreft Mozes, David, Semaja en een anonieme figuur.[239] De Kronist heeft duidelijk een voorkeur voor de term נביא (profeet) als hij een profetische figuur wil aanduiden. Gaat het echter om Mozes, dan is אִישׁ־הָאֱלֹהִים een favoriete term. Het lijkt daarom niet toevallig dat David met dezelfde term wordt aangeduid: de Kronist trekt een vergelijking tussen Mozes en David. Zoals offers en feestdagen worden onderhouden naar het gebod van Mozes, zo is de tempelmuziek naar het gebod van David. (2Kron.8,13-14). Met de titel אִישׁ־הָאֱלֹהִים krijgt David dan ook een profetische rol toebedeeld.[240]

In het verlengde hiervan is het niet vreemd dat in de laatste twee tekstgedeelten hierboven David op één lijn wordt gesteld met Gad (de ziener), Nathan (de profeet) en Asaf, Heman en Jeduthun (de zieners) als het gaat om de verordening van de tempelmuziek. Het zijn de profeten die opdracht hebben gegeven voor de tempelmuziek. Sterker nog, zij bemiddelden daarbij Gods gebod (2Kron.29,25). Het is dan ook niet minder dan gehoorzaamheid aan God en Zijn profeten wanneer Hizkia (2Kron.29,25) en Josia (2Kron.35,15) na hun tempelreformatie de zangers opnieuw instrueren voor hun taak. Hoewel we nergens elders van enige bemoeienis van Nathan of Gad met de tempelmuziek lezen, is het voor de Kronist duidelijk dat de instelling van de tempelmuziek een profetische en dus goddelijke herkomst heeft. Daarmee is de muziekdienst volledig geautoriseerd en gelegitimeerd.[241]

---

[237] Zie hiervoor 1 Kron.23,5; 2Kron.7,6; 29,26.27. Vgl. 2Kron.9,11, waar het Salomo is die citers en harpen voor de zangers maakt.

[238] Zie hiervoor o.a. G. van Rongen, "Het Gebod van David", in idem, *Zijn ene Woord. Studies over de eenheid der Schriften Gods en de daaruit voortvloeiende eenheid van ons belijden en de schoonheid van het Gereformeerde Kerkboek*, Goes 1974, 101-108.

[239] In 1Kron.23,14; 2Kron.8,14; 11,2; 25,7.9; 30,16. Voor wat betreft David: alleen in Nehemia (12,24.36) komt deze benaming eveneens voor.

[240] Door heel Kronieken heen wordt David als profeet beschouwd. Het woord Gods geschiedt direct tot hem (1Kron.22,8vv.). Na de zonde van de volkstelling offert David als was hij Elia; vuur daalt neer van de hemel op het altaar (1Kron.21,26). Hij heeft dan ook bij zijn zalving tot koning de Geest gekregen (1Sam.16,13; vgl. 1Kron.11,3). Zie hiervoor o.a. V.P. Hamilton, art. "אִישׁ" in *NIDOTTE* 1, 388-390; Then 1990,58-70.138-142.205-213; Tournay 1991, 41-45; Schniedewind 1995, 46-51. Schniedewind: „The Chronicler does use 'man of God' in a prophetic role" (49). De term אִישׁ־הָאֱלֹהִים „is apparently mentioned in Chronicles to explain the privileged position of the Levites in the cult" (50). „So, 'man of God' can be applied to characters who function in prophetic roles" (51).

[241] Zo Williamson 1982, 358; Japhet 2003, 375-376. Zie vooral ook het artikel van J.W. Kleinig over "The Divine Institution of the Lord's Song in Chronicles" (=Kleinig 1992); vgl. Kleinig 1993, 30-39. Volgens Kleinig zag de Kronist zich voor het probleem gesteld dat de offerdienst wél door Mozes was verordend, maar de „choral service in Jerusalem" niet. De oplossing van de Kronieken-schrijver was dat hij „affirms the prophetic institution of the choral rite." Daar deze basis niet stevig genoeg was, kwam de Kronist volgens Kleinig daarnaast nog met „a theological rationale for it based on the exegesis of selected passages from the Pentateuch. While these passages do not explicitly mention choral music, they do give certain

David de man Gods, de profeten Nathan en Gad, en het drietal koninklijke zieners Asaf, Heman en Jeduthun hebben de tempelmuziek verordend. Het feit dat David, die nauw met de tempelmuziek verbonden is, als een profetische figuur wordt gezien, kan ertoe hebben bijgedragen dat de Kronist in 1 Kronieken 25 de taak van alle zangers met profeteren weergeeft. Dat de tempelmuziek op het gebod van Gods profeten teruggaat, kan eveneens aanleiding zijn geweest om de zangdienst profetisch te duiden. In de zieners Asaf, Heman en Jeduthun is de combinatie muziek en profetie belichaamd.[242]

V.1.4. Composities van David en ziener Asaf

De inhoud van wat de zangers zongen, blijft binnen Kronieken in veel gevallen onhelder. Soms wordt een deel van het gezongene echter geciteerd (bijv. in 1Kron.16,16-37; 2Kron.5,13; 7,6; 20,21). Wat we daar vinden, is voor een belangrijk deel terug te vinden in de Psalmen; of het betreft standaarduitdrukkingen, bijvoorbeeld: „Want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid." In één tekstgedeelte wordt er expliciet verwezen naar de inhoud van wat de zangers moeten zingen:

> **2 Kronieken 29,25.30**: Hij [Hizkia] stelde de Levieten bij het huis des HEREN op, met cimbalen, harpen en citers (...). Vervolgens bevalen koning Jehizkia en de oversten den Levieten, den HERE te loven met de woorden (דבר) van David en van den ziener (חזה) Asaf. En zij zongen de lofzang met vreugde, knielden en bogen zich neer.

Als Hizkia zijn reformatie van de tempeldienst gestalte geeft, stelt hij ook opnieuw de zangdienst in. De levieten moeten weer als vanouds aan het werk om, met hun instrumenten, God te loven. Dit moet concreet „met de woorden van David en van de ziener Asaf" gebeuren. De zinsnede "met de woorden" (בדברי) wordt niet eenduidig uitgelegd. Betekent het dat ze overeenkomstig de instructies van vers 25 moeten optreden? Moeten we misschien denken aan de manier van zingen van David en Asaf? Of gaat het hier om de inhoud van het gezongene?[243]

Voor het laatste is het meeste te zeggen. Het lijkt erop dat de Kronist hier verwijst naar een bepaalde verzameling liederen waarvan de levieten gebruik konden maken.[244] Deze teksten (psalmen?)

---

divine directives which, according to the Chronicler, were properly implemented only by the performance of the choral rite during the public burnt offering" (Kleinig 1992, 77). Vervolgens behandelt Kleinig Deut.10,8 (i.c.m. 18,5); Num.10,10 en 2Kron.23,18. Conclusie: De Kronist was ervan overtuigd dat de rituelen in de tempel alleen dan kracht hebben, als ze overeenkomen met de goddelijke wetgeving. De muziek vormde een aanzienlijk onderdeel van de tempeldienst. Hoewel niet verordend door Mozes, was ze door David ingesteld op instigatie van Gods profeten Nathan en Gad. Daarmee werden echter alsnog drie goddelijke opdrachten uit de wet vervuld: dat de priesters God moesten proclameren bij het altaar (Num.10,10), dat de levieten in Gods naam moesten dienen (Deut.10,8; 18,5) en dat het volk zich moest verheugen in Gods aanwezigheid. Zo was de „liturgical music divinely authorized and consistent with the pattern and purpose of the Lord (...)" (Kleinig 1992, 83).

[242] Een aantal auteurs verwijst voor de duiding van het profeteren in 1 Kronieken 25 specifiek naar de instelling van de muziek door profeten. Zie hiervoor Then 1990; Schniedewind 1995; Dirksen 1997; Mathys 2001; Dirksen 2003. Zie ook paragraaf II.4 ad D.

[243] Zo o.a. Curtis 1910, 468; Kleinig 1993, 68; vgl. Japhet 2003, 377.

[244] Vgl. Kleinig 1993, 68: De uitdrukking "in de woorden van" „authorizes the use of certain psalms for performance during worship. If there was no collection of psalms attributed to David and Asaph, this decree would have authorized the preparation of such an edition." Kleinigs gevolgtrekking dat dus de gezongen woorden het meest belangrijk waren voor de Kronist, is m.i. hieruit niet af te leiden. Volgens hem moesten de teksten slechts aan twee dingen voldoen: „the use of the

stonden dan op naam van David en Asaf. De laatste wordt hier als ziener aangeduid.[245] David en Asaf werden in de tijd van de Kronist gezien als degenen die aan de oorsprong van de tempelmuziek stonden. De liederen die ze maakten werden beschouwd als geïnspireerd, wat er weer voor gezorgd kan hebben dat ze profeet of ziener werden genoemd.[246]

Hoewel de bedoeling van 2 Kronieken 29,30 niet helemaal helder te krijgen is, lijkt in ieder geval duidelijk dat er verband is tussen David en de ziener Asaf én de inhoud van het psalmgezang. Deze constatering kan een verklaring zijn van het gebruik van het woord profeteren in 1 Kronieken 25: de Kronist doelt dan op de inhoud van het gezongene. De zangers moeten God loven en prijzen met gebruikmaking van liederen die als profetisch geïnspireerd worden beschouwd. Dat kan profeteren heten.[247]

V.1.5. Profetie, muziek en Geest

In één perikoop binnen Kronieken is er sprake van een levitische zanger die onder invloed staat van de Geest des HEREN (רוח יהוה). Het betreft de asafiet Jahaziël, die profetisch spreekt in oorlogstijd, waarna musicerende levieten een groot aandeel leveren bij het behalen van de overwinning.

> **2 Kronieken 20,14-15.17.19-22.26-28**: Toen kwam in het midden der gemeente de Geest des HEREN (רוח יהוה) op den Leviet Jahaziël, den zoon van Zecharja, den zoon van Benaja, den zoon van Jehiël, den zoon van Matthanja, uit de zonen van Asaf, en hij zeide: Luistert, geheel Juda en inwoners van Jeruzalem en koning Josafat! Zo zegt de HERE tot u: weest niet bevreesd en wordt niet verschrikt voor deze grote menigte, want het is geen strijd van u, maar van God. (...) weest niet bevreesd en wordt niet verschrikt; morgen moet gij tegen hen uittrekken, de HERE is met u. (...) En de Levieten, behorende tot de Kehathieten en de Korachieten, stonden op om den HERE, de God van Israël, met zeer krachtige stem te loven (הלל). Den volgenden morgen vroeg trokken zij uit naar de woestijn van Tekóa. En terwijl zij uittrokken, trad Josafat naar voren en zeide: Luistert naar mij, Juda en inwoners van Jeruzalem, gelooft in den HERE, uw God, en gij zult bevestigd worden, gelooft in zijn profeten (נביא) en gij zult voorspoedig zijn. Na het volk te hebben geraadpleegd, stelde hij mannen op, die den HERE een lied zongen en Hem loofden (הלל) in heiligen feestdos, terwijl zij voor de gewapenden uittrokken en zeiden: Looft (ידה) den HERE, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid. Op het ogenblik, dat zij den jubel en den lof aanhieven, liet de HERE de Ammonieten, de Moabieten en de lieden van het gebergte Seïr, die tegen Juda waren opgerukt, uit hinderlagen overvallen, en zij werden verslagen. (...) Op den vierden dag kwamen zij samen in het Dal der Lofprijzing (ברך): daar prezen (ברך) zij de HERE, hierom noemt men die plaats tot op heden Dal der Lofprijzing. Toen keerden al de mannen van Juda en van Jeruzalem om, met Josafat aan het hoofd, en gingen naar Jeruzalem terug met blijdschap, want de HERE had hen verblijd over hun vijanden. Zij kwamen te Jeruzalem, naar het huis des HEREN, met harpen, citers en trompetten.

---

holy name to announce the LORD's presence, and the basic pattern of proclamation by thanksgiving and praise. Within these parameters the singers composed the words of their songs to suit the occasion" (69).

[245] Zie paragraaf V.1.2.

[246] Zo bijv. Knoppers 2004, 859-60. De relatie tussen de inhoud van de psalmen en de zangers die profeten of zieners worden genoemd lijkt die van de kip en het ei te zijn: H. Gunkel stelt in zijn *The Psalms. A Form-Critical Introduction*, Philadelphia 1967, dat de psalmisten afkomstig zijn van de profeten. Velen volgen hem hierin. Anderzijds zeggen anderen dat psalmisten profeten worden genoemd omdat de inhoud van hun psalmen profetisch is. Zie bijv. Allen 1999, 445-446; Mazzinghi 2001, 765.

[247] Een aantal uitleggers wil inderdaad de terminologie van het profeteren in 1 Kronieken 25 op deze manier interpreteren. Zo bijv. Köberle 1899; Henry 1912; Rothstein 1927; Allen 1999; Mathys 2001; Mazzinghi 2001; Japhet 2002; Knoppers 2004. Zie ook paragraaf II.4 ad A.

Hoofdstuk 20 van 2 Kronieken heeft al voor veel discussie gezorgd.[248] Het gaat hier om een verhaal dat behoort tot het Sondergut van de Kronist.[249] Juda wordt belegerd door Moabieten en Ammonieten. Koning Josafat is bang en besluit de HERE te raadplegen. Na die verootmoediging door vorst en volk (vers 3-13), treedt plotseling de asafitische leviet Jahaziël naar voren die, terwijl de Geest des HEREN op hem is, profetisch begint te spreken: het volk en zijn koning moeten niet bevreesd zijn, maar vol vertrouwen op de vijand afgaan; het is Gods strijd (vers 14-17). In antwoord daarop aanbidden koning en onderdanen de HERE, waarop een groep levieten een luid gezang aanheft (vers 18-19). De volgende ochtend trekt het volk eropuit, aangemoedigd door Josafat: „Gelooft in de HERE en in Zijn profeten." Musicerende levieten gaan voorop; terwijl zij juichend voorttrekken, wordt de vijand verslagen. Juda hoeft slechts hun bezittingen buit te maken (vers 20-25). Op de vierde dag prijzen ze de HERE in het Dal van de Lofprijzing, waarna het teruggaat naar Jeruzalem, naar de tempel, onder grote blijdschap, met harpen, citers en trompetten (vers 26-30).

Sommigen hebben gewezen op parallellen met Exodus 14, waar eenzelfde woord klinkt als het volk bevreesd is voor Egypte: Vreest niet, het is Gods strijd (vers 13-18). Ook het lied van Israël na de overwinning (Ex.15,1-21) zou overeenkomen met het gezang in 2 Kronieken 20. In het laatste verhaal lijkt het intussen meer om een cultische handeling dan om een gevecht te gaan – hoewel het geheel zich buiten de tempel (de standplaats van de zangers) afspeelt. Zingende levieten, of het nu om het tempelkoor gaat of dat het 'gewone' levieten betrof[250], vormen de voorhoede. Zingend wordt de vijand verslagen: niet dat het gezang de vijand op de vlucht jaagt, maar door middel van het gezang laat men zien op God te vertrouwen, waarop God bevrijdend optreedt.[251]

Jahaziël is in deze geschiedenis een intrigerend figuur. Hiervoor en hierna lezen we niet meer van hem. De leviet uit het geslacht van Asaf, waarschijnlijk een zanger, behoort tot de vele figuren die in Kronieken plotseling een godswoord spreken. In dit geval wordt dat ingeleid met de vermelding dat de Geest des HEREN op hem kwam (היתה עליו רוח יהוה). Alleen van Azarja, de zoon van Oded (2Kron.15,1), wordt binnen Kronieken hetzelfde gezegd. Hoe we als gevolg van deze aanduiding Jahaziël moeten noemen, is moeilijk. Een echte profeet is hij niet, daarvoor is zijn optreden te incidenteel. Misschien is hij het beste te typeren als een geïnspireerde persoon met een profetische boodschap.[252]

---

[248] In het kader van dit onderzoek gaat het te ver dit allemaal weer te geven. Zie o.a. Micheel 1983, 50-53; Then 1990, 256-263; Tournay 1991, 40-41; Kleinig 1993, 170-180; Rooy 1994; Schniedewind 1995, 115-118.182-184; Steins 1995, 404-409; Schniedewind 1997; Hanspach 2000, 119-127; Beentjes 2001; Japhet 2003, 252-258.

[249] Het oorlogsverhaal van Josafat tegen de Moabieten in 2 Koningen 3 betreft een andere veldslag.

[250] De zangers die hier genoemd worden, zijn uit de kehathieten en de korachieten. Deze aanduiding van de zangers komen we niet vaak tegen in Kronieken. Zie voor kehathieten 1Kron.6,33.54; 9,32; 2Kron.34,12. Kehath is de tweede zoon van Levi (1Kron.6,1.2.16.18.22.38.61.66.70). Zie voor korachieten 1Kron.9,19.31. Zij zijn als musici bekend van de psalmopschriften: de Psalmen 42, 44-49, 84, 85, 87, 88 zijn van de korachieten. Korach is de kleinzoon van Kehath (1Kron.6,22.37; 9,19). Heman is uit het geslacht van Korach en Kehath (1Kron.6,33-38). Zie ook Japhet 2003, 255, die denkt dat de aanduiding korachietem hier door tekstcorruptie is ontstaan, omdat de korachieten in Kronieken vooral als poortwachters te boek staan (bijv. 1Kron.26,1).

[251] Zo Kleinig 1993, 178: „The power of praise lay in its connection with the prophetic word of God and in its proclamation of his holy name."

[252] Het gegeven dat de Geest op iemand komt, staat in het Oude Testament vaak in een militaire context (bijv. de richters). Het gaat dan om een goddelijke zalving voor het leiderschap. In veel gevallen is er geen link met profetie, soms wel (Saul,

Opvallend is dat de combinatie van Geest, profetie en muziek die in deze perikoop voorkomt, uniek is voor Kronieken. Het gaat weliswaar om een indirecte link –niet Jahaziël zingt–, desondanks ligt er enerzijds grote nadruk op het profetisch woord door de leviet en staat anderzijds het levitisch gezang centraal. De goddelijke toezegging gaat in de weg van het levitisch gezang in vervulling. Misschien is het waar dat Jahaziël en de musicerende profeten niet direct als profeten worden getekend, toch wordt de levitische muziek hier grote kracht en invloed toegekend.[253]

Het verhaal in 2 Kronieken 20 is uniek als het gaat om de combinatie van Geest, profetie en muziek: de Geest zorgt voor de profetie, en die heeft zang en muziek tot gevolg, waardoor Israël heil ontvangt. In feite is deze perikoop een illustratie van het profeteren van 1 Kronieken 25: niet alleen bij de eredienst in de tempel, maar ook in het 'gewone' leven (oorlogstijd) blijken het profetisch woord van een zanger en de muziek van de zangers van groot belang te zijn voor het hele volk. Daarom kan musiceren ook met profeteren worden aangeduid.

V.1.6. Uitwerking levitische muziek

Binnen Kronieken vinden we in één perikoop een nauwkeurige beschrijving van wat het effect is van het musiceren van de levitische zangers in de tempel.[254]

> **2 Kronieken 5,11-14**: Toen de priesters uit het heiligdom naar buiten traden (...) stonden al de Levietische zangers, Asaf, Heman, Jeduthun, hun zonen en hun broeders, met fijn linnen bekleed, ten Oosten van het altaar, met cimbalen, harpen en citers; bij hen waren honderd twintig priesters, die op de trompetten bliezen. Toen zij tezamen trompetten en eenstemmig een lied lieten horen, om den HERE te loven (הלל) en te prijzen (ידה), en de stem verhieven bij trompetten, cimbalen en andere muziekinstrumenten, en den HERE aldus prezen (הלל): Want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid – toen werd het huis, het huis des HEREN, vervuld met een wolk, zodat de priesters vanwege de wolk niet konden blijven staan om dienst te doen, want de heerlijkheid des HEREN (יהוה-כבוד) had het huis Gods vervuld.

We vinden in dit gedeelte een beschrijving van hoe Salomo de ark van God naar de nieuwe tempel brengt.[255] Opvallend is dat de Kronist in vergelijking met het parallelle gedeelte in Koningen

---

Bileam, Ezechiël). In Kronieken komt naast de formulering bij Azarja en Jahaziël de notie voor dat de Geest iemand vervult, die vervolgens profetisch spreekt: Amasai, een soldaat (1Kron.12,18), en Zacharia, een priesterzoon (2Kron.24,20). Vgl. Schniedewind 1995, 74: „The possession formulas in Chronicles are a convention used for the prophetic speeches of non-professional prophets." Volgens hem zet de Kronist deze „temporary prophets", die een claim van goddelijke autoriteit nodig hadden, naast de gewone profeten, die vanuit hun ambt met gezag spraken. „The Chronicler's intent in tracing Jahaziel's lineage back to Asaph is to legitimate his claim to divine inspiration, not to make Jahazieel a prophet" (117).

[253] Velen zien deze perikoop als kroongetuige van de these dat de pre-exilische cultusprofetie is voortgezet bij de post-exilische zangers (Mowinckel 1923; Gese 1963; Tournay 1991; zie de excurs na paragraaf II.4). Zie ook bijv. Micheels 1983, 53: „Das Ganze erweckt den Eindruck, daß der Chronist die Bedeutung der Sänger-Leviten herausstellen will. So kann nur vermutet werden, daß er mit der Charakterisierung Jachasiels als Levit (...) intendiert, auch die prophetische Funktion der levitische Sänger (...) zur Geltung zu bringen." Vgl. Then 1990, 262: „Als bekannt dürfte vorausgesetzt sein, daß die Asafiten nicht nur Sänger und Musikanten, sondern auch Propheten waren." Vgl. echter Hanspach 2000, 127: „2.Chr 20,14-17 zeigt, daß ein Sänger in dem Augenblick, da er als Prophet agiert, im Stile einer prophetischen Ansprache redet und eben nicht singt." Door de levieten in bepaalde opzichten een profetische functie toe te dichten, verleent de Kronist volgens hem de zangers een bijzondere waardigheid, „er macht aber nicht den Tempelgesang zur prophetischen Tätigkeit." Vgl. Schniedewind 1995, 184: „It is a mistake to emphasize too strongly the narrative significance of the phrase 'Believe in his prophets', and thereby assume that the Chronicler purposed to portray Jahaziel and the levitical singers as prophets."

[254] In feite is het gedeelte dat in de vorige paragraaf centraal stond, 2Kron.20,14-30, ook een voorbeeld van de uitwerking van de levitische muziek, zij het dat het daar niet om muziek in de tempel gaat.

(1Kon.8,1-11) eigen accenten legt: het Koningen-verhaal wordt aangevuld met een groot muzikaal vertoon, dat herinnert aan eerdere overplaatsingen van de ark in Kronieken.[256] Het lijkt er zelfs op dat het accent van deze perikoop ligt op de waarde van de muziek.[257]

Nadat de priesters de ark in het heilige der heiligen hebben gezet (vers 7-10), komen ze weer naar buiten. Daar staan al de zangers (de orden van Asaf, Heman en Jeduthun worden met name genoemd) met cimbalen, harpen en citers klaar, vergezeld van 120 priesters met trompetten.[258] Op het moment dat zij muziek maken en eenparig een lied aanheffen (onder andere het bekende refrein „Want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid"), wordt het huis des HEREN vervuld met een wolk, dat is: de heerlijkheid des HEREN (כבוד־יהוה) vervult de tempel.[259]

De Kronist legt dus een verband tussen het muzikaal vertoon door priesters en zangers en de komst van Gods heerlijkheid in de tempel. Op een bepaalde manier is Gods komst volgens de Kronist een antwoord op het musiceren. Sterker nog, het lijkt erop dat zang en muziek Gods aanwezigheid oproepen.[260] Daarmee schrijft de Kronist grote waarde toe aan de muziek als het gaat om de aanwezigheid van God bij Zijn volk. Het is niet onwaarschijnlijk dat de uitgebreide beschrijving van deze gebeurtenis onder andere ten doel heeft volgende generaties aan te sporen zich te vergewissen van Gods aanwezigheid door de lofzang gaande te houden.[261]

De uitgebreide beschrijving in 2 Kronieken 5 van de komst van Gods heerlijkheid in de weg dan wel als gevolg van de muzikale activiteiten van de levitische zangers (en de priesters), is van belang voor de interpretatie van het profeteren in 1 Kronieken 25. Het feit dat de tempelmuziek een bemiddelende functie kan hebben bij het komen van God tot Zijn volk, kan ertoe hebben bijgedragen dat de Kronist de werkzaamheden van de zangers in 1 Kronieken 25 aanduidt met het werkwoord profeteren. Waar

---

[255] Zie voor deze perikoop o.a. Williamson 1982, 214-216; Kleinig 1993, 157-170; Thompson 1994, 223-224; Japhet 2003, 72-73.

[256] Zie 1Kron.15-16, waar de ark door David naar Jeruzalem wordt gehaald; vgl. 1Kron.13,1-8, waar beschreven wordt hoe de ark uit Kirjath-Jearim wordt gehaald.

[257] Vgl. Kleinig 1993, 166: „In 2 Chron. 5.11-14 the Chronicler sketches out his theology of the choral service in a simple narrative."

[258] Volgens Japhet 2003, 72, zou uit 1Kron.15-16 duidelijk zijn dat iedere ploeg trompetters uit vijf priesters bestond. Hier zouden alle 24 afdelingen van priesters bij elkaar zijn. Vgl. echter Williamson 1982, 215, die stelt dat dit ongegrond is. Zie voor priesters met trompetten o.a. 1Kron.15,24.28; 16,6.42.

[259] De vervulling van de tempel herinnert aan Ex.40,34-35, waar de wolk de tent der samenkomst bedekt en de heerlijkheid des HEREN de tabernakel vervult (vgl. Ez.10,4; 43,4). In 2Kron.5 zijn wolk en heerlijkheid echter synoniem. Vgl. voor de wolk als teken van Gods aanwezigheid Ex.13 en Num.9. Volgens Japhet 2003, 73, zegt deze gedetailleerde beschrijving meer van de tijd van de Kronist dan van Salomo's tijd: „Diese exakte Beschreibung gibt vermutlich die dem Chronisten aus seiner eigenen Zeit vertraute Art und die kultische Stellung der Musik am Zweiten Tempel wieder."

[260] Zie met name Kleinig 1993, 157-170. Volgens hem is hier vooral het refrein („Want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid") essentieel: „The divine glory was evoked by the enunciation of the LORD's name and the proclamation of his virtues in sacred song. It was not produced by the music itself, however grand it may have been, but rather by the singing of the common refrain for thanksgiving by the whole choir with full musical accompaniment. This refrain was the most significant element in the performance of the choral service on that momentous occasion, for by it the LORD's glory was evoked" (165-66).

[261] Zie Thompson 1994, 224: „The Chronicler's expanded account places the Lord's filling the temple in the context of a great celebration of praise and affirmation of faith as if to encourage future generations of Israel to continue praising and worshiping God until his glory returns." Vgl. U.S. Leupold: „Here then lies the rationale for the hymn of praise to Yahweh. In a sense he himself is its author. He demands the *tehillah*. He needs it in order to maintain and make public his *kabod*. It is a reflection of his *kabod*. The song of praise is part and parcel of his epiphany" (geciteerd bij Kleinig 1993, 166-167).

profeteren omschreven kan worden als het bemiddelen van Gods boodschap aan vorst of volk[262], daar is het niet ondenkbaar dat het bemiddelen van Gods aanwezigheid eveneens met deze terminologie wordt aangeduid.

V.1.7. Tussenbalans

De zes invalshoeken van waaruit de visie van de Kronist op het thema muziek en profetie is weergegeven, kunnen als volgt worden samengevat:

Ad V.1.1 – De Kronist gebruikt het woord profeteren (נביא) in 1 Kronieken 25 naar alle waarschijnlijkheid als synoniem voor de begrippen loven (ידה) en prijzen (הלל). Hij wil met alle drie begrippen aangeven dat de zangers de taak hebben te bemiddelen tussen God en volk: ze dienen en prijzen God namens het volk én ze proclameren Gods naam aan het volk en bemiddelen aan de mensen Gods woord.

Ad V.1.2 – De drie stamvaders van de zangers, Asaf, Heman en Jeduthun, krijgen in Kronieken een profetische titel: חוזה המלך (ziener des konings). Dit drietal staat dicht bij de koning om als ziener Gods woorden te vertolken. Het feit dat de stamvaders zieners zijn, maakt dat het niet vreemd is dat in 1 Kronieken 25 van alle zangers gezegd wordt dat ze profeteren.

Ad V.1.3 – In Kronieken wordt de tempelmuziek gezien als verordend door David (die de profetische titel ”man Gods” krijgt), door Gods profeten, door de drie zangvaders (zieners), ja door God zelf. Waarschijnlijk heeft onder andere deze profetische en goddelijke herkomst van de zangdienst in de tempel ertoe geleid dat de taak van de zangers in 1 Kronieken 25 met profeteren wordt aangeduid.

Ad V.1.4 – Bij hun dienst moeten de zangers volgens de Kronist gebruikmaken van composities van David (man Gods) en van Asaf (ziener). Dat repertoire werd waarschijnlijk gezien als profetisch en geïnspireerd. Het is niet ondenkbaar dat de Kronist daarom het uitvoeren ervan als profeteren aanduidt.

Ad V.1.5 – Het unieke verhaal waarin profetie, muziek en Geest des HEREN in één adem worden genoemd (2Kron.20), is een illustratie van hoe het profeteren door de zangers in de praktijk geschiedde: een profetisch woord van een zanger, door de Geest gesproken, leidt tot muziek, waarop heil voor het volk volgt. Het is niet ondenkbaar dat het werk van de zangers daarom profeteren heet.

Ad V.1.6 – De levitische muziek speelt een grote rol bij het komen van God tot zijn volk, blijkens het verhaal van het overbrengen van de ark naar de tempel (2Kron.5). Gezien het feit dat de essentie van profeteren het bemiddelen van Gods woord aan mensen is, kan het gegeven dat muziek Gods aanwezigheid bemiddelt een verklaring zijn voor de aanduiding profeteren als het gaat om het werk van de zangers.

[262] Zie paragraaf V.1.1.

Proberen we de visie van de Kronist ten aanzien van muziek en profetie op noemer te brengen, dan gaat het daarin vooral om twee dingen:

1. Tempelmuziek en profetie zijn nauw aan elkaar verbonden omdat a) profeten en profetische figuren aan de oorsprong ervan staan; b) de te zingen muziek afkomstig is van profetische figuren (en daarom zelf ook profetisch is?); c) de dienst wordt uitgevoerd door mensen die een profetische titel dragen.
2. Tempelmuziek wordt met profeteren aangeduid omdat deze als intermediair tussen God en volk functioneert, zodat het volk God dient door middel van de dienst van de zangers en God met het volk communiceert en tot hen komt door middel van de muziek.

Daarmee heeft de tempelmuziek in de visie van de Kronist een goddelijke oorsprong en wordt haar een bijna goddelijke kracht toegedicht. Een grotere waardering van de (tempel)muziek is schier ondenkbaar.

V.2. Profetie en muziek buiten Kronieken

Het bijbelboek Kronieken staat niet op zichzelf. Enerzijds maakt het deel uit van het Oude Testament als geheel, anderzijds lopen er lijnen naar het Nieuwe Testament en de vroegjoodse literatuur. Nu helder is geworden hoe we het profeteren in 1 Kronieken 25 binnen het geheel van het Kronieken hebben te interpreteren, is het goed in het kort na te gaan in hoeverre Kronieken hiermee overeenstemt met of juist afwijkt van de genoemde bronnen.[263] Daarom volgt hier, bij wijze van illustratie, een weergave van enkele relevante teksten uit het Oude Testament (V.2.1), het Nieuwe Testament (V.2.2) en de vroegjoodse literatuur (V.2.3) waarin het thema muziek en profetie voorkomt.[264]

V.2.1. Oude Testament

Het Oude Testament –in de Hebreeuwse Bijbel ingedeeld in Pentateuch (Genesis-Deuteronomium), Profeten (de historische boeken Jozua-Koningen en de zogenaamde schriftprofeten, Jesaja-Maleachi) en Geschriften (Psalmen-Kronieken)– bevat een aantal gedeelten waar profetie en muziek samengaan.

In de *Pentateuch* komt een aantal keer voor dat profetische figuren zingen of in combinatie met muziekinstrumenten profetisch optreden:

[263] Zie bijv. Knoppers 2004, 848: „In rabbinic (...) and early Christian sources (...) the link between prophecy and song is well-established. The Targum to Chronicles repeatedly associates the singers' words with prophecy (...)." Zie ook Kleinig 1993, 184: „While the interpretation of the choral music in 1 Chron. 25.1-6 as a kind of ritualized prophecy is without parallel in the literature of the Old Testament, it does crop up in the New Testament as well as later Jewish literature. (...) Further research could therefore investigate whether these later writers were influenced by Chronicles or not, and why they equated some kinds of praise with prophetic utterances."

[264] Het valt buiten het bestek van deze scriptie de weergegeven bijbelteksten en gedeelten uit de joodse literatuur te exegetiseren. Ik volsta met de weergave ervan en een enkele opmerking erover.

> **Exodus 15,1.20-21**: Toen zong (שִׁיר) Mozes met de Israëlieten den HERE dit lied (שִׁיר) en zij zeiden: Ik wil den HERE zingen (שִׁיר) (...). (...) Toen nam Mirjam, de profetes (נביאה), de zuster van Aäron, de tamboerijn in haar hand, en alle vrouwen gingen achter haar aan met tamboerijnen en in reidansen. En Mirjam zong hun ten antwoord: Zingt (שִׁיר) den HERE (...).
> **Deuteronomium 31,30; 33,1; 34,5,10**: Toen sprak Mozes de woorden van dit lied (הַשִּׁירָה) ten einde toe. (...) Dit is de zegen waarmede Mozes, de man Gods (אִישׁ הָאֱלֹהִים), de Israëlieten vóór zijn sterven gezegend heeft. (...) Toen stierf Mozes, de knecht des HEREN (עֶבֶד־יהוה). (...) Zoals Mozes, dien de HERE gekend heeft van aangezicht tot aangezicht, is er in Israël geen profeet (נביא) meer opgestaan (...).

Mozes wordt in deze gedeelten gezien als een profeet, een man Gods en knecht des HEREN: profetische titels. Onder andere in het lied spreekt hij zijn boodschap uit. Van Mirjam, de zus van Mozes, wordt expliciet gezegd dat ze een profetes is. Zij gaat de vrouwen voor in het lofzingen voor de Here, waarbij ze gebruikmaakt van een aantal instrumenten.

Ook in de *Profeten* komen we een aantal profetische personen tegen die met gebruikmaking van muziek Gods lof zingen of hun boodschap overbrengen:

> **Richteren 4,4; 5,1.12**: De profetes (אִשָּׁה נביאה) Debora, de vrouw van Lappidoth, richtte destijds Israël; (...) Op dien dag zongen (שִׁיר) Debora en Barak, de zoon van Ahinóam, dit lied: (...) Waak op, waak op, Debora! waak op, waak op, zing een lied (דַּבְּרִי־שִׁיר)!
> **1 Samuël 10,5.6.10**: (...) Zodra gij [Saul] daar de stad ingaat, zult gij een schare profeten (נבא) tegenkomen, die van de hoogte afdalen vóór hen uit harpen, tamboerijnen, fluiten en citers; zelf zullen zij in geestvervoering zijn (נבא). Dan zal de Geest des HEREN (רוּחַ יהוה) u aangrijpen; gij zult met hen in geestvervoering geraken (נבא) en tot een ander mens worden. (...) Toen zij daar te Gibea kwamen, zie, een schare profeten (נבא) trad hem tegemoet; de Geest Gods (רוּחַ אֱלֹהִים) greep hem aan en hij geraakte onder hen in geestvervoering (נבא). En allen die hem van vroeger kenden, zagen hoe hij met de profeten profeteerde (נבא) (...).
> **2 Samuël 22,1**: David sprak tot den HERE de woorden van dit lied (שִׁיר) (...).
> **2 Samuël 23,1-3**: „Dit zijn de laatste woorden van David: Spreuk (נאם) van David, den zoon van Isaï, en spreuk (נאם) van den man die hooggeplaatst is, den gezalfde (מְשִׁיחַ) van Jakobs God, den liefelijke (נעים) in Israëls lofzangen (זמר). De Geest des HEREN (רוּחַ יהוה) spreekt door mij, zijn woord is op mijn tong; Israëls God spreekt, Israëls Rots zegt tot mij: (...)."
> **2 Koningen 3,11-12.14-16**: Maar Josafat vroeg: Is hier geen profeet des HEREN (נביא ליהוה) om door hem den HERE te raadplegen? Toen antwoordde een van de dienaren van de koning van Israël en zeide: Hier is Elisa (...). En Josafat zeide: Bij hem is het woord des HEREN (דבר־יהוה). (...) Toen zeide Elisa: (...) Nu dan, haalt mij een citerspeler (מנגן). En het geschiedde, toen de citerspeler speelde (נגן), dat de hand des HEREN op hem kwam. En hij zeide: Zo zegt de HERE: (...).

Debora, die expliciet aangeduid wordt als profetes, zingt haar lied na de overwinning op de vijand. Ten tijde van Saul bestaan er groepen profeten die, naar het lijkt, door middel van muziek en instrumenten in geestesvervoering raken. Als Saul eveneens in geestesvervoering raakt, is dat door de Geest van de HERE die hem aangrijpt.[265] David wordt in bovenstaande beschrijving allereerst getekend als een zanger die zijn lied zingt. Het betreft Psalm 18. Vergelijken we 2 Samuël 22,1 met Psalm 18,1, dan staat in het laatste gedeelte een opmerkelijke toevoeging: „Van den knecht des HEREN (עבד יהוה), van David, die tot den HERE de woorden van dit lied sprak (...)." David als knecht des HEREN sluit aan bij 2 Samuël 23, waar hij als een profetische, charismatische figuur wordt neergezet. De profetische termen buitelen hier over elkaar heen: spreuk, gezalfde, spreken door de Geest des HEEREN. In de figuur van David komen de zang, de profeet en de inspiratie door de Geest

[265] Vgl. voor profeten in geestesvervoering 1Sam.19,20-24.

samen. Het laatste vers hierboven laat zien hoe de HERE door middel van de muziek over de profeet Elisa komt, waarna deze Gods woord tot koning Josafat kan spreken.

Als het om de *Geschriften* gaat, zijn vooral de boeken Ezra en Nehemia van belang.[266] Deze ademen dezelfde sfeer als Kronieken.[267] Ook met betrekking tot de tempelmuziek komen veel zaken overeen met wat Kronieken biedt. Gaat het om het thema muziek en profetie, dan zijn de volgende teksten van belang.

> **Ezra 3,10-11**: Toen nu de bouwlieden het fundament van den tempel des HEREN legden, stelden zij de priesters op, gekleed in ambtsgewaad, met trompetten, en de Levieten, de zonen van Asaf, met cimbalen, om den HERE te loven (הלל) naar de aanwijzing (על-ידי) van David, den koning van Israël. Zij zongen beurtzangen van lof (הלל) en prijs (ידה) aan den HERE: want Hij is goed, want zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid over Israël. En al het volk juichte met groot gejuich en loofde (הלל) den HERE, omdat het fundament van het huis des HEREN gelegd was.
> **Nehemia 12,24-25**: De hoofden der Levieten waren: (...); hun broeders, die tegenover hen stonden, om (...) overeenkomstig het gebod (במצות) van David, den man Gods (איש-האלהים), lof (הלל) en prijs (ידה) aan te heffen, waren: Mattanja, Bakbukja en Obadja. (...).
> **Nehemia 12,27.31.35.36**: Bij de inwijding van Jeruzalems muur riep men de Levieten uit al hun woonplaatsen op en deed hen naar Jeruzalem komen, om de feestelijke inwijding te verrichten, met lofzangen (ידה) en liederen (שיר) bij cimbalen, harpen en citers. (...) Toen liet ik [Nehemia] de oversten van Juda de muur beklimmen en stelde twee grote zangkoren op om in optocht voort te trekken (...); (...) en van de priesterzonen, met trompetten: (...); en zijn broeders: (...), met de muziekinstrumenten van David, den man Gods (איש-האלהים).
> **Nehemia 12,44-46**: (...); want Juda verheugde zich over de dienstdoende priesters en Levieten. Zij droegen immers zorg voor de dienst van hun God en voor de reinigingen; evenzo de zangers (...), overeenkomstig het gebod (כמצות) van David en zijn zoon Salomo. Want in de dagen van David en Asaf, in de tijd van weleer, ligt de oorsprong van de zangers, van het loflied (שיר-תהלה) en de lofzangen (ידה) aan God.

Een aantal zaken valt op. Ook in Ezra/Nehemia is David de grote initiator van de tempelmuziek: naar zijn aanwijzing en overeenkomstig zijn gebod moeten de zangers ten tijde van Ezra en Nehemia weer hun functie waarnemen. David heet niet alleen koning van Israël, maar ook man Gods (איש-האלהים), een profetische titel.[268] De muziekinstrumenten worden gezien als gemaakt door deze man Gods. In het laatste gedeelte geldt ook Salomo als degene die de muziekdienst verordende. Asaf wordt daarbij genoemd als referentiepunt als het gaat om de oorsprong van de tempelmuziek, terwijl Heman en Jeduthun nagenoeg ontbreken in deze bijbelboeken.[269] De taak van de zangers wordt, evenals in Kronieken, weergegeven met de werkwoorden loven (הלל) en prijzen (ירה).

Samenvattend komt ook buiten Kronieken in het Oude Testament de combinatie muziek en profetie voor. Het betreft enerzijds grote mannen die als profetische figuren worden getekend en die hun boodschap (soms) door middel van het lied uiten (Mozes, David). Anderzijds zijn er profetische figuren die incidenteel met gebruikmaking van muziek hun boodschap uiten (Mirjam, Deborah, Elisa). Daarnaast komt eenmalig het verschijnsel van de profetengroep voor die de staat van geestes-

[266] Hoewel het in de Psalmen veelvuldig over zingen, loven en prijzen gaat, is er nergens een directe relatie met de profetie, of het zou Ps.18,1 moeten zijn (zie boven).
[267] Zie voor de verhouding van Ezra/Nehemia tot Kronieken paragraaf II.1.
[268] Zie paragraaf V.1.3.
[269] Alleen in Neh.11,17 wordt een nazaat van Jeduthun genoemd.

vervoering bereikt met behulp van de muziek. Soms is er naast profetie en muziek sprake van de Geest of de hand des HEREN die ervoor zorgt dat mensen profetisch gaan musiceren. Vooral Ezra/Nehemia schetst eenzelfde beeld van de tempelzangers als Kronieken. David de man Gods is daar degene die profetie en muziek verbindt.[270]

V.2.2. Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament komen we als het gaat om de combinatie muziek en profetie drie lijnen tegen die voor ons onderzoek van belang zijn.[271]

Een aantal keer is er sprake van iemand die door de Geest van God wordt vervuld dan wel aangespoord om te profeteren, en die vervolgens een lied gaat zingen. Het betreft de zogenaamde voorchristelijke zangers/zangeressen Elisabeth, Zacharias, Simeon en Anna in Lukas 1 en 2:

> **Lukas 1,41-42**: En toen Elisabeth den groet van Maria hoorde, geschiedde het, dat het kind opsprong in haar schoor, en Elisabeth werd vervuld (επλησθη) met den heiligen Geest (πνευματος αγιου). En zij riep uit (ανεφωνησεν) met luider stem (κραυγη μεγαλη) en sprak: Gezegend (ευλογημενη) zijt gij (...).
> **Lukas 1,67-68**: En zijn [Johannes'] vader Zacharias werd vervuld (επλησθη) met den heiligen Geest (πνευματος αγιου) en profeteerde (επροφητευσεν), zeggende: Geloofd (ευλογητος) zij de Here, de God van Israël (...).
> **Lukas 2,25-29.34**: En zie, er was een man te Jeruzalem, wiens naam was Simeon (...), en de heilige Geest was op hem (πνευμα ην αγιον επ' αυτον). En hem was door den heiligen Geest (υπο του πνευματος) een godsspraak gegeven (κεχρηματισμενον) dat (...). En hij kwam door den Geest (εν τω πνευματι) in den tempel. (...) en hij loofde (ευλογησεν) God en zeide: Nu laat Gij (...). En Simeon zegende (ευλογησεν) hen (...).
> **Lukas 2,36.38**: Ook was daar Anna, een profetes (προφητις) (...). En zij kwam op datzelfde ogenblik daarbij staan, en zij loofde mede (ανθωμολογειτο) God en sprak over Hem (...).

Uit deze teksten wordt duidelijk dat het profeteren (behalve bij Anna) wordt verbonden aan het vervuld worden met de Geest. Het kan zowel bij vrouwen als bij mannen voorkomen. Een lied, of een lofrede op verhoogde toon, is het gevolg. Het gaat in alle gevallen om incidentele gebeurtenissen. Hierbij moet niet uit het oog verloren worden dat het in deze vier gevallen gaat om een uniek moment in de heilsgeschiedenis: 'oudtestamentische' vromen dienen als getuige van de geboorte van de Messias.

Een tweede lijn is de verwijzing naar psalmdichters als naar door de Geest geïnspireerde mensen, die ook als profeet kunnen worden aangeduid:

> **Matthéüs 13,34-35**: Dit alles zeide Jezus in gelijkenissen (...), opdat vervuld zou worden het woord, gesproken door den profeet (του προφητου), toen hij zeide: Ik zal mijn mond open doen met gelijkenissen, Ik zal verkondigen wat sinds de grondlegging der wereld verborgen gebleven is.
> **Matthéüs 22,43-44**: Hij [Jezus] zeide tot hen [de farizeeën]: Hoe kan David Hem dan door den Geest (εν πνευματι) zijn Here noemen, als hij zegt: De Here heeft gezegd tot mijn Here (...).
> **Handelingen 1,15-16.20**: (...) [Petrus] sprak: Mannen broeders, het schriftwoord moest in vervulling gaan, dat de Heilige Geest (το πνευμα το αγιον) voorheen bij monde van David gesproken heeft (...).

[270] Zie over David als profeet in het Oude Testament o.a. Then 1990, 190-213, die concludeert dat David op verschillende plaatsen in het Oude Testament als profeet wordt geschetst. „Prophetie meint in diesen Belegen die göttliche Inspiration, die zu prophetischer Rede, Dichtung und Gesang befähigt oder Dichtung und Gesang autorisiert" (213).
[271] Voor een uitgebreide uiteenzetting over profeten en profetendom in het Nieuwe Testament verwijs ik naar het artikel "προφητης" in *TWNT* VI, 829-858.

> Want er staat geschreven in het boek der Psalmen: Zijn plaats worde woest (...), en: Een ander neme het opzicht dat hij had.
> **Handelingen 2,25.30-31**: Want David zegt van Hem [Jezus]: (...). Daar hij [David] nu een profeet (προφητης) was (...), heeft hij in de toekomst gezien (προιδων) en gesproken van de opstanding van den Christus (...).

In het eerste gedeelte citeert Jezus uit Psalm 78,2: een leerdicht van Asaf. Het tweede gedeelte[272] verwijst naar Psalm 110,1: een psalm van David. In het derde vers legt Petrus de link naar Psalm 69,26 (van David) en Psalm 109,8 (eveneens van David). In het vierde gedeelte citeert Petrus uit Psalm 16,8-11: een kleinood van David. Blijkbaar worden in de nieuwtestamentische tijd de auteurs van de psalmen (Asaf en David) als profeet gezien. Tevens worden psalmwoorden gezien als gesproken door de Geest.[273]

De derde lijn betreft de twee teksten in Paulus' brieven aan Efeze en Kolosse over het zingen in de gemeente:

> **Efeze 5,18-20**: (...) wordt vervuld (πληρουσθε) met den Geest (εν πνευματι), en spreekt (λαλουντες) onder elkander in psalmen (ψαλμοις), lofzangen (υμνοις) en geestelijke liederen (ωδαις πνευματικαις), en zingt (αδοντες) en jubelt (ψαλλοντες) den Here van harte, dankt (ευχαριστουντες) te allen tijde (...).
> **Kolossensen 3,16**: Het woord van Christus (ο λογος του Χριστου) wone (ενοικειτω) rijkelijk (πλουσιως) in u, zodat gij in alle wijsheid elkander leert en terechtwijst en met psalmen (ψαλμοις), lofzangen (υμνοις) en geestelijke liederen (ωδαις πνευματικαις) zingende, Gode dank brengt in uw harten.

Hoewel hier het begrip profeteren ontbreekt, is er in de eerste tekst wel een nauw verband tussen het vervuld worden met de Geest en het spreken onder elkaar in liederen. De tweede tekst zegt dat het woord van Christus in de gemeente moet wonen, zodat de leden elkaar kunnen leren met liederen. Is "woord van Christus" hier een synoniem van "de Geest"? In ieder geval brengt het vervuld worden met de Geest (wat elders in het Nieuwe Testament profetie voorbrengt[274]) tot het musiceren binnen de gemeente, óf leidt het musiceren tot het vervuld worden met de Geest. De uitdrukking "geestelijke liederen" zou bedoeld kunnen zijn als verwijzing naar de liederen van door de Geest geïnspireerde dichters (onder wie David en Asaf).[275]

Samenvattend liggen in het Nieuwe Testament profetie, muziek en Geest heel dicht bij elkaar. Mensen gaan, door de Geest aangevuurd, profeteren door middel van het lied. Ten tijde van het Nieuwe Testament worden de auteurs van de psalmen (Asaf en David) gezien als profeten, wat voortkomt uit de gedachte dat de dichters door de Heilige Geest hun liederen maakten. De zang van de gemeente wordt gezien als iets dat voortkomt uit de vervulling met de Geest.

Naarmate we verder komen in het Nieuwe Testament, lijkt er wel iets te veranderen. Zijn er voor Christus' geboorte de 'profeten' die een lofzang zingen ter gelegenheid van het grote heilsfeit van de

---

[272] Vgl. de parallelle plaatsen Mark.12,35-37 en Luk.20,41-44.
[273] Zie voor David als profeet in het Nieuwe Testament o.a. Then 1990, 218-224.
[274] Zie voor de combinatie Geest en profeteren in het Nieuwe Testament o.a. Hand.2,17-18; 1Kor.12,10.28-29; 14,1-25. Vgl. Hand.10,45-46 i.c.m. Hand.19,6: de Geest ontvangen betekent God groot maken (μεγαλυνω); de Geest ontvangen leidt ook tot profeteren (προφητευω).
[275] Het is hier niet de plaats deze teksten uitgebreid te exegetiseren. Zie voor Efeze 5: F.W. Grosheide, *De brief van Paulus aan de Efeziërs* (CNT), Kampen 1960, 83-84; L. Floor, *Efeziërs. Eén in Christus* (CNT), Kampen 1995, 183-186. Zie voor Kolossensen 3: H. Ridderbos, *Aan de Kolossenzen*, Kampen 1960, 220-223.

geboorte van Jezus, na diens heengaan woont de Geest in de gemeente en lijkt de incidentele profetie plaatsgemaakt te hebben voor de structurele zang van de gemeente, die echter nog steeds gevolg is van het vervuld worden van de Geest. Waar het zingen door de Geest profeteren heet (eerste lijn) en de dichters van de psalmen als profeten worden gezien (tweede lijn), daar lijkt het zingen van de gemeente door de Geest (derde lijn) inhoudelijk dicht te komen bij het profeteren zoals we dat in Kronieken tegenkomen.

V.2.3. Vroegjoodse literatuur

Ook in de vroegjoodse literatuur –die voor een deel geldt als verbindingsschakel tussen Oude en Nieuwe Testament (LXX, Qumran, Apocriefen), voor een deel ook de ontwikkeling in het jodendom na de tijd van het Nieuwe Testament weerspiegelt (targoem, midrasj, talmoed)– komen we hier en daar passages tegen die licht werpen op de vraag hoe men tegen de tempelzangers aankeek en ook op de vraag hoe men de combinatie van muziek en profetie interpreteerde. Aan de hand van een aantal tekstgedeelten uit de LXX (V.2.3.1), de Qumran-rollen (V.2.3.2), de Apocriefen (V.2.3.3), de targoem op Kronieken en op de Psalmen (V.2.3.4) en de midrasj en talmoed (V.2.3.5) krijgen we enig zicht op de vroegjoodse visie op genoemde thematiek.[276]

V.2.3.1. LXX

In de LXX[277] vinden we bij de Kronieken-teksten die voor ons onderzoek van belang bleken, weinig opzienbarends. Eén ding valt op: het woord profeet (נביא) wordt in de LXX doorgaans met προφητης vertaald; in Kronieken wordt datzelfde προφητης ook vaak gebruikt voor andere profetische terminologie, zoals חזה (ziener).[278] Twee teksten die voor dit onderzoek van belang zijn, laten dat onder andere zien. In beide gevallen is het woord ziener (חזה) weergegeven met profeet (προφητης):

> **2 Kronieken 29,30**: En koning Hizkia en de oversten zeiden tegen de levieten dat ze liederen moesten zingen voor de Here met de woorden van David en Asaf, de profeet (ασαφ του προφητου); en zij zingen (...).
> **2 Kronieken 35,15**: En de zangers, de zonen van Asaf, waren op hun plaats naar het gebod van David en Asaf en Heman en Jeduthun, de profeten van de koning (οι προφηται του βασιλεως) (...).

---

[276] Uiteraard betreft het hier een selectie uit de vroegjoodse literatuur, terwijl het begrip vroegjoods ook breed genomen moet worden: vooral de joodse targoem, talmoed en midrasj zijn moeilijk te dateren; de afsluting van dergelijke bronnen kan soms vele eeuwen n.Chr. geweest zijn.

[277] De LXX betreft de Griekse vertaling van het Oude Testament voor waarschijnlijk de Egyptische joden. De vertaling wordt tussen de 3e en de 1e eeuw v.Chr. gedateerd. Zie o.a. E. Tov, "Tekstgetuigen en tekstgeschiedenis van het Oude en Nieuwe Testament", in A.S. van der Woude e.a. (red.), *Bijbels Handboek I. De wereld van de Bijbel*, Kampen 1981, 240-246. Zie voor het thema profetie in de LXX: H.-P. Müller, art. "נביא" in *TWAT* V, 162-163; art. "προφητης" in *TWNT*, VI, 812-813; Then 1990, 170-188. Zie ook L.C. Allen, *The Greek Chronicles. The Relation of the Septuagint of I and II Chronicles to the Massoretic Text (I: The Translator's Craft, II: Textual Criticism)* (VTSup 25/27), Leiden 1974.

[278] Het werkwoord profeteren (נבא) wordt in de nifal en hitpa'el vertaald met προφητευειν. Opvallend is dat alleen in 1Kron.25,1.3 נביא wordt vertaald met respectievelijk αποφθεγγεσθαι (met bezieling spreken, klinken) en ανακρουεσθαι (in de snaren grijpen, beginnen te zingen). Zie *TWNT* VI, 812-13.

Of hierin een bepaalde tendens van 'profetisering' van musici zichtbaar is, is twijfelachtig.[279]

V.2.3.2. Qumran

In de rollen van Qumran[280] is ten minste één passage te vinden die voor ons onderzoek van belang is. In de Psalmenrol luidt het als commentaar op 2 Samuël 23[281]:

> **11QPs 27**: Und David, der Sohn Isais war weise und licht, wie das Licht der Sonne, ein Dichter, voll Einsicht und volkommen in all seinen Wegen, vor Got und den Menschen.
> Und der Herr gab ihm einen einsichtsvollen und lichten Geist, so schrieb er 3600 Psalmen.
> Und Lieder, die vor dem Altar zu singen über dem Tamid-Opfer, für jeden Tag, für alle Tage des Jahres, 364.
> Und für die Sabbatopfer 52 Lieder. Und für die Opfer der Neumonde und alle Festzeiten, für den Versöhnungstag, 30 Lieder.
> So waren alle seine Lieder, die er sang 446.
> Und die Lieder, zu spielen über den Geschädigten, 4.
> So waren es zusammen 405.
> Alle diese sprach er in der Prophetie, wie es ihm von vor dem Höchsten gegeben wurde.

Een grote hoeveelheid psalmen en liederen, voor allerlei speciale gelegenheden, wordt hier aan David toegeschreven. Daarbij wordt expliciet vermeld dat de Here hem daarvoor verlichtte en een geest van inzicht schonk. Hoewel hier niet per se de Heilige Geest bedoeld is, gaat het er wel om dat het God is die ervoor zorgt dat David de liederen maakte. Dit wordt aan het slot van deze passage uitdrukkelijk profetie genoemd: hij sprak de liederen in de profetie die hem door de Allerhoogste werd gegeven. Het maken van liederen door de kracht van God wordt dus als profetie gezien.[282]

V.2.3.3. Apocriefen

In de Apocriefen[283] speelt het thema muziek en profetie geen rol. Wat wel opvalt, is dat de tempelzangers als „heilige zangers" worden aangeduid (zie bijv. 3Ezr.1,15; 5,27.46; 8,5.24; 9,24). In 1 Makkabeeën 4 lezen we iets over de instrumenten die worden gebruikt. Het hoofdstuk beschrijft hoe Judas de Makkabeeër Jeruzalem bevrijdt en de eredienst in de tempel weer herstelt, waarbij het nieuwe altaar weer wordt „ingewijd, met gezangen, en citers, en harpen, en met cymbalen" (54). De figuur

---

[279] Volgens Schniedewind 1995, 177-178.187, geeft deze wijziging aan dat de LXX de profeet ziet als iemand die „is making musical sounds"; de titel ziener (חזה) zou geïnterpreteerd zijn als een muzikale taak: de muzikant van de koning.
[280] De gemeenschap van Qumran wordt gedateerd tussen ongeveer 150 v.Chr. en 68 n.Chr., hoewel de oudste rollen waarschijnlijk vóór die tijd zijn geschreven. Zie E. Tov, "Tekstgetuigen en tekstgeschiedenis van het Oude en Nieuwe Testament", in A.S. van der Woude e.a. (red.), *Bijbels Handboek I. De wereld van de Bijbel*, Kampen 1981, 230-233.
[281] Geciteerd bij Grözinger 1982, 104.
[282] Zie Then 1990, 214-217, die stelt dat David in de Qumran-rollen als profeet wordt gezien: „In 11QPs XXVII setzt sich die Einschätzung Davids als Prophet fort" (217). Vgl. Hanspach 2000, 179-181: „Es bleibt festzustellen, daß es noch ausführlicher Untersuchungen bedarf, um das Verständnis der Prophetie in den Schriften von Qumran systematisch zu erhellen" (181). Volgens Schniedewind 1995, 241-249, was de profetie bij Qumran gericht op de studie van de profeten. „Prophecy was thus no longer an enterprise which could be done independently of the Scriptures, but was an interpretation and elaboration of Scripture" (243). Mannen als Azarja en Jahaziël uit Kronieken („inspired messengers"), „become the forerunners of the inspired text interpreter at Qumran" (245).
[283] De apocriefen zijn die boeken die niet tot de bijbelse canon worden gerekend. Hier citeer ik ze in de Statenvertaling.

van David speelt in Jezus Sirach een rol bij zijn lofprijzing van de „heerlijke mannen." David is één van hen. Ook de instelling van de zangers wordt aan hem toegeschreven:

> **Jezus Sirach 44,1.4.6**: Laat ons nu de heerlijke mannen [o.a. David] prijzen, en onze vaderen van geslachten. (...) Die raad gaven met verstand, en verkondigd hebben van profetieën. (...) Wijze redenen zijn geweest in hun onderwijzing, en zij zochten liefelijke gezangen uit van muziek, en verhaalden beschreven gedichten.
> **Jezus Sirach 47,10-11**: Uit geheel zijn hart zong hij [David] lofzangen, en had degene lief die hem gemaakt had. En heeft zangers ingesteld voor het altaar, om uit zijn geluid een zoete toon te maken, en dagelijks God te prijzen met hun gezangen, Hij heeft op de feesten ingesteld dingen die wel staan, en de bestemde tijden volkomen versierd, opdat zij zouden prij zen zijn heilige naam, en van des morgens vroeg aan zijn heiligdom weerklank zouden doen geven.

De Apocriefen vertellen ons niets over de combinatie muziek en profetie. Wel wordt David, die direct aan de tempelzangers wordt gekoppeld, gezien als een groot figuur.[284]

V.2.3.4. Targoem

In de targoem, de Aramese vertaling van Hebreeuwse bijbelteksten[285], komen we veelvuldig passages tegen die erop wijzen dat de auteurs muziek, vooral het zingen van psalmen, zien als iets dat voortkomt uit de inspiratie door de Heilige Geest. Een aantal voorbeelden uit de targoem op Kronieken en die op de Psalmen toont dat aan.[286]

> **1 Kronieken 25,2.5**: (...) the sons of Asaph were under the direction of Asaph, who prophesied *by the Holy Spirit and was appointed head*, under the direction of the king. (...) All these were the sons of Heman, the king's *prophet*, who was to sound the *ram's* horn with words of *prophecy from before the Lord*.
> **2 Kronieken 7,6**: The priests stood at their posts and the Levites *on their platform*, with musical instruments, *offering praise before* the Lord – *who had brought* David *near in order* to appoint him king *and who had caused the spirit of holiness to rest upon him* so that he might offer praise *before* the Lord (...).
> **2 Kronieken 8,14**: Then (...) he [Solomon] he appointed the (...) Levites for their duties to offer praise (...), for such was the commandment of David, *the prophet of the Lord*.
> **2 Kronieken 20,14**: Then, in the midst of the assembly, the Spirit of *prophecy from before* the Lord *rested* upon Jahaziel, (...) a Levite from the sons of Asaph.
> **2 Kronieken 29,25**: He [Hezekiah] stationed the Levites (...), in accordance with the commandment of David and of Gad, the *prophet* of the king (...).
> **2 Kronieken 35,15**: And the singers (...) were on their *stand*, according to the commandment of David and Asaph and Heman and Jeduthun, the *prophet of* the king (...).

---

[284] Zie verder voor het thema profetie in de Apocriefen: P.C. Beentjes, "Profetie bij Jesus Sirach", in B. Becking (red.), *Door het oog van de profeten* (Festschrift C. van Leeuwen), Utrecht 1989, 23-30. Vgl. W.C. van Unnik, *Flavius Josephus als historischer Schriftsteller*, 1978, 41-54, voor het gebruik van het begrip profeet in de Apocriefen, bij Josephus en in de LXX.

[285] De targoem wordt gerekend tot de versiones (oude vertalingen) van de Hebreeuwse tekst van het Oude Testament. Zie hiervoor o.a. A.S. van der Woude e.a. (red.), *Bijbels Handboek I. De wereld van de Bijbel*, Kampen 1981, 247-249.

[286] Zie voor de targoem op Kronieken: J.S. McIvor, *The Targum of Chronicles. Translated, with Introduction, Apparatus, and Notes* (The Aramaic Bible, vol. 19), Edinburgh 1994. Zie voor de targoem op de Psalmen: D.M. Stec, *The Targum of Psalms. Translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and Notes* (The Aramaic Bible, vol. 16), Collegeville 2004. De datering van de targoem is veelal moeilijk. Zie m.b.t. Kronieken J.S. McIvor, *a.w.*, 17-18, die zegt bij lezing van deze targoem steeds „a sense of "lateness"" te hebben. Volgens hem is het begin van deze targoem wellicht in de 4e eeuw n.Chr. te situeren, de eindredactie misschien in de 8e eeuw. Zie m.b.t. de Psalmen D.M. Stec, *a.w.*, 1-2, die voorzichtig een datering in de 4e tot de 6e eeuw n.Chr. voorstelt: „The date of composition of TgPss remains very uncertain. A very tentative suggestion would be fourth to six century C.E., but this is little more than guesswork. It is possible and even likely that it contains material belonging to more than one period" (2). De teksten worden hier geciteerd naar de vertalingen van McIvor en Stec. De cursieve tekst geeft aan wanneer de targoem óf afwijkt van óf een aanvulling geeft op de massoretische tekst (MT).

> **Psalm 18,1**: To the singer. *Concerning the miraculous events that happened* to the servant of the LORD, to David, who *sang in prophecy before* the LORD the words of this song (...).
> **Psalm 45,1**: To the singer. *For those who sit in the council of Moses: that which was spoken through the holy spirit* by the sons of Korah. (...)
> **Psalm 46,1**: To the singer. *By the sons of Korah, trough the spirit of prophecy*. (...)
> **Psalm 72,1**: By Solomon, *it was said in prophecy* (...).
> **Psalm 78,1**: *The insight of the holy spirit*; by Asaph. (...)
> **Psalm 79,1**: A Psalm by Asaph: *concerning the destruction of the house of the sanctuary. He said through the spirit of prophecy* (...).
> **Psalm 103,1**: By David, *it was said in prophecy*: (...).

In de targoem op Kronieken valt een aantal zaken op: Asaf profeteert door de Heilige Geest; Heman heet profeet in plaats van ziener en blaast de hoorn met profetische woorden door de Here; David krijgt de Geest, waardoor hij God gaat prijzen; David, die de zangdienst verordende, heet de profeet van God; op Jahaziël rust de Geest der profetie; Gad is profeet in plaats van ziener; Jeduthun is profeet in plaats van ziener.[287] In de Psalmen-targoem zien we iets dergelijks: David of Salomo zingt in profetie zijn psalm; de Heilige Geest spreekt door de zonen van Korach; Asafs psalm vertolkt het inzicht van de Heilige Geest; Asaf spreekt door de geest der profetie.
In de joodse traditie van de targoem is dus sprake van een bepaalde 'profetisering' van muzikale personen. De Heilige Geest speelt hierbij een grote rol: door Zijn werk gaan zangers profetisch spreken.[288]

V.2.3.5. Midrasj en talmoed

In de midrasj en talmoed komen we een aantal keer tegen dat profetie en muziek hand in hand gaan.[289] Er is vooral sprake van een combinatie van Geest en profetie, die zich uit in gezang. Veelvuldig is er in talmoed en midrasj sprake van engelengezang, dat als rein en heilig wordt gezien. Door middel van deze taal communiceert God echter ook met Zijn profeten. De liederen in het Oude Testament (onder anderen van Jesaja, Ezechiël en Mozes) hebben dan ook een profetische oorsprong. Een aantal voorbeelden laat zien hoe de rabbijnen spraken over muziek en profetie:

> **Midrasj op Hooglied 1,1**: Preisgesang der Preisgesänge! Denn alle Lieder, die gesungen wurden, wurden von Propheten gesungen, die Söhne von Einfachen (Laien) waren, aber das Lied der Lieder hat ein König, Sohn eines Königs, ein Prophet, Sohn eines Propheten (...) gesungen.

---

[287] Vgl. voor het thema profetie in de targoem op Kronieken J. S. McIvor, *idem*, 29-30, die inderdaad signaleert dat allerlei passages in Kronieken in de targoem met profetie of Geest des HEREN worden aangevuld.
[288] Vgl. nog de targoem op Hooglied 1,1, die spreekt over Salomo, Hanna en David als profeten: „Lieder und Preisgesänge, die Salomo der Prophet, der König Israels, im Heiligen geiste vor dem Herrn (...) gesungen hat. Zehn Lieder wurden in der Welt gesungen. (...) Das siebte Lied sang Hanna (...) wie geschrieben steht: *Und Hanna betete* (1Sam 2,1) im Geiste der Prophetie. Das achte Lied sang David (...) wie geschrieben steht: *Und David sang* in der Prophetie vor *dem Herrn* (2Sam 22,1). Das neunte Lied sang Salomo (...) im Heiligen geist vor dem Herrn (...)." Geciteerd bij Grözinger 1982, 101-102. Hier betreft de cursieve tekst een citaat uit de MT.
[289] De midrasj betreft een interpretatie van commentaar op gedeelten van de thora. Bij de talmoed (tussen 200-500 n.Chr. ontstaan) gaat het om een interpretatie dan wel aanvulling op de misjna, de verzameling joodse godsdienstige wetten die in de 3e eeuw n.Chr. bijeengebracht is. Grözinger 1982 heeft studie gemaakt van de rabbijnse opvattingen over de muziek aan de hand van enerzijds de talmoed, de midrasj en deels de targoem, anderzijds de vroege mystieke traktaten van de zogenaamde „Merkava-Hekhalotmystik." In deze paragraaf baseer ik me overwegend op Grözinger. Ook de citaten zijn aan hem ontleend. Vgl. Adler/Flender 1994 voor de muzikale praktijk in de synagoge, in de rabbijnse leer en in het latere jodendom.

> **Midrasj op Psalm 45,1-3**: Das sind die Qorahsöhne, deren taten besser waren als die Qorahs und seiner Rotte. Darum *ist Huld ausgegossen über deine Lippen*, da ihnen Gesang und Prophetie zuteil wurden.
> **Een rabbi zegt**: So finden wir bei Moses, bei David und bei Debora, daß sie ein Lied sangen und (wobei) der Heilige Geist auf ihnen ruhte.
> **Midrasj op Psalm 24,3**: (...) an jeder Stelle, an der es heißt: *Singspiel (Psalm) Davids*, da spielte er und danach ruhte der Heilige Geist auf ihm.
> **Midrasj op Hooglied 1,2**: Er küsse mich mit den Küssen Seines Mundes (Cant 1,2). (...) Er lasse auf uns den Heiligen Geist ruhen und wir werden vor Ihm viele Lieder singen.

Hieruit is het volgende van belang: het Hooglied gaat alle liederen te boven, want het heeft zijn schoonheid te danken aan feit dat het door een profeet van een bijzondere rang is gemaakt; de korachieten horen bij deze profetische zangers, want God heeft hen wegens hun goede daden begiftigd met gezang en profetie tegelijk; profetische figuren zingen hun lied terwijl de Geest op hen rust; de Geest komt op David als hij bezig is met muziek; liederen zingen is alleen mogelijk als de Heilige Geest op iemand rust.
Duidelijk is dat de rabbijnen de profetische muziek die bijbelheiligen als Mozes, David en Salomo beoefenden, ja alle gezang, direct koppelen aan de werking van de Heilige Geest. Heilige Geest en muziek zijn nauw aan elkaar verbonden.

Samenvattend is dus in de vroegjoodse literatuur een aantal keer sprake van het thema muziek en profetie: David wordt als een grote figuur gezien, die onlosmakelijk aan de tempelmuziek is verbonden, vooral als initiator en vervaardiger van liederen – later wordt hij expliciet profeet genoemd; er treedt op een bepaalde manier een 'profetisering' van musici op, waarbij dezen de titel van profeet krijgen; het maken van psalmen en liederen –ook door anderen dan David, onder wie Mozes en Salomo– wordt gezien als iets dat door de Geest gebeurt, wat daarom ook (spreken in) profetie wordt genoemd.

V.2.4. Tussenbalans

Het bovenstaande materiaal schetst het volgende beeld als het gaat om het thema muziek en profetie buiten Kronieken.
Ad V.2.1 – In het Oude Testament buiten Kronieken komen we de tendens tegen dat grote mannen (Mozes, David) als profeet worden gezien en hun lied zingen. Daarnaast treden incidenteel profetische figuren of profetengroepen op die muziek gebruiken bij hun profetisch werk. In een enkel geval is er sprake van het profetische spreken door de Geest waarbij muziek een rol speelt.
Ad V.2.2 – Het Nieuwe Testament plaatst muziek, profetie en Geest dicht bij elkaar. We zien profetische figuren die door de Geest gedreven hun lied zingen. De dichters van de psalmen (Asaf, David) worden gezien als door de Geest geïnspireerd; ze worden daarom ook profeet genoemd. Het

zingen van de gemeente wordt gezien als iets dat gebeurt onder invloed van de Geest, waarmee het inhoudelijk dicht bij het profeteren van Kronieken komt.
Ad V.2.3 – In de vroegjoodse literatuur is de band tussen muziek en profetie zichtbaar bij de figuren die liederen vervaardigen door de Geest, wat als profetie wordt beschouwd. David is in dit verband met zijn psalmen en liederen de belangrijkste figuur.

Proberen we –bij alle verschil die er tussen de verschillende bronnen is– de visie ten aanzien van profetie en muziek buiten Kronieken op noemer te brengen, dan gaat het vooral om twee lijnen:

1. Muziek en profetie zijn bijna onlosmakelijk aan elkaar verbonden – verbindende schakel is in veel gevallen de Heilige Geest: als mensen profetisch gaan spreken met gebruikmaking van muziek, worden ze daartoe gedrongen door de Geest.
2. Het vervaardigen van liederen door grote figuren wordt als profetisch aangeduid, omdat dat door middel van de inspiratie van de Geest gebeurde. David is in dezen de hoofdrolspeler.[290]

Daaruit wordt duidelijk dat de combinatie muziek en profetie (bijna) altijd in verband wordt gebracht met de inspirerende werking van de Heilige Geest. Dat verleent aan de profetische muziek een goddelijke herkomst, die de waarde van zowel de profetie als de muziek benadrukt.

V.3. Conclusie

Dit hoofdstuk laat zien dat het spreken van de Kronist over muziek en profetie enerzijds overeenkomst vertoont met de wijze waarop in andere bijbelse en buitenbijbelse bronnen over dit thema wordt gesproken, anderzijds echter vooral een unieke positie inneemt.[291]

Er is sprake van *overeenkomst* op de volgende punten:

1. Muziek en profetie zijn binnen en buiten Kronieken nauw met elkaar verbonden.
2. David wordt zowel binnen als buiten Kronieken gezien als degene die enerzijds de grote initiator van de muziek en de liederen is, anderzijds als profetische figuur de combinatie muziek en profetie belichaamt.
3. De te zingen liederen worden binnen en buiten Kronieken in verband gebracht met profetische figuren, vooral David en Asaf.

---

[290] Vgl. voor David als sleutelfiguur W. Dietrich e.a. (hrsg.), *König David – biblische Schlüsselfigur und europäische Leitgestalt*, Stuttgart 2003. Zie vooral het hoofdstuk van K. Seybold, ”David als Psalmsänger in der Bibel. Entstehung einer Symbolfigur”, 145-163. Voor David in het jodendom, zie *a.w.*, 213-279. Het thema ”David als koning en profeet” speelt ook in later tijd nog een belangrijke rol: zo komt David in de middeleeuwse passionsspelen veelvuldig voor als ziener en zanger. Ook verschijnt hij in de iconografie als harpspeler met profetische inspiratie, herkenbaar aan bijschriften met teksten als ”Rex et Propheta”. Zie D. Eggenberger, ”David Rex et Propheta. Seine Bedeutung in der mittelalterlichen Kunst”, in *a.w.*, 487-496. Vgl. Then 1990, 254, noot 79.
[291] Vgl. Schniedewind 1995, 241: „The description of prophecy in Chronicles reflects aspects of both continuity with and distinction from other pre-exilic and post-exilic descriptions.”

Op de volgende punten komt de *eigenheid* van Kronieken duidelijk naar voren:

1. De combinatie van muziek, profetie en Heilige Geest, die in andere bronnen een grote rol speelt, komt in Kronieken slechts één keer –en dan nog indirect– voor.
2. Het vervaardigen van psalmen en liederen door profetische personen onder inspiratie van de Geest komt in Kronieken, in tegenstelling tot de andere bronnen, slechts eenmaal –en dan nog niet eens erg duidelijk– voor (2Kron.29,30).
3. Waar we buiten Kronieken David veelal aantreffen als actieve muzikant, besteedt hij in Kronieken de zang en de muziek uit aan anderen: hij zingt niet zelf, maar zet zich ervoor in om anderen te laten zingen.
4. Buiten Kronieken komen we een aantal keer mensen tegen die incidenteel profetisch spreken met gebruikmaking van muziek (o.a. Mirjam, Debora en Zacharias). Binnen Kronieken vinden we dergelijke personen niet. Individuen die persoonlijk zingen, komen überhaupt in Kronieken niet voor.

Deze opmerkelijke oogst moet ons ervan weerhouden de muzikale profetie in Kronieken te veel te interpreteren vanuit gegevens van buiten Kronieken, zoals veelal is gebeurd.[292] Kronieken neemt een geheel eigen positie in als het gaat om de visie op muziek en profetie.

> Het is niet eenvoudig het verschil zoals hierboven geschetst te verklaren. Het lijkt erop dat in Kronieken allerlei individuele en incidentele uitingen van muzikale profetie zoals we die elders vinden, gestroomlijnd worden en ingekaderd in vaste structuren. Waar eerder individuen incidenteel Gods lof verkondigden en profetisch spraken met behulp van muziek, daar heeft David er volgens Kronieken voor gezorgd dat het zingen van Gods lof dagelijks op vaste tijden terugkeerde, verzorgd door musici die daarvoor waren aangesteld. Op die manier werd de muzikale profetie een vast onderdeel van de eredienst.[293]
> Is de eigenheid van Kronieken te verklaren uit de middenpositie van het bijbelboek? Kronieken vormt immers in zekere zin een schakel tussen het grootste deel van het Oude Testament enerzijds en het Nieuwe Testament en de vroegjoodse literatuur anderzijds.[294] Die visie levert echter problemen op. Er is namelijk sprake van continuïteit tussen de rest van het Oude Testament enerzijds en het Nieuwe Testament en de vroegjoodse literatuur anderzijds op punten die in Kronieken ontbreken: profetische figuren als Zacharias en Simeon, die incidenteel een lied zingen, vertonen meer overeenkomst met figuren als Mirjam en Debora, dan met de zangers in Kronieken. De zang van de gemeente zoals Paulus daarover schrijft (Ef.5; Kol.3), vertoont daarentegen meer overeenkomsten met de gegevens die we in Kronieken tegenkomen.[295]

Terug naar de vraag die in dit hoofdstuk centraal staat: Hoe moet binnen het geheel van Kronieken en in het licht van andere bijbelse en buitenbijbelse bronnen het spreken over profeteren in 1 Kronieken 25 geïnterpreteerd worden? Duidelijk is nu dat we het antwoord op deze vraag vooral hebben te

[292] Zie paragraaf II.4. De meningen zoals daar weergegeven onder de punten A en E zijn hier een voorbeeld van.
[293] Het gelijk van de these van S. Mowinckel, weergegeven in de excurs na paragraaf II.4, is gelegen in zijn constatering van de institutionele incorporatie van de (muzikale) profetie in het cultische systeem. Dat de levitische zangers echter zouden afstammen van de pre-exilische cultusprofeten, is op geen enkele manier hard te maken.
[294] Zo bijv. Then 1990, 254: „Wenn von nun [Kronieken] an in der frühjüdischen überlieferung bis ins christliche Mittelalter Gesang und Psalmen wieder erwas mit Prophetie zu tun haben, so lassen sich hier die ersten Neuansätze dafür finden." Een en ander heeft te maken met de datering van Kronieken. In dit onderzoek ben ik ervan uitgegaan dat Kronieken ruwweg tussen 400 en 300 voor Christus gedateerd moet worden (zie paragraaf II.5 ad II.1). Dat betekent dat Kronieken tot de jongere geschriften van het Oude Testament behoort.
[295] Zie paragraaf V.2.2. Zie verder de epiloog.

zoeken binnen Kronieken zelf. Het materiaal dat in paragraaf V.1.7 samenvattend is weergegeven, is daarom uitgangspunt voor de formulering van het slotantwoord op de onderzoeksvraag:

Het profeteren waarvan 1 Kronieken 25 spreekt, heeft in het licht van het geheel van dit bijbelboek vooral te maken met twee zaken:

1. *De nauwe verwantschap tussen de zangdienst en de profetie*: Profetische figuren en David als man Gods stelden in opdracht van God het ambt van zanger in. De muziek die gezongen moest worden was afkomstig van profetische figuren: Asaf en David. De zangdienst staat onder leiding van en wordt uitgevoerd door mensen die een profetische titel dragen: Asaf, Heman en Jeduthun, die weer onder leiding van David de man Gods staan.
2. *De functie van de tempelmuziek als intermediair tussen God en het volk*: De zangers zijn dagelijks namens het volk bezig met het profeteren (נביא), synoniem voor loven (ידה) en prijzen (הלל). Zo vertegenwoordigen ze het volk bij God en staan ze er garant voor dat de lofzang niet slechts incidenteel maar structureel plaatsheeft. Anderzijds spreekt God door middel van de levieten tot Zijn volk en komt Hij in de weg van de muziek tot hen. Die intermediaire rol duidt de Kronist aan met profeteren.

VI. EVALUATIE

Uitgangspunt voor dit onderzoek vormde de vraagstelling zoals ik die formuleerde in paragraaf I.2: *Hoe is het binnen het geheel van Kronieken en in het licht van andere bronnen te verklaren dat er in 1 Kronieken 25,1-8 sprake is van musici die profeteren, en wat is de betekenis daarvan?*

Na een korte kennismaking met het huidige Kronieken-onderzoek (II) en een weergave van de bijbelse gegevens over de zangers (III), werd in het exegetische hoofdstuk (IV) duidelijk dat de vraag naar de interpretatie van het profeteren in 1 Kronieken 25 inderdaad pas beantwoord kan worden als we de perikoop lezen binnen het geheel van Kronieken.

Vanuit zes invalshoeken heb ik vervolgens laten zien hoe de Kronist in zijn werk spreekt over de combinatie van muziek en profetie (V.1). Daarmee viel er nieuw licht over de kwestie van het profeteren in 1 Kronieken 25. Conclusie is dat de Kronist met zijn spreken over profeteren vooral twee dingen wil aangeven:

1. Tempelmuziek is profetisch omdat profeten en profetische figuren aan de oorsprong ervan staan, omdat de te zingen muziek afkomstig is van profetische figuren en omdat de dienst wordt uitgevoerd door mensen die een profetische titel dragen.
2. Tempelmuziek is profetisch omdat ze functioneert als intermediair tussen God en zijn volk: het volk dient God door middel van de dienst van de zangers en God communiceert met zijn volk en komt tot hen door middel van de muziek.

Een inventarisatie van teksten buiten Kronieken waarin eveneens een verband wordt gelegd tussen muziek en profetie, maakte duidelijk dat bij alle overeenkomsten er vooral verschil is tussen hoe Kronieken spreekt over muziek en profetie en hoe erbuiten in het Oude en Nieuwe Testament en in de vroegjoodse literatuur over dit thema gesproken wordt.

Samenvattend is in dit onderzoek aangetoond dat het spreken van Kronieken over zangers die als zieners profeteren een diepe bedoeling heeft. Tevens is duidelijk geworden dat de Kronist met deze benadering van de tempelmuziek een unieke positie inneemt.

EPILOOG

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, heeft een antwoord gekregen. Ook al blijft het tastend zoeken naar de juiste interpretatie van het profeteren van 1 Kronieken 25, vanuit het geheel van Kronieken is toch wat meer duidelijk geworden hoe in dit bijbelboek het thema muziek en profetie functioneert. Daarmee zijn echter nog niet alle vragen beantwoord. Wie de eenheid van de Schrift belijdt en de Bijbel als normatief beschouwt, wil ook ten aanzien van de Kronieken-gegevens zoeken hoe de lijnen doorgetrokken moeten worden: naar het Nieuwe Testament, en ook naar de invulling van de eredienst heden ten dage. Hoewel velen die zoeken naar een bijbels fundament voor de kerkmuziek van de christelijke gemeente hun zoektocht beginnen bij het Nieuwe Testament[296], is het dunkt me van het grootste belang verder terug te gaan, en allereerst de gegevens van het Oude Testament –vooral die van Kronieken– over de eredienst serieus te nemen.

Dat laatste is niet eenvoudig. De vraag doet zich namelijk voor in hoeverre de oudtestamentische gegevens over de eredienst in de nieuwe bedeling nog van kracht zijn. De eeuwen door, tot op heden, is de mening verdedigd dat de oudtestamentische gegevens over de muziek, vooral die over de instrumenten, behoren tot de schaduwdienst van het oude verbond, waaraan een einde is gekomen in de nieuwe bedeling.[297]

Calvijn heeft deze lijn nadrukkelijk verdedigd. In zijn commentaren[298], vooral op de Psalmen, komen we de volgende gedachtegang voortdurend tegen: het gaat bij de muziek in het Oude Testament om een volksgebruik van een volk dat zich nog in de kindertijd bevindt, dat dom is, grove tucht nodig heeft en nog leeft onder de ceremoniën van de wet. Christenen leven echter onder de nieuwe bedeling, waarin andere voorschriften gelden. Christus' komst heeft de ceremoniën van de wet afgeschaft, en nu moeten wij onder het Evangelie een andere eenvoud aanhouden. Wij hebben dergelijke hulpmiddelen niet nodig, want door Christus zien wij duidelijk wat door de schaduwen in

---

[296] Een paar voorbeelden: O. Söhngen, *Theologie der Musik*, Kassel 1967, 12-26, begint zijn betoog met "Die Stellung des Neuen Testaments und der Reformatoren zur Musik". C.P. van Andel, *Tussen de regels. De samenhang van kerkgeschiedenis en kerklied*, 's-Gravenhage 1968, 8-24, zet zijn gang door de geschiedenis in bij het Nieuwe Testament; weliswaar stelt hij dat de christelijke kerk diepgaand door het jodendom is beïnvloed en ook de invulling van de eredienst grotendeels overnam van de synagoge, over de oudtestamentische gegevens spreekt hij echter met geen woord. G.E. Zevenbergen, *Kleine geschiedenis van het kerklied*, z.p., z.j., 31-34, noemt wel de Psalmen, maar behandelt vervolgens de nieuwtestamentische gegevens – Kronieken wordt zelfs niet genoemd bij de gegevens over zang en muziek in de Bijbel; ook in de latere versie, G.E. Zevenbergen en J.R. Luth, *Kleine geschiedenis van het kerklied*, herziene en uitgebreide druk, z.p., 1982, 40-44, is dit niet gewijzigd.

[297] Zie voor een goed overzicht van de zogenaamde theologie van de muziek J. Smelik, "Opvattingen over muziek in de kerkgeschiedenis", in C. Ingelse e.a. (red.), *Nieuw handboek voor de kerkorganist*, Zoetermeer 1995, 25-41. Volgens Smelik heeft men in de vroegchristelijke kerk en ook tot na de Reformatie drie oplossingen gevonden om de muziekgegevens van het Oude Testament, vooral die over de muziekinstrumenten, als niet geldig te zien: 1. door de teksten waarin negatief over muziek wordt gesproken te benadrukken; 2. door de (teksten over de) instrumenten in het Oude Testament allegorisch uit te leggen; 3. door de oudtestamentische muziekteksten te rekenen tot de schaduwachtige eredienst en dus als achterhaald te zien (37-41). Interessant is dat Smelik signaleert dat men tot en met de Reformatie theologisch over de muziek heeft nagedacht, maar dat het daarna anders werd: „In de zeventiende eeuw en vooral in de achttiende eeuw (...) werd steeds minder vanuit de theologie over muziek nagedacht. (...) De theocentrische visie op muziek maakte langzaam maar zeker plaats voor een antropocentrische" (34).

[298] Hoewel hij –helaas– geen commentaar heeft geschreven op Kronieken, ligt het voor de hand dat hij Kronieken op eenzelfde manier benaderde als de andere boeken van het Oude Testament.

het Oude Testament werd afgebeeld. Het gebruik van muziekinstrumenten moet dan ook geheel opgeheven worden. Illustratief is Calvijns commentaar op 1 Samuël 18,1-9:

> Laten wij dus vasthouden dat die instrumentale muziek naar de wijze van die tijd en van het volk toegelaten zijn, omdat zij waren als kinderen, zoals de heilige Schrift spreekt, die aan die kinderlijke beginselen behoefte hadden, die men nu niet eigener beweging terug moet roepen, – als wij de evangelische volkomenheid tenminste niet teniet willen doen, en het volle licht dat wij in Christus onze Heere verkregen hebben, verduisteren.[299]

Wat een nieuwtestamentische gelovige dan aan moet met de instrumenten die genoemd worden in het Oude Testament en met de oproep om God ermee te loven? Al die instrumenten drukken volgens Calvijn uit dat de kinderen van God zich thans net zo ijverig moeten bezighouden met het loven van God als de godvruchtigen dat destijds deden.[300]

Met deze visie heeft de Geneefse reformator een stempel gezet op de calvinistische traditie als het gaat om de interpretatie van de muziekgegevens van het Oude Testament.[301]

Er is ook een andere benadering mogelijk. Voorbeeld daarvan is J.S. Bach (1685-1750). Hoewel geen theoloog, was hij doorkneed in de theologie. Daarvan getuigt zijn zogenaamde theologische bibliotheek.[302] Een (inmiddels) bekend boek uit Bachs boekenverzameling is zijn exemplaar van de Calov-Bibel, waarin de componist allerlei kanttekeningen schreef bij teksten die voor hem van belang waren.[303] Dat betreft onder andere bijbelpassages die over de muziek handelen.[304] Zo schrijft Bach bij Exodus 15,20 (waar Mirjam en de vrouwen hun instrumenten nemen om de uittocht te bejubelen):

> NB. Erstes Vorspiel auf 2 Chören zur Ehre Gottes zu musiciren.[305]

Bij een aantal muziekteksten in Kronieken laat Bach zich in het hart kijken. Bij 1 Kronieken 28,21 (na Davids instelling van de verschillende ambten in de tempel) noteert hij:

> NB. Ein herrlicher Beweiß, daß neben andern Anstalten des Gottesdienstes, besonders auch die Musica von Gottes Geist durch David mit angeordnet worden.[306]

---

[299] „Musicam itaque illam instrumentalem teneamus tunc ratione temporis illius et populi fuisse toleratam, quod essent ut pueri, quemadmodum sacra scriptura loquitur, qui puerilibus istis rudimentis indigerent, quae hodie non sunt ultro revocanda: nisi perfectionem evangelicam velimus abolere, et plenam lucem quam in Christo Domino nostro consequuti sumus obscurare." Zie *Ioannis Calvini Opera quae supersunt omnia*, in *Corpus Reformatorum*, Braunschweig 1834vv., deel 30, 259-260; hier in de vertaling van *Verklaring van de Bijbel*, door Johannes Calvijn, Goudriaan 1972-1984.

[300] Zie zijn commentaar op Psalm 150,3-5. Zie voor het meest recente overzicht van Calvijns visie op de muziek J. Smelik, "Die Theologie der Musik bei Johannes Calvin als Hintergrund des Genfer Psalters", in E. Grunewald, H.P. Jürgens und J.R. Luth (hrsg.), *Der Genfer Psalter und seine Rezeption in Deutschland, der Schweiz und den Niederlanden. 16.-18. Jahrhundert*, Tübingen 2004, 61-77. Ik moge verder verwijzen naar de scriptie "Theologie van de muziek bij Luther en Calvijn", die ik in 2003 schreef onder begeleiding van dr. J.R. Luth.

[301] Ik verwijs slechts naar de visie van M. Henry, verwoord in zijn commentaar op 1Kron.25: „Naar den aard van die bedeeling was hier een groote verscheidenheid van muziekinstrumenten. (...) Niemand zal thans zulke concerten in den eeredienst Gods willen brengen. Maar zij, die zulke concerten voor hun eigen vermaak willen hebben, moeten zich verplicht rekenen om ze vrij te houden van alles wat naar onzedelijkheid of heiligschennis zweemt, door de overweging dat er een tijd was, toen zij heilig waren; (...). In al deze tempelmuziek, vocale of instrumentale, werd voornamelijk de eer en heerlijkheid Gods bedoeld. (...) Dit komt overeen met de bedoeling van de bestendiging van psalmgezang in de Evangeliekerk, *psalmende den Heere in het hart*, in vereeniging met de stem, Efeze 5:19" (Henry 1912, 195).

[302] Zie hiervoor R.A. Leaver, *Bachs theologische Bibliothek. Eine kritische Bibliographie* (Beiträge zur theologischen Bachforschung 1), Neuhausen-Stuttgart 1983. Vgl. A. Clement, "Bach en de theologie", in T.H.M. Akerboom e.a., *Bach en de theologie. Een verkenning van geloof en gevoel*, Nijmegen 2001, 74-116.

[303] Zie R.A. Leaver, *J.S. Bach and Scripture: glosses from the Calov Bible Commentary*, St. Louis 1985.

[304] Zie R. Steiger, *Gnadengegenwart. Johann Sebastian im Kontext lutherischer Orthodoxie und Frömmigkeit*, Stuttgart 2002, 243-246; zie voor randschriften in facsimile M. Petzoldt (tekst) en J. Petri (foto's), *Johann Sebastian Bach. Ehre sei dir Gott gesungen. Bilder und Texte zu Bachs Leben als Christ und seinem Wirken für die Kirche*, Göttingen 1988.

[305] Zie Petzoldt en Petri, *a.w.*, 104-105.

[306] Zie Petzoldt en Petri, *a.w.*, 86-87.

En bij 2 Kronieken 5,13 (waar de ark onder groot muzikaal vertoon in de tempel wordt gebracht) tekent Bach aan:

> NB. Bey einer andächtigen Musique ist allezeit Gott mit seiner Gnaden Gegenwart.[307]

Ook met betrekking tot 1 Kronieken 25 als geheel maakt de Thomascantor een randnotitie in zijn Calov-Bibel:

> NB. Dieses Capitel ist das wahre Fundament aller Gott gefälligen Kirchen Music.[308]

Uit deze voorbeelden wordt duidelijk dat Bach de gegevens van het Oude Testament met betrekking tot de invulling van de eredienst, vooral die uit het boek Kronieken, van groot belang acht voor de situatie waarin hijzelf verkeert. Zijn ambt als kerkmusicus ziet hij in deze teksten verzekerd.[309] Voor de Thomascantor vormt de grote aandacht voor de tempelmuziek in Kronieken het fundament van de kerkmuziek voor de eredienst van de 18e eeuw. Niemand minder dan de Heilige Geest heeft er immers voor gezorgd dat David de Musica voor de eredienst instelde.

Voor Bach is zowel het Oude als het Nieuwe Testament richtinggevend voor de kerkmuziek in de christelijke eredienst. Dat was hem met de paplepel ingegoten: het gezangboek dat in zijn kinderjaren in Eisenach gebruikt werd, toont op de zogenaamde Schmucktitel de oudtestamentische eredienst van 2 Kronieken 5-6, terwijl het Kupferblatt (kopergravure) bij de Tugendliedern de nieuwtestamentische eredienst voorstelt: op de plaats van het reukwerkaltaar staat nu een preekstoel.[310]

Heeft Bach gelijk? Is het mogelijk de Kronieken-teksten rechtstreeks te betrekken op de christelijke eredienst?[311] Of heeft Calvijn het gelijk aan zijn kant? Hieronder schets ik een aantal lijnen die mijns inziens van belang zijn in de kwestie van de actualisering van de Kronieken-gegevens.

- De vraag of de muziekteksten van Kronieken nog steeds hun waarde hebben, heeft te maken met de visie op de Schrift als geheel. Wie de Bijbel opdeelt in allerlei losse geschriften die min of meer toevallig bijeen zijn gebracht, kan er snel toe komen Kronieken vanwege z'n unieke positie binnen het Oude Testament onder te waarderen als een geschrift uit de hoek van

[307] Zie Petzoldt en Petri, *a.w.*, 8-9. Steiger, *a.w.*, gaat vooral op deze tekst in. Ze noemt ook een aantal theologische bronnen die volgens haar ten grondslag liggen aan deze zinsnede van Bach: boeken van Johann Olearius, Johann Arndt en Johann Gerhard uit Bachs bibliotheek. Ze is overigens van mening, *a.w.*, 243 noot 2, dat er een koppelteken staat tussen Gnaden en Gegenwart, zodat de tekst volgens haar luidt: „NB. Bey einer andächtigen Musique ist allezeit Gott mit seiner Gnaden-Gegenwart." Vgl. de recensie van het boek van Steiger door J. Wallmann, *Pietismus und Neuzeit*, Bd. 29, Göttingen 2004, 327-332, die stelt dat Bach het in 2Kron.5,13 niet heeft over vocale muziek, maar over instrumentale.
[308] Zie Petzoldt en Petri, *a.w.*, 44-45.
[309] Zo Steiger, *a.w.*, 243.
[310] Zie hiervoor Petzoldt en Petri, *a.w.*, 12.
[311] Vgl. Kleinig 1993, 191: „In the narratives which recount the foundation and development of sacred music and song the Chronicler explains the ritual status, function and significance of sacred song as an important part of the total sacrificial ritual at the temple in Jerusalem. Thus, since the Chronicler holds that sacred song was instituted by the LORD himself to announce his presence with his faithful people and to proclaim his acceptance of them, J.S. Bach may be considered justified in having understood 1 Chronicles 25 to be the foundation for all God-pleasing church music and in having used 2 Chron. 5.13 to assert that the ritual function of liturgical music was to proclaim the gracious presence of the LORD with his people in their worship of him."

de levieten dat hun positie veilig moest stellen. In dat geval heeft de christen vandaag geen boodschap meer aan dit bijbelboek. Wie echter ervan uitgaat dat de Heilige Geest ook dit boek opgenomen wilde zien in de rij bijbelboeken waarin God zich openbaart, zal ook Kronieken zien en serieus nemen als onderdeel van de godsopenbaring.

- De muziekgegevens van het Oude Testament in het algemeen en van Kronieken in het bijzonder zijn weliswaar cultureel bepaald en tijdgebonden, maar daarom niet minder geldig. Dat wil zeggen: de *vormen* die we in het Oude Testament tegenkomen zijn gebonden aan de toenmalige cultuur en kunnen in andere tijden en onder andere omstandigheden wijzigen, de *zaak* echter blijft van belang en geldig. Concreet: de manier van zingen, de instrumenten die gebruikt werden, de lichaamsuitingen (o.a. dans) kunnen in andere tijden veranderen; de *zaak* waarom het in Kronieken draait, namelijk dat God de muziek heeft gewild, dat Hij de muziek gebruikt om tot Zijn volk te spreken en te komen, dat de muziek alle aandacht vraagt, dat de kwaliteit belangrijk is, dat professionals het gewone volk moeten leiden en voorgaan, dat tegelijk het hele volk erbij betrokken moet zijn, dat een scala aan instrumenten meedoet et cetera, is echter nog steeds belangrijk. Het gebod van David is nog steeds van kracht.[312]
- De gedachte dat de muziek en de instrumenten van het Oude Testament tot de schaduwdienst behoren, die met de komst van Christus achterhaald en vervuld is, is niet houdbaar. Nergens is er sprake van dat de muziekdienst vervuld is in Christus en daarmee afgeschaft, zoals dat wel het geval is met de offerdienst. Welke offers ook verdwenen, het lofoffer bleef: „Laten wij dan door Hem [Jezus] Gode voortdurend een lofoffer (θυσιαν αινεσεως) brengen, namelijk de vrucht onzer lippen, die zijn naam belijden" (Hebr.13,15).[313]
- Het feit dat we in het Nieuwe Testament weinig van de zang- en muziekdienst waarover Kronieken spreekt aantreffen (over de levitische zangers wordt niet gesproken en instrumenten komen we hoegenaamd niet tegen), moet ons voorzichtig maken. Toch hoeft dat niet te betekenen dat deze zaken afgedaan hebben. Waar het Oude Testament breed is en het gehele leven inclusief maatschappelijke verbanden en liturgische instituten bestrijkt, daar is het Nieuwe Testament smal en vooral gericht op het heil dat zich baanbreekt in Christus'

[312] Vgl. J. Smelik, "Kerkmuziek in de hedendaagse protestantse kerken", in C. Ingelse e.a. (red.), *a.w.*, Zoetermeer 1995, 42-47: „We trekken de conclusie dat het 'gebod van David' ook voor vandaag de dag betekenis heeft. (...) Het 'gebod van David' betekent ons inziens voor de hedendaagse praktijk dat kerkmuziek geen zaak van hobbyisten, maar een opdracht van God is. Ook is uit het gebod af te leiden dat de kerkmuziek goed geregeld moet zijn, zodat zij blijft klinken. Ook zegt het gebod dat aan muziek in de eredienst kwaliteitseisen gesteld moeten worden. En tenslotte heeft het gebod iets te zeggen over het inschakelen van vakbekwame musici, die de kwaliteit bevorderen en bewaken" (45).

[313] Zie D.W.L. Milo, *Zangers en speellieden. Bijdrage tot de ontwikkeling van een calvinistische kerkmuziek*, Goes 1946, 73-74: „En vervielen dan ook de offeranden die Mozes had ingesteld – het enige offer dat onverplicht was geweest, bleef bestaan: het vrijwillig lofoffer. Zij het in andere vorm. (...) Er is geen twijfel mogelijk, of de zang en de muziek zijn van den beginne af door de H. Geest gewild. De zang en de muziek zijn dan ook niet in de schaduwachtige bedeling door Mozes voorgeschreven – en konden dus evenmin door Christus' wetsvervulling verdwijnen, zoals dat met de bloedofferanden het geval was. Ze zijn in de bloeiperiode, onder David en Salomo, als vanzelf gegroeid, – en ze zouden ook later, in de nieuwe bedeling, als vanzelf weer tot bloei komen." Vgl. Smelik, *a.w.*, 44: „Men zou namelijk het bewijs moeten leveren dat de oudtestamentische kerkmuziek een schaduw was, dat wil zeggen: heenwees naar het werk van Christus. Dat is ons inziens wel duidelijk het geval bij bijvoorbeeld de oudtestamentische offers. Tot op heden is echter het bewijs niet geleverd dat ook de kerkmuziek tot de schaduwen gerekend moet worden."

komst. Het zwijgen van het Nieuwe Testament op praktische punten als de invulling van de eredienst veronderstelt het Oude Testament.[314]

- In Openbaring (o.a. 7,9-12; 14,2; 15,2-4.11-13) schildert Johannes de toekomst onder andere met kleuren die ontleend zijn aan de oudtestamentische eredienst – we komen bijvoorbeeld instrumenten en koren tegen. Dat veronderstelt dat deze 'kleuren' door zijn lezers –of het nu joden- of heidenchristenen waren– niet als afgedaan of vervuld werden beschouwd, zoals met de offerdienst het geval was. Anderzijds echter is het niet mogelijk om alleen aan Openbaring de these te ontlenen dat instrumentale muziek noodzakelijk is voor de christelijke gemeente: de 'kleuren' waarmee in een apocalyptisch geschrift wordt geschilderd, kunnen niet dienen als normatief bewijsmateriaal.[315]
- Er is een opmerkelijke parallel tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament is een ontwikkeling waar te nemen van individuele, incidentele muzikale profetie naar collectieve, structurele muziek in de eredienst. Nieuwtestamentische profetische figuren als Zacharias en Simeon vertonen veel overeenkomst met mensen als Mirjam en Debora in het Oude Testament, terwijl de geordende muziekdienst die we in Kronieken aantreffen overeenkomst vertoont met het gezang van de gemeente zoals Paulus daarover spreekt (Ef.5; Kol.3). Een en ander heeft te maken met een ontwikkeling binnen zowel het Oude als het Nieuwe Testament vanuit een beginsituatie naar een gevestigde orde die gepaard ging met een toenemende institutionalisering.[316] Vanuit deze parallel gedacht,

---

[314] Zie C. Westermann, *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*, Göttingen 1985 (2e druk), 192-205 (Das Alte Testament und Jesus Christus), die stelt dat het Oude Testament het hele verhaal is van het godsvolk, terwijl het Nieuwe Testament slechts het begin van de gemeente beschrijft en doorloopt in de geschiedenis. De geschiedenisboeken van het Oude Testament hebben geen tegenhanger in het Nieuwe Testament, wel in de kerkgeschiedenis. Voor het vervolg van het Nieuwe Testament na het begin (staat, cultus etc.) heeft het Oude Testament een richtingwijzende functie. In de kerkgeschiedenis treedt de gevestigde situatie weer op, waarin de vormen van het Oude Testament weer terugkomen. Vgl. C. Ingelse, "Bijbelse gegevens over muziek", in C. Ingelse e.a. (red.), *a.w.*, 11-24: Het feit dat het Nieuwe Testament minder uitvoerig bericht over muziek dan het Oude komt volgens hem niet doordat „de nieuwtestamentische schrijvers de muziek niet zo belangrijk vonden maar eenvoudig omdat de eerste christenen de joodse traditie handhaafden, ook wat betreft de tempeldienst, de gang naar de synagoge. Zij zongen de liederen van het Jodendom, met name de psalmen. Er veranderde in de eerste tijd dus weinig" (19-20). Vgl. G. van Rongen, *Met al de heiligen. Liturgie in hemel en op aarde*, Barneveld 1990, 38-42, die met betrekking tot de liturgie van de vroegchristelijke kerk in relatie tot tempel- en synagogedienst spreekt van een „periode van aansluiting en verrijking-door-vervulling" (41).

[315] Zie Selman 1994, 234: Het Nieuwe Testament geeft geen directe analogie met het Oude Testament voor de plaats van de muziek in de eredienst van de vroege kerk, maar het gebruik van harpen bij de hemelse lofprijzing (Op.5,8; 15,2-4) „is a sure indication that the early Christians saw their own practices in this area as a continuation of Old Testament principles. Their participation in temple worship is further confirmation of this (*e.g.* Lk.24:53; Acts 3:1)." Vgl. Smelik, *a.w.*, 44-45: Oudtestamentische muziek hoort niet tot de schaduwdienst. „Het tegenovergestelde blijkt ons inziens wel uit de Bijbel. In het bijbelboek Openbaring wordt bij de beschrijving van de hemelse liturgie het gebruik van muziekinstrumenten genoemd. Kennelijk hebben we niet te doen met een specifiek oudtestamentisch verschijnsel. Daarentegen wordt in het bijbelboek nergens gesproken over het brengen van oudtestamentische offers, die blijkbaar in het Nieuwe Testament wel afgedaan hebben." A.G. Soeting, *Auditieve aspecten van het boek Openbaring van Johannes*, Zoetermeer 2001, bestudeerde de muziekteksten in Openbaring. Hij komt tot de conclusie (174-224) dat de beelden die Johannes gebruikt niet aan de liturgie van de christelijke gemeente zijn ontleend (er zou weinig zijn gezongen, geen koorzang of geen gemeentelijke zang zijn geweest, noch instrumentale begeleiding) noch aan die van de synagoge, maar aan de tempeldienst in Jeruzalem, waaraan Johannes levendige herinneringen bewaarde.

[316] Vgl. D.W.L. Milo, *a.w.*, 74: De zang en de muziek „zijn in de bloeiperiode, onder David en Salomo, als vanzelf gegroeid, – en ze zouden ook later, in de nieuwe bedeling, als vanzelf weer tot bloei komen. Voor schoonheidsuitingen is echter eerst een zeker geestelijk en cultureel overschot nodig. Mozes kon geen zangdienst instellen (...). En zoals later, na Reformatie, Afscheiding en Doleantie de kerkzang eerst langzaam weer tot ontwikkeling kon komen, zo moest ook de

moeten we de voortzetting van de Kronieken-gegevens over de tempelmuziek vooral zoeken in de uitspraken van Paulus over de muziek in de min of meer geïnstitutionaliseerde christelijke gemeente. Het „spreken onder elkaar in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen" is dan een parallel van het „profeteren" van de zangers in 1 Kronieken 25. De tempel vindt zijn vervulling in de gemeente (vgl. 1Kor.3,16-17; 6,19; Ef.2,21), de zangers worden nu de gemeenteleden.

- De parallel tussen Kronieken en Paulus' uitspraken kan ons behoeden voor een onterechte conclusie naar aanleiding van de Kronieken-gegevens. De aanwijzingen in Kronieken ten aanzien van de zangers zouden kunnen leiden tot de gedachte dat de muziek ten behoeve van de eredienst uitgevoerd moet worden door professionals: zoals „volleerde" levieten eertijds pars pro toto de lof Gods zongen en musiceerden, zo zouden in de christelijke gemeente „volleerde" musici namens de gemeente de kerkmuziek moeten verzorgen. De lijn van Kronieken naar Paulus wijst echter in een andere richting: de Geest rust sinds Pinksteren op „alle vlees" (Hand.2) en alle gemeenteleden zijn met Hem vervuld om onder elkaar in liederen te spreken (Ef.5). De gemeente wordt dus volop ingeschakeld. Gemeentezang is essentieel voor de christelijke eredienst.[317] Dat wil echter niet zeggen dat er geen plaats is voor professionals. Zoals de Geest bij alle onderdelen van het gemeentezijn gaven uitdeelt (1Kor.12-14), zo geeft Hij ook aan sommigen de gave van de muziek. Zulke begaafden mogen de gemeente voorgaan en begeleiden in het musiceren. Ze moeten daarbij echter altijd de stichting of opbouw (οικοδομη) van de gemeente op het oog hebben (1Kor.14,26).

Tot slot de vraag hoe het spreken van Kronieken over profeteren doorgetrokken kan worden naar het musiceren van de christelijke gemeente.[318] Een aantal zaken is van belang.

1. Muziek ten behoeve van de eredienst is door God gewild en verordend door Zijn profeten. Veronachtzaming van de kerkmuziek is daarom ongehoorzaamheid aan Gods gebod.
2. Muziek is van het grootste belang in het verkeer tussen God en Zijn volk. De muziek van de gemeente kan enerzijds Gods stem tot de gelovige vertolken, anderzijds mag de gelovige zijn klacht en jubel richting God vertolkt weten door de muziek van de gemeente.
3. Degenen die de muziek beoefenen zijn profetisch bezig. Zowel de gemeente als de musicus moet zich daarom bewust zijn van de hoge roeping die het musiceren met zich meebrengt: musiceren is verkeren in Gods tegenwoordigheid en Zijn nabijheid bemiddelen aan anderen.

---

nieuwtestamentische kerk in haar begin een periode van armoede doorworstelen, teneinde tot volle bloei te komen en kunstenaars voort te brengen." De kerkhistorische lijn die hij schetst is wat al te doorzichtig.

[317] Vgl. D.W.L. Milo, *a.w.*, 75: In het zingen van gemeenteleden „is een uiting van kerkelijke mondigheid te zien. Niet alleen het verkeer met God en de dienst van het heiligdom waren in handen van de priesters –en dus uit handen van het volk– geweest, maar ook in de diepste ziele-uitingen, de gezongen aanbidding, had het volk zich tot dusver moeten laten vertegenwoordigen door de „geestelijke stand". Dat was door Christus' ene daad veranderd. Het volk zelf, hoofd voor hoofd, mocht nu zijn hart aan God uitzingen, een psalm aanheffen."

[318] N.a.v. paragraaf V.1.7.

4. Psalmen en liederen van profetische figuren worden beschouwd als geïnspireerd door de Geest. Composities ten behoeve van de eredienst die door de Geest zijn geïnspireerd, mogen daarom de status van profetische muziek hebben: God wil er gebruik van maken om zich te openbaren.
5. Profetische muziek kan een grote positieve kracht hebben en heil bewerken. Voor de christelijke gemeente is het zaak die kracht van de muziek te onderkennen en er gebruik van te maken.

Bovenstaande schets laat zien dat onderzoek naar oudtestamentische gegevens over muziek vruchten afwerpt voor de bezinning op de invulling van de eredienst anno 2005. Uiteindelijk mag en moet ook wetenschappelijk onderzoek naar zieners en zangers in de Schrift uitmonden in een doxologie:

Daarom, HEER onze God,
stemmen wij van harte in
met het lofgezang van allen
die om uw troon staan,
van aartsvaders en profeten,
van apostelen en martelaren,
van alle zieners en zangers,
en zingen wij U toe:

Heilig, heilig, heilig,
HEER God van alle machten.
Vol zijn hemel en aarde van uw heerlijkheid.
Hosanna in de hoge.
Gezegend Hij die komt in de naam van de HEER.
Hosanna in de hoge.[319]

[319] Zie tafelgebed 2 (”Veelbelovend is uw Woord”) in *Dienstboek, een proeve. Schrift–Maaltijd–Gebed*, Zoetermeer 1998, 211.

BIJLAGE: VERTALINGEN 1 KRONIEKEN 25,1-8

Septuaginta (LXX)	Biblia Sacra (Vulgata)	Statenvertaling 1637	Vertaling NBG 1951	Nieuwe Bijbelvertaling 2004
1. Και εστησεν Δαυιδ ο βασιλευς και οι αρχοντες της δυναμεως εις τα εργα τους υιους Ασαφ και Αιμαν και Ιδιθων τους αποφθεγγομενους εν κινυραις και εν ναβλαις και εν κυμβαλοις. και εγενετο ο αριθμος αυτων κατα κεφαλην αυτων εργαζομενων εν τοις εργοις αυτων ·	1. igitur David et magistratus exercitus secreverunt in ministerium filios Asaph et Heman et Idithun qui prophetarent in citharis et psalteriis et cymbalis secundum numerum suum dedicato sibi officio servientes	1. En David, mitsgaders de oversten des heirs, scheidde af tot den dienst, van de kinderen van Asaf, en van Heman, en van Jeduthun, die met harpen, met luiten en met cimbalen profeteren zouden; en die onder hen geteld werden, waren mannen, bekwaam tot het werk van hun dienst.	1. Voorts zonderden David en de legeroversten tot de dienst af de zonen van Asaf, Heman en Jedutun, die profeteerden bij het spel van citers, harpen en cim-balen. De lijst der mannen die dit dienstwerk verrichtten, was de volgende.	1. De nakomelingen van Asaf, Heman en Jedutun werden door David en de hoofden van de eredienst van de gewone taken vrijgesteld om de lofliederen te zingen onder begeleiding van lieren, harpen en cimbalen. Hier volgt de lijst van de mannen die deze taak moesten verrichten:
2. υιοι Ασαφ Ζακχουρ και Ιωσηφ και Ναθανιας και Εραηλ, υιοι Ασαφ εχομενοι Ασαφ του προφητου εχομενοι του βασιλεως.	2. de filiis Asaph Zacchur et Ioseph et Nathania et Asarela filii Asaph sub manu Asaph prophetantis iuxta regem	2. Van de kinderen van Asaf waren Zakkur, en Jozef, en Nethanja, en Asarela, kinderen van Asaf; aan de hand van Asaf, die aan des konings handen profeteerde.	2. De zonen van Asaf: Zakkur, Jozef, Netanja, Asarela, zonen van Asaf, onder leiding van Asaf, die profeteerde, daartoe door de koning aangewezen.	2. Uit de familie van Asaf: Zakkur, Josef, Netanja en Asarela, zonen van Asaf. Zij begeleidden Asaf wanneer hij de lofliederen zong volgens de aanwijzingen van de koning.
3. τω Ιδιθων υιοι Ιδιθων · Γοδολια και Σουρι και Ισαια και Σεμει και Ασαβια και Ματταθιας, εξ, μετα τον πατερα αυτων Ιδιθων εν κινυρα ανακρουομενοι εξομολογησιν και αινεσιν τω κυριω.	3. porro Idithun filii Idithun Godolias Sori Iesaias et Sabias et Matthathias sex sub manu patris sui Idithun qui in cithara prophetabat super confitentes et laudantes Dominum	3. Aangaande Jeduthun: de kinde-ren van Jeduthun waren Gedalja, en Zeri, en Jesaja, Hasabja en Mattithja, zes; aan de handen van hun vader Jeduthun, op harpen pro-feterende met den HEERE te danken en te loven.	3. Jedutun: de zonen van Jedutun: Gedalja, Seri, Jesaja, Chasabja en Mattitja, zes, onder leiding van hun vader Jedutun, die bij het spel van de citer profeteerde onder het loven en prijzen van de HERE.	3. Uit de familie van Jedutun: Jedutuns zes zonen Gedalja, Seri, Jesaja, Chasabja en Mattitja. Zij begeleidden hun vader Jedutun wanneer hij onder begeleiding van de lier zong om de H E E R te loven en te prijzen.
4. τω Αιμανι υιοι Αιμαν · Βουκιας και Μανθανιας και Αζαραηλ και Σουβαηλ και Ιεριμωθ και Ανανιας και Ανανι και Ηλιαθα και Γοδολλαθι και Ρωμεμθι-ωδ και Ιεσβακασα και Μαλληθι και Ωθηρι και Μεαζωθ ·	4. Heman quoque filii Heman Bocciau Matthaniau Ozihel Subuhel et Ierimoth Ananias Anani Elietha Geddelthi et Romemthiezer et Iesbacasa Mellothi Othir Mazioth	4. Aangaande Heman: de kinderen van Heman waren Bukkia, Mattan-ja, Uzziel, Sebuel, en Jerimoth, Hananja, Hanani, Eliatha, Giddalti, en Romamthi-ezer, Josbekasa, Mallothi, Hothir, Mahazioth.	4. Heman: de zonen van Heman: Bukkiahu, Mattanja, Uzziël, Sebuël, Jerimot, Chananja, Chanani, Eliata, Giddalti, Ro-mamti-Ezer, Josbekasa, Malloti, Hotir en Machaziot.	4. Uit de familie van Heman: Hemans zonen Bukkiahu, Mattanja, Uzziël, Sebuël en Jerimot, Chananja, Chanani, Eliata, Giddalti en Romamti-Ezer, Josbekasa, Malloti, Hotir en Machaziot.

5. παντες ουτοι υιοι τω Αιμαν τω ανακρουομενω τω βασιλει εν λογοις θεου υψωσαι κερας, και εδωκεν ο θεος τω Αιμαν υιους δεκα τεσσαρας και θυγατερας τρεις.	5. omnes isti filii Heman videntis regis in sermonibus Dei ut exaltaret cornu deditque Deus Heman filios quattuordecim et filias tres	5. Deze allen waren kinderen van Heman, den ziener des konings, in de woorden Gods, om den hoorn te verheffen; want God had Heman veertien zonen gegeven, en drie dochters.	5. Deze allen waren zonen van Heman, de ziener des konings, die de woorden Gods vertolkte, om de hoorn te verhogen; God had Heman veertien zonen en drie dochters gegeven.	5. Zij waren de zonen van Heman, de ziener van de koning, die de woorden van God kon duiden en ze kracht bijzetten. (God schonk Heman veertien zonen en drie dochters.)
6. παντες ουτοι μετα του πατρος αυτων υμνωδουντες εν οικω κυριου εν κυμβαλοις και εν ναβλαις και εν κινυραις εχομενα του βασιλεως και Ασαφ και Ιδιθων και Αιμανι.	6. universi sub manu patris sui ad cantandum in templo Domini distributi erant in cymbalis et psalteriis et citharis in ministeria domus Domini iuxta regem Asaph videlicet et Idithun et Heman	6. Dezen waren altemaal aan de handen huns vaders [gesteld] tot het gezang van het huis des HEEREN, op cimbalen, luiten, en harpen, tot den dienst van het huis Gods, aan de handen van den koning, van Asaf, Jeduthun, en van Heman.	6. Die allen namen, onder leiding van hun vader, deel aan het gezang in het huis des HEREN met cimbalen, harpen en citers, bij de dienst in het huis Gods, op aanwijzing van de koning – Asaf, Jedutun en Heman;	6. Zij allen begeleidden hun vaders Asaf, Jedutun en Heman op cimbalen, harpen en lieren bij de lofzang in de tempel van de HEER, en luisterden zo, volgens de aanwijzingen van de koning, de dienst in de tempel van de HEER op.
7. και εγενετο ο αριθμος αυτων μετα τους αδελφους αυτων, δεδιδαγμενοι αδειν κυριω, πας συνιων, διακοσιοι ογδοηκοντα και οκτω. ---	7. fuit autem numerus eorum cum fratribus suis qui erudiebant canticum Domini cuncti doctores ducenti octoginta octo	7. En hun getal met hun broederen, die geleerd waren in het gezang des HEEREN, allen meesters, was tweehonderd acht en tachtig.	7. en hun aantal bedroeg, met inbegrip van hun broeders die onderricht waren in de zang voor de HERE, allen die volleerd waren: tweehonderd achtentachtig.	7. Met hun andere verwanten die in de zangkunst voor de HEER waren opgeleid, bestond de groep volleerde zangers uit tweehonderd-achtentachtig man.
8. και εβαλον και αυτοι κληρους εφημεριων κατα τον μικρον και κατα τον μεγαν, τελειων και μανθανοντων.	8. miseruntque sortes per vices suas ex aequo tam maior quam minor doctus pariter et indoctus	8. En zij wierpen de loten over de wacht, tegen elkander, zo de kleinen, als de groten, den meester met den leerling.	8. Zij wierpen het lot voor de regeling der diensten, de jongste evenzeer als de oudste, de volleerde zowel als de leerling.	8. De zangers werden door loting in wisseldienst ingedeeld, zonder onderscheid te maken tussen oud en jong, volleerde zangers en leerlingen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Commentaren

Bertheau 1854	E. Bertheau, *Die Bücher der Chronik* (KeHAT), Leipzig 1854
Keil 1870	C.F. Keil, *Chronik, Esra, Nehemia und Esther* (BCAT), Leipzig 1870
Benzinger 1901	I. Benzinger, *Die Bücher der Chronik* (KHCAT), Tübingen e.a. 1901
Kittel 1902	R. Kittel, *Die Bücher der Chronik* (HAT 6/1), Göttingen 1902
Curtis 1910	E.L. Curtis, *The Books of Chronicles* (ICC), Edinburgh 1910
Henry 1912	M. Henry, *Letterlijke en practicale verklaring van het Oude Testament*, (vert. en ingel. door H. Bavinck), deel 3, Kampen z.j. (=1912)
Elmslie 1916	W.A.L. Elmslie, *The Books of Chronicles* (CBSC), Cambridge 1916
Rothstein 1927	J.W. Rothstein, *Kommentar zum ersten Buch der Chronik* (KAT 18/2), Leipzig 1927
Noordtzij 1937	A. Noordtzij, *Kronieken* (KV), Kampen 1937
Goettsberger 1939	J. Goettsberger, *Die Bücher der Chronik oder Paralipomenon* (HSAT), Bonn 1939
Slotki 1952	I.W. Slotki, *Chronicles* (SBB), Londen 1952
Elmslie 1954	W.A.L. Elmslie, *Chronicles* (IB III), New York 1954
Cazelles 1954	H. Cazelles, *Les livres des Chroniques* (SB), Paris 1954
Galling 1954	K. Galling, *Die Bücher der Chronik, Esra, Nehemia* (ATD), Göttingen 1954
Rudolph 1955	W. Rudolph, *Chronikbücher* (HzAT 21), Tübingen 1955
Born 1960	A. van den Born, *Kronieken* (BOT), Roermond en Maaseik 1960
Myers 1965	J.M. Myers, *I Chronicles* (AB), New York 1965
Michaeli 1967	F. Michaeli, *Les Livres des Chroniques, d'Esdras et de Néhémie* (CAT XVI), Neuchâtel 1967
Roubos 1969	K. Roubos, *I Kronieken* (POT), Nijkerk 1969
Ackroyd 1973	P.R. Ackroyd, *I & II Chronicles, Ezra, Nehemiah* (TBC), Londen 1973
Coggins 1976	R.J. Coggins, *The First and Second Books of the Chronicles* (CBC), Cambridge 1976
Dächsel 1981	K.A. Dächsel, *Bijbel dat is de ganse Heilige Schrift (...) met in de tekst ingelaste verklaringen en opmerkingen van de beroemdste godgeleerden uit alle tijden*, (bew. H. van Griethuijsen), deel 3, Utrecht 1981
Mangan 1982	C. Mangan, *1-2 Chronicles* (OTM 13), Wilmington 1982
Williamson 1982	H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles* (NCBC), London/Grand Rapids 1982
Vonk 1984	C. Vonk, *Kronieken* (DVL), Barendrecht 1984
Becker 1986	J. Becker, *1 Chronik* (NEB), Würzburg 1986
Braun 1986	R.L. Braun, *1 Chronicles* (WBC), Waco 1986
Allen 1987	L.C. Allen, *1 and 2 Chronicles* (CC), Waco 1987
Kruis 1987	J. Kruis, *1 en 2 Kronieken* (TT), 's-Gravenhage 1987
Merrill 1988	E.H. Merrill, *1 and 2 Chronicles* (BSC), Grand Rapids 1988
De Vries 1989	S.J. De Vries, *1 and 2 Chronicles* (FOTL XI), Grand Rapids 1989
Willi 1991	T. Willi, *Chronik* (BK XXIV), Neukirchen-Vluyn 1991vv.
Japhet 1993	S. Japhet, *I & II Chronicles* (OTL), Londen 1993

Jones 1993	G.H. Jones, *1 & 2 Chronicles*, Sheffield 1993
Selman 1994	M.J. Selman, *I Chronicles* (TOTC), Leicester 1994
Thompson 1994	J.A. Thompson, *1 and 2 Chronicles* (NAC), Nashville 1994
Johnstone 1997	W. Johnstone, *1 & 2 Chronicles* (JSOTSup 253-254), Sheffield 1997
Pratt 1998	R.L. Pratt, *1 and 2 Chronicles*, Fearn 1998
Allen 1999	L.C. Allen, *The first and second Books of Chronicles. Introduction, Commentary and Reflections* (NIB vol. 3), Nashville 1999
Laubach 2000	F. Laubach, *Das erste Buch der Chronik* (WS), Wuppertal 2000
Mazzinghi 2001	L. Mazzinghi, *1 Kronieken / 2 Kronieken* (ICB), Kampen 2001
Beentjes 2002	P.C. Beentjes, *I Kronieken* (VHB), Kampen 2002
Japhet 2002	S. Japhet, *1 Chronik* (HThKAT), Freiburg im Breisgau 2002
Dirksen 2003	P.B. Dirksen, *1 Kronieken* (COT), Kampen 2003
Hill 2003	A.E. Hill, *1 & 2 Chronicles* (NIVAC), Grand Rapids 2003
Knoppers 2004	G.N. Knoppers, *I Chronicles 10-29* (AB 12A), New York 2004

Literatuur

Achenbach 2002	R. Achenbach, art. ”Levi/Leviten”, in *RGG*[4], bd. 5, 293-295
Adler/Flender 1994	I. Adler/R. Flender, art. ”Musik und Religion II. Judentum”, in *TRE* 23 (1994), 446-452
Alden 1996	R.L. Alden, art. ”Asaph”, in *NIDOTTE*, vol. 4, 414
Barnes 1992	W.H. Barnes, art. ”Jeduthun”, in *ABD*, vol. 3, 655-656
Beentjes 1993	P.C. Beentjes, ”Tradition and transformation. Aspects of innerbiblical interpretation in 2 Chronicles 20”, in *Biblica* 74 (1993), 2, 258-268
Beentjes 2001	P.C. Beentjes, ”Prophets in the book of Chronicles”, in J.C. de Moor (ed.), *The elusive prophet. The Prophet as a Historical, Literary Character and Anonymous Artist*, Leiden 2001, 45-53
Beentjes 2003	P.C. Beentjes, ”I en II Kronieken”, in J. Fokkelman e.a. (red.), *De Bijbel literair. Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer 2003, 435-446
Bellinger 1984	W.H. Bellinger jr., *Psalmody and Prophecy* (JSOTSup 27), Sheffield 1984
Blenkinsopp 1984	J. Blenkinsopp, *A History of Prophecy in Israel. From the Settlement in the Land to the Hellenistic Period*, London 1984
Boehmer 1934	J. Boehmer, ”Sind einige Personennamen 1 Chr. 25,4 „künstlich geschaffen“?”, in *BZ* 22 (1934), 93-100
Booij 1978	Th. Booij, *Godswoorden in de Psalmen. Hun funktie en achtergronden*, z.p. 1978
Braun 2002	J. Braun, *Music in Ancient Israel/Palestine*, Grand Rapids 2002 (transl. by Douglas W. Stott); oorspr. titel: *Die Musikkultur Altisraels/Palästinas*, Freiburg etc. 1999
Büchler 1899/1900	A. Büchler, ”Zur Geschichte der Tempelmusik und der Tempelpsalmen”, in *ZAW* 19 (1899), 96-133; 329-344 en 20 (1900), 97-135
Buss 1963	M.J. Buss, ”The Psalms of Asaph and Korah”, in *JBL* 82 (1963), 382-392

Childs 1979 B.S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, Philadelphia 1979

Cortese 2001 E. Cortese, ”Inleiding tot 1 – 2 Kronieken en Ezra-Nehemia”, in E. Eynikel e.a. (red.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel* (2 banden), Kampen 2001, band 1, 744-756

Dirksen 1993 P.B. Dirksen, ”Kronieken in de recente literatuur. Een overzicht van recente publikaties betreffende Kronieken”, in *NTT* 47 (1993), 6-20

Dirksen 1997 P.B. Dirksen, ”Prophecy and Temple Music: I Chron. 25:1-7”, in *Henoch* 19 (1997), 259-265

Endres 2001 J.C. Endres, ”Joyful Worship in Second Temple Judaism”, in L.M. Luker (ed.), *Passion, Vitality, and Foment. The Dynamics of Second Temple Judaism*, Harrisburg 2001, 155-188

Gese 1963 H. Gese, ”Zur Geschichte der Kultsänger am zweiten Tempel”, in O. Betz e.a. (eds.), *Abraham unser Vater. Festschrift O. Michel*, Leiden/Köln 1963, 222-234

Gillingham 2002 S. Gillingham, ”The arts: architecture, music, poetry, psalmody”, in J. Barton (ed.), *The Biblical World* (2 volumes), Londen/New York 2002, vol. II, 53-74

Gleßmer 1994 U. Gleßmer, ”Leviten in spät-nachexilischer Zeit. Darstellungsinteressen in den Chronikbüchern und bei Josephus”, in M. Albani e.a. (eds.), *Gottes Ehre erzählen. Festschrift für Hans Seidel zum 65. Geburtstag*, Leipzig 1994, 127-151

Görg 1995 M. Görg, art. ”Jedutun”, in *NBL*, bd. II, 281

Grözinger 1982 K.E. Grözinger, *Musik und Gesang in der Theologie der frühen jüdischen Literatur. Talmud-Midrash-Mystik*, Tübingen 1982

Hanspach 2000 A. Hanspach, *Inspirierte Interpreten. Das Prophetenverständnis der Chronikbücher und sein Ort in der Religion und Literatur zur Zeit des Zweiten Tempels* (ATS 64), St. Ottilien 2000

Haupt 1914 P. Haupt, ”Die Psalmverse 1 Chr. 25:4”, in *ZAW* 34 (1914), 142-145

Hausmann 1987 J. Hausmann, ”Gottesdienst als Gotteslob. Erwägungen zu 1 Chr 16, 8-36”, in H. Wagner (ed.), *Spiritualität. Theologische Beiträge*, Stuttgart 1987, 83-92

Hummelauer 1904 P.F. von Hummelauer, ”1 Chr. 25: Ein Beitrag zum Gebrauch des Loses bei den Hebräern”, in *BZ* 2 (1904), 254-259

Jenson 1996 Ph. Jenson, art. ”לוי”, in *NIDOTTE* vol. 2, 772-778

Johnson 1962 A.R. Johnson, *The Cultic Prophet in Ancient Israel*, Cardiff 1962[2]

Johnson 1979 A.R. Johnson, *The Cultic Prophet and Israel’s Psalmody*, Cardiff 1979

Kalimi 1993 I. Kalimi, ”Die Abfassungszeit der Chronik. Forschungsstand und Perspektiven”, in *ZAW* 105 (1993), 223-233

Kegler 1993 J. Kegler, ”Prophetengestalten in Deuteronomistischen Geschichtswerk und in den Chronikbüchern. Ein Beitrag zur Kompositions- und Redaktionsgeschichte der Chronikbücher”, in *ZAW* 105 (1993), 481-497

Kleinig 1992 J.W. Kleinig, ”The divine institution of the Lord’s Song in Chronicles”, in *JSOT* 55 (1992), 75-83

Kleinig 1993 J.W. Kleinig, *The Lord’s Song. The Basis, Function and Significance of Choral Music in Chronicles* (JSOTSup 156), Sheffield 1993

Kleinig 1994	J.W. Kleinig, ”Recent Research in Chronicles”, in *CR:BS* 2 (1994), 43-76
Köberle 1899	J. Köberle, *Die Tempelsänger im Alten Testament. Ein Versuch zur israelitischen und jüdischen Cultusgeschichte*, Erlangen 1899
Kraus 1978	H.-J. Kraus, *Psalmen* (BKAT XV/1), Neukirchen-Vluyn 1978[5]
Kuntzmann 1998	R. Kuntzmann, ”La fonction prophétique en 1-2 Chroniques. Du ministère de la Parole au service de l’institution communautaire”, in F. Diedrich e.a. (eds.), *Ich bewirke das Heil und erschaffe das Unheil (Jesaja 45,7). Studien zur Botschaft der Propheten. Festschrift für Lothar Ruppert zum 65. Geburtstag*, Würzburg 1998, 245-258
Laato 1994	A. Laato, ”The Levitical Genealogies in 1 Chronicles 5-6 and the Formation of Levitical Ideology in Post-Exilic Judah”, in *JSOT* 62 (1994), 77-99
Luiten 2003	B. Luiten, ”De receptie van profeten en profetieën in de Perzische tijd”, in G. Kwakkel (red.), *Wonderlijk gewoon. Profeten en profetie in het Oude Testament*, Barneveld 2003, 173-181
Mariottini 1992	C.F. Mariottini, art. ”Ethan”, in *ABD*, vol. 2, 644-645
Mathys 2001	H.P. Mathys, ”Prophetie, Psalmgesang und Kultmusik in der Chronik”, in *Prophetie und Psalmen. Festschrift für Klaus Seybold zum 65*, Münster 2001, 281-296
Matthews 1992	V.H. Matthews, art. ”Heman”, in *ABD* vol. 3, 136-137
Matthews/Jones 1992	V.H. Matthews/I.H. Jones, ”Music and musical instruments”, in *ABD* vol. 4, 930-939
McIvor 1994	J.S. McIvor, *The Targum of Chronicles. Translated, with Introduction, Apparatus, and Notes* (The Aramaic Bible, vol. 19), Edinburgh 1994
Micheel 1983	R. Micheel, *Die Seher- und Profetenüberlieferungen in der Chronik* (BET 18), New York 1983
Mowinckel 1923	S. Mowinckel, *Psalmenstudien 2*, Amsterdam 1961 (= *Psalmenstudien III-VI*, Kristiana 1923)
Mowinckel 1962	S. Mowinckel, *The Psalms in Israel’s Worship*, Oxford 1962
Newsome 1973	J.D. Newsome, *The Chronicler’s View of Prophecy*, Nashville 1973
Noordtzij 1985	A. Noordtzij, *De Psalmen (61-150)* (KV), Kampen z.j. (=1985)
Oeming 1990	M. Oeming, *Das wahre Israel. Die >>genealogische Vorhalle<< 1 Chronik 1-9* (BWANT 128), Stuttgart etc. 1990
Petersen 1977	D.L. Petersen, *Late Israelite Prophecy. Studies in Deutero-Prophetic Literature and in Chronicles* (SBLMS 23), Montana 1977
Von Rad 1930	G. von Rad, *Das Geschichtsbild des chronistischen Werkes*, Stuttgart 1930
Rendtorff 1999	R. Rendtorff, *Theologie des Alten Testaments. Ein kanonischer Entwurf*, Neukirchen 1999
Ridderbos 1955/1958	J. Ridderbos, *De Psalmen I en II*, Kampen 1955/1958 (COT)
Ridderbos 1985	N.H. Ridderbos, *De Psalmen (1-60)* (KV), Kampen z.j. (=1985)
Rogers 1992	J.S. Rogers, art. ”Asaph”, in *ABD*, vol. 1, 471

Van Rooy 1994	H.V. Van Rooy, ”Prophet and Society in the Persian Period according to Chronicles”, in T.C. Eskenazi and K.H. Richards (eds.), *Second Temple Studies. 2. Temple and Community in the Persian Period* (JSOTSup 175), Sheffield 1994, 163-179
Rowley 1967	H. H. Rowley, *Worship in Ancient Israel. Its Forms and Meaning*, 1967
Saebo 1981	M. Saebo, art. ”Chronistische Theologie/Chronistisches Geschichtswerk”, in *TRE* 8 (1981), 74-87
Schelling 1985	P. Schelling, *De Asafspsalmen. Hun samenhang en achtergrond*, Kampen 1985
Schelling 1986	P. Schelling, *Loven met muziek. Zang en spel in Bijbel en kerk*, Kampen 1986
Schniedewind 1995	W.M. Schniedewind, *The Word of God in Transition. From Prophet to Exegete in the Second Temple Period* (JSOTSup 197), Sheffield 1995
Schniedewind 1997	W.M. Schniedewind, ”Prophets and Prophecy in the Books of Chronicles”, in M.P. Graham e.a. (eds.), *The Chronicler as Historian* (JSOTSup 238), Sheffield 1997, 204-224
Seidel 1981	H. Seidel, ”Ps. 150 und die Gottesdienstmusik in Altisrael”, in *NTT* 35 (1981), 89-100
Seidel 1983	H. Seidel, ”Untersuchungen zur Aufführungspraxis der Psalmen im altisraelitischen Gottesdienst”, in *VT* 33 (1983), 503-509
Seidel 1989	H. Seidel, *Musik in Altisrael. Untersuchungen zur Musikgeschichte und Musikpraxis Altisraels anhand Biblischer und Ausserbiblischer Texte* (BEATAJ 12), New York 1989
Seidel 1994	H. Seidel, art. ”Musik und Religion I. Altes und Neues Testament”, in *TRE* 23 (1994), 441-446
Steins 2001	G. Steins, ”Die Bücher der Chronik”, in E. Zenger e.a., *Einleitung in das Alte Testament*, Stuttgart 2001[4], 223-234
Then 1990	R. Then, *Gibt es keinen mehr unter den Propheten? Zum Fortgang der alttestamentlichen Prophetie in frühjüdischer Zeit*, Frankfurt am Main 1990
Torczyner 1949	N.H. Torczyner, ”A Psalm by the Sons of Heman”, in *JBL* 68 (1949), 247-249
Tournay 1991	R.J. Tournay, *Seeing and Hearing God with the Psalms. The Prophetic Liturgy of the Second Temple in Jerusalem* (JSOTSup 118), Sheffield 1991
De Vaux 1960/1961	R. de Vaux, *Hoe het Oude Israël leefde I en II*, Roermond-Maaseik 1960 en 1961
Vriezen 2000	Th.C. Vriezen, ”Het Chronistisch geschiedwerk”, in Th.C. Vriezen/A.S. van der Woude, *Oudisraëlitische & vroegjoodse literatuur*, Kampen 2000, 380-392
Walbe 1975	J. Walbe, *Der Gesang Israels und seine Quellen. Ein Beitrag zur hebraïschen Musikologie*, Hamburg 1975
Willi 1999	T. Willi, ”Leviten, Priester und Kult in vorhellenistischer Zeit. Die chronistische Optik in ihrem geschichtlichen Kontext”, in B. Ego e.a. (eds.), *Gemeinde ohne Tempel / Community without Temple. Zur Substituierung und Transformation des Jerusalemer Tempels und seines Kults im Alten Testament, antiken Judentum und frühen Christentum*, Tübingen 1999, 75-98
Willi 2002	T. Willi, ”Zwei Jahrzehnte Forschung an Chronik und Esra-Nehemia”, in *TR* 67 (2002), 61-104

Williamson 1979 H.G.M. Williamson, ”The Origins of the Twenty-Four Priestly Courses. A Study of 1 Chronicles XXIII-XXVII”, in J.A. Emerton (ed.), *Studies in the Historical Books of the Old Testament* (VTSup 30), Leiden 1979, 251-268

Williamson 1996 H.G.M. Williamson, art. ”Theology of Chronicles 1, 2” in *NIDOTTE* vol. 4, 466-474

Wohlenberg 1967 D. Wohlenberg, *Kultmusik in Israel*, Hamburg 1967

Wright 1991 J.W. Wright, ”The legacy of David in Chronicles. The narrative function of 1 Chronicles 23-27”, in *JBL* 110 (1991), 2, 229-242

Wright 1992 J.W. Wright, ”From Center to Periphery: 1 Chronicles 23-27 and the Interpretation of Chronicles in the Nineteenth Century”, in E. Ulrich e.a. (eds.), *Priests, Prophets and Scribes. Essays on the Formation and Heritage of Second Temple Judaism in Honour of Joseph Blenkinsopp* (JSOTSup 149), Sheffield 1992, 20-42

Afkortingen

AASH	Acta antiqua academicae scientiarum hungaricae
AB	The Anchor Bible
ABD	The Anchor Bible Dictionary, 6 volumes, New York etc. 1992
ATD	Das Alte Testament Deutsch
ATS	Arbeiten zu Text und Sprache im Alten Testament
BBR	Bulletin for Biblical Research
BCAT	Biblischer Commentar über das Alte Testament
BEATAJ	Beiträge zur Erforschung des Alten Testaments und des antiken Judentums
BHS	K. Elliger en W. Rudolph (eds.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1990[4]
BK	Biblischer Kommentar
BOT	De Boeken van het Oude Testament
BSC	Bible Study Commentary
BWANT	Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament
BZ	Biblische Zeitschrift
CAT	Commentaire de l’Ancient Testament
CBC	The Cambridge Bible Commentary on the New English Bible
CBSC	Cambridge Bible for Schools and Colleges
CC	The Communicator’s Commentary
COT	Commentaar op het Oude Testament
CR:BS	Currents in Research: Biblical Studies
DVL	De Voorzeide Leer
FOTL	The Forms of the Old Testament Literature
FRLANT	Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments
HAT	Handkommentar zum Alten Testament
HSAT	Die Heilige Schrift des Alten Testaments
HThKAT	Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament
HzAT	Handbuch zum Alten Testament

IB	The Interpreter's Bible
ICB	E. Eynikel e.a. (red.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel*, 2 banden, Kampen 2001
ICC	The International Critical Commentary
JBL	Journal of Biblical Literature
JSOT	Journal for the Study of the Old Testament
JSOTSup	Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series
KAT	Kommentar zum Alten Testament
KeHAT	Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament
KHCAT	Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament
Koehler-B	L. Koehler/W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958
KV	Korte Verklaring der Heilige Schrift
LXX	*Septuaginta id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*, Alfred Rahlfs (ed.), Stuttgart 1952[5]
MT	Massoretische tekst zoals uitgegeven in BHS
NAC	The New American Commentary
NBG	Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap, 1951
NBL	Neues Bibel-Lexikon, 3 Bände, Zürich etc. 1995
NBV	Nieuwe Bijbelvertaling, 2004
NCBC	The New Century Bible Commentary
NEB	Die Neue Echter Bibel
NIB	The New Interpreters Bible
NIDNTT	C. Brown (ed.), *The New International Dictionary of New Testament Theology* (4 volumes), Cumbria 1992
NIDOTTE	W.A. VanGemeren (ed.), *The New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis* (5 volumes), Cumbria 1996
NIVAC	The NIV Application Commentary
NTT	Nederlands Theologisch Tijdschrift
OTL	Old Testament Library
OTM	Old Testament Message
PEGLMBS	Proceedings, Eastern Great Lakes and Midwest Biblical Society
POT	De Prediking van het Oude Testament
RE	Review and expositor
RGG[4]	H.D. Betz e.a. (hrsg.), *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Vierte, völlig neu bearbeitete Auflage, Tübingen 1998vv. (tot nu toe 6 delen)
SB	La Sainte Bible
SBB	Soncino Books of the Bible
SBLMS	Society of Biblical Literature Monograph Series
SHGBH	Studies in Historical Geography and Biblical Historiography

TBC	Torch Bible Commentaries
TOTC	Tyndale Old Testament Commentaries
TR	Theologische Rundschau
TRE	Theologische Realenzyklopädie, Berlin-New York 1977-
TT	Tekst voor Tekst
TWAT	G.J. Botterweck und H. Ringgren (hrsg.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, 10 bd., Stuttgart etc. 1990vv.
TWNT	G. Kittel/G. Friedrich e.a., *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, 9 bd., Stuttgart 1957vv.
VHB	Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel
VT	Vetus Testamentum
VTSup	Vetus Testamentum Supplements
Vulgaat	*Biblia Sacra iuxta Vulgatam Versionem*, R. Weber (ed.), Stuttgart 1983[3]
WBC	Word Biblical Commentary
WS	Wuppertaler Studienbibel
ZAW	Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft